

**BATI ANADOLU BÖLGESİ HELLENİSTİK DÖNEM
KONUT MİMARİSİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Şeyma POLAT

Kütahya-2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**BATI ANADOLU BÖLGESİ HELLENİSTİK DÖNEM
KONUT MİMARİSİ**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Fikret ÖZBAY

Hazırlayan:
Şeyma POLAT

Kütahya-2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Batı Anadolu Bölgesi Hellenistik Dönem Konut Mimarisi" adlı çalışmamın, öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Şeyma POLAT

Özgeçmiş

1988 Ankara doğumluyum. İlk ve ortaöğretimi Ankara’da tamamladım. Üniversite eğitimi için yine aynı şehirde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümünden mezun oldum. İlerleyen dönemlerde Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı Arkeoloji bölümünde yüksek lisans eğitimi tamamlamış bulunmaktayım. Şu an özel bir sektörde eğitim departmanında çalışmaktayım.

ÖZET

BATI ANADOLU BÖLGESİ HELLENİSTİK DÖNEM KONUT MİMARİSİ

POLAT, Şeyma

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fikret ÖZBAY

Ağustos, 2019, 228 sayfa

Çalışmış olduğumuz yüksek lisans tezimizde, “Batı Anadolu Bölgesi Hellenistik Dönem Konut Mimarisi” araştırılmış mimari plan açısından incelemiştir.

Araştırmalarımızı ilk olarak, üç farklı bölümden oluşturduk. İlk olarak konutların oluşum aşamalarını ele aldık. İlerleyen aşamalarda ise ilk ızgara plan yapısından ve gelişen ızgara plan yapısından bahsettik. Daha sonra Hellenistik Dönemi inceledik ve yavaş yavaş konut mimarisine geçiş yapmaya başladık. Bu bölgede kurulmuş olan kentleri tek tek inceledik ve levhalarla araştırmamızı destekledik. Son olarak ise, bir kentin oluşumunda en önemli olguyu oluşturan malzeme yapılarını ele almış bulunmaktayız.

Sonuç olarak, Batı Anadolu Bölgesini mimari açıdan oluşum aşamalarını gözlemlemiş bulunmaktayız. Bu çalışma insanların konut yapma aşamalarını yer seçiminden malzemeye kadar ne şekilde seçtiklerini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik Dönem, Konut, Mimari, Antik Çağ, Hippodamos, Plan

Batı Anadolu

ABSTRACT

West Anatolia Region Hellenistic Period Residential Architecture

POLAT, Seyma
Master's Thesis, Department of Archaeology
Thesis Advisor: Asst. Prof. Fikret ÖZBAY
August, 2019, 228 pages

In our master's thesis, "Housing Hellenistic Period Housing Architecture in Western Anatolia Region" has been investigated and examined in terms of architectural plan.

First of all, we created our research in three different sections. First, we discussed the formation stages of the houses. In the following stages, we talked about the first grid plan structure and the developing grid plan structure. Then we studied the Hellenistic Period and gradually began to transition to residential architecture. We examined the cities established in this region one by one and supported our research with plates. Finally, we have dealt with the material structures that constitute the most important phenomenon in the formation of a city.

As a result, we have observed the architectural stages of the Western Anatolia Region. This study reveals how people choose their housing stages from site selection to materials.

Keywords: Hellenistic, Housing, Architecture, Antiquity, Hippodamos, Plan, West Anatolia

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca ve yüksek lisansa başladığım günden itibaren beni yabancı görmeyen ve alışmamı sağlayan, her zaman sabırlı davranan ve destekleyen çalışmam esnasında değerli yardım ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen öncelikle kıymetli hocam Dr. Öğretim Elemanı Fikret ÖZBAY ile beni her zaman destekleyen sevgili dayım Dr. Hacı Murat ARABACI ve ailesine, manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan anneme, babama, kardeşime ve değerli arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHİ AÇIDAN BATI ANADOLU BÖLÜMÜ

1.1. KENT- KENTLEŞME OLGUSU VE NÜFUSUN ÖZELLİKLERİ	4
--	---

İKİNCİ BÖLÜM KONUT MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. ANADOLU'DA TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLEŞME OLGUSU	11
2.1.1. Konutun Kökeni.....	11
2.2. ŞEHRİN KARAKTERİ	12
2.3. KONUTLARIN OLUŞUM AŞAMALARI	13
2.4. İKLİM VE BİTKİ ÖRTÜSÜNÜN KENTLEŞME ÜZERİNDE ETKİLERİ	14
2.5. KENTLERİN OLUŞUMUNDA TOPOĞRAFYA FAKTÖRÜ	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BATI ANADOLU KENT PLANLAMASI

3.1. DÜZENLİ PLANLI ŞEHİRCİLİĞİN BATI ANADOLU'DA ARKAİK DÖNEMDE GELİŞİMİ	24
3.2. DÜZENLİ PLANLI ŞEHİRCİLİĞİN BATI ANADOLU'DA KLASİK DÖNEMDE GELİŞİMİ	29
3.3. IZGARA PLANIN ORTAYA ÇIKIŞI	32
3.3.1. İlk Izgara Planlı Şehirler	32
3.4. GELİŞKİN IZGARA PLAN	34

3.5. İSKENDER ZAMANINDA HELLENİSTİK ÇAĞDA IZGARA PLANLANMASI	35
---	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM HELLENİSTİK DÖNEMDE KONUT PLANLAMASI

4.1. BATI ANADOLU BÖLGESİNDE YER ALAN HELLENİSTİK DÖNEM KONUT MİMARİSİ	44
---	-----------

4.1.1. Aeolia.....	44
4.1.2. Alabanda	46
4.1.3. Aleksandreia Troas	47
4.1.4. Aphrodisia.....	48
4.1.5. Chryse	50
4.1.6. Herakleia- Latmos.....	50
4.1.7. Kaunos	51
4.1.8. Knidos.....	53
4.1.9. Lagina	55
4.1.10. Letoon	56
4.1.11. Magnesia.....	58
4.1.12. Miletos	60
4.1.13. Pergamon	64
4.1.14. Priene	67
4.1.15. Sardes.....	76
4.1.16. Teos.....	77
4.1.17. Troia.....	80

BEŞİNCİ BÖLÜM YAPI MALZEMELERİ

5.1. TUĞLA.....	89
5.2. KUM	90
5.3. KİREÇ.....	90
5.4. POZZOLANA.....	91
5.5. TAŞ	92

ALTINCI BÖLÜM MİMARİ PLANLAR

6.1. EVLER	95
6.1.1. Avlu	96
6.1.2. Pastas	97
6.1.3. Prostas.....	98

SONUÇ.....	102
LEVHALAR.....	105
KAYNAKÇA	105
DİZİN	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil. I.I. İlk Yapılan Konut Örneği

Şekil. I.II. İlk Kulübe Örneği

Şekil. I.III. Gelişkin Ev Planı

Şekil. III. I. Izgara Plan Örneği

Şekil. III. II. Gelişkin Izgara Plan Örneği

Şekil. III.III. Konut Plan Örneği

Şekil. IV.I. Aeolia Bölgesi

Şekil. IV.II. Aeolia Bölgesi Plan Örneği

Şekil. IV. III. Alabanda Bölgesi

Şekil. IV. IV. Alabanda Plan Örneği

Şekil. IV. V. Aleksandreia Troas Bölgesi

Şekil. IV. VI. Aphrodisia Bölgesi

Şekil. IV. VII. Ahrodisia Plan Örneği

Şekil. IV. VIII. Herakleia Latmos Plan Örneği

Şekil. IV. IX. Kaunos Bölgesi

Şekil. IV. X. Kaunos Bölgesi Plan Örneği

Şekil. IV. XI. Knidos Plan Örneği

Şekil. IV. XII. Lagina Plan Örneği

Şekil. IV. XIII. Letoon Bölgesi

Şekil. IV. XIV. Magnesia Bölgesi

Şekil. IV. XV. Magnesia Plan Örneği

Şekil. IV. XVI. Miletos Plan Örneği

Şekil. IV. XVII. Miletos Plan Örneği

Şekil. IV. XVIII. Pergamon Plan Örneği

Şekil. IV. XIX. Pergamon Plan Örneği

Şekil. IV. XX. Priene Bölgesi

Şekil. IV. XXI. Priene Plan Örneği

Şekil. IV. XXII. Teos Plan Örneği

Şekil. IV. XXIII. Troia Plan Örneği

Şekil. IV. XIV. Troia Plan Örneği

Şekil. VI. I. Pastas Yapı Örneği

Şekil. VI. II. Prosta Yapı Örneği

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
Bkz.	Bakınız
DPÜ	Dumlupınar Üniversitesi
Dr.	Doktor
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Prof.	Profesör
ss.	Sayfa Sayısı
Tab.	Tabaka
Yard.	Yardımcı
Yay.	Yayın
yy.	Yüzyıl

TEZ METNİ

GİRİŞ

“Hellenistik Dönem Batı Anadolu Bölgesi Konut Mimarisi” isimli Yüksek Lisans tez çalışması, coğrafi bakımdan incelediğimiz zaman Batı Anadolu Bölgesini kapsamakta ve Hellenistik Dönem içerisinde konut mimarisinin gelişim aşamalarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Tez çalışmasında ilk olarak Batı Anadolu Bölgesi coğrafi gelişim açısından ele alınmıştır. Tarihsel dönem içerisinde ortaya çıkmış olan yerleşmelerin kentleşmeye dönüşüm aşamaları kent ve konut ilişkisi sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bir bütünlük içerisinde yapılandığı gözlenmekte olup araştırmalar bu yönde devam etmiştir.

Araştırmamızın başında kentleşme olgusu ve kentlerin nüfus özellikleri ele alınmaktadır. Antik Dönemde Batı Anadolu Bölgesi birçok bölüme ayrılmıştır, fakat daha öncesinde genel olarak Anadolu’da kentleşme olgusunun insanların mağaralardan çıkıp yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte ticaretinde görülmesi mimarinin gelişimini de hızlandırmıştır. Zaman içerisinde takas yönetiminin gelişmesiyle ticaretin geliştiği, ticaretin gelişmesiyle birlikte yerleşimin daha fazla önem kazandığı kanıtlanmıştır.

Anadolu’da Neolitik Dönemden itibaren kentleşme süreci çeşitli aşamalardan geçmiştir. Neolitik Çağ’da toplumsal tabakalar oluşmadığı dönemlerde, yerleşmelerin sadece konut dokusundan oluştuğu ortaya çıkarılmış ve konutların ilk olarak birbirinden bağımsız bir şekilde yapılandığı sokak dokusunun var olmadığı, savunma sistemlerinin gelişemediği bir şekilde konumlandırılmıştır.

İlerleyen zamanla birlikte konutlar yapım aşamasında gelişme kaydetmiş ve sokak dokusunun oluştuğu, savunma sistemlerinin yapıldığı, konutlarda kullanılan malzemelerin değiştiği, konut dokusunun gelişme gösterdiği şekilde konumlandırılmıştır. Yapılardaki bu değişim üzerinde ilk olarak topoğrafya daha sonra iklim ve bitki örtüsünün etkisi olduğu bilinmektedir.

İlk aşamada tarım, yerleşik yaşama geçişte en önemli aşamalardan birisidir. İklim koşullarının değişmesi, buzulların erimesi tarım için önemli bir durumdur ayrıca aynı zamanda yerleşik yaşamada geçişin başladığının göstergesidir. Bunun yanı sıra insanların toplu yaşama isteği, ortak düşmana birlikte hareket etme düşüncesi, doğal

kaynakların birlikte kullanma zorunluluğu yerleşimin yerlerinin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Konut mimarisinin gelişim aşamaları ilk olarak şehirlerin karakterlerinden başlayarak, iklim, bitki örtüsü, topoğrafya yapısı bir bütün olarak incelenmiştir.

Batı Anadolu Kent Planlamasında ilk aşamada şehirlerin, düzenli ve düzensiz planlandığı görülmektedir. Düzenli planlanmanın toplumun belirli bir gelişiminden sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Arkaik Dönemden itibaren gelişim gösteren düzenli planlama ilk olarak, Nil Vadisinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra diğer bölgelerde gelişimini devam ettirmiştir. Bu aşamalarda önemli bir mimar olan Hippodamos'dan söz edilmektedir. "Hippodamik Plan" olarak adlandırılan yapı Klasik Döneme kadar kentlerde uygulanmıştır.

İlk ızgara planlı şehirler, 7. ve 6.yy.'da Yunan dünyasında ortaya çıkmıştır. Bu durum Yunanlıların Akdeniz'de yeni yerleşmeler kurmaya başladıklarının göstergesi olmuştur. Gelişkin ızgara plan ise aşağı yukarı 5.yy.'da Ege'de ve İtalya'da ortaya çıkmıştır. Yunanlıların ızgara planı her çeşit arazide uyguladıkları bilinmektedir. Düz arazide planın duru ve renksiz olduğu, eğimli arazide ise daha fazla hareket kazandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca plan düz araziye uygulandığında setler yapılması zorunda hale gelmiştir. Hellenistik dönemde yine ızgara planının kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Konumuzun bir diğer bölümünde Batı Anadolu Bölgesinde Hellenistik Dönemi kapsayan konut tipleri tek tek incelenmiştir. Öncelikle bu dönemi kapsayan bölgeler tespit edilmiş, tespit edilen bölgelerin konut yapısı detaylı araştırılmış, her bölümün sonunda konut mimarisinin gelişimi hakkında sonuçlar yazılmıştır. Konu ile ilgili olarak ortak bir sonuca varılmıştır. Son olarak araştırılan bölgelerin tek tek resimleri eklenmiş, görsel açıdan araştırma desteklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ AÇIDAN BATI ANADOLU BÖLÜMÜ

Endüstriyel dönemin öncesi, toplumda yapılanmaya başlayan yerleşimlerin kent modeline doğru oluşum aşamalarını ortaya koyan esas faktörlerinden birisi olarak bilinen, kentin nüfusu ve yoğunluğunu oluşturan faktörler; ekilebilir alanlar, maden varlığı, suyun bulunduğu alanlar kaynaklar ve orman gibi doğal kaynakların olduğu alanlardır.

Yerleşimin en küçük birimini oluşturan mekânlar genellikle ekilebilen toprak ve su kaynakları bulunan çevrelerde oluşurken, daha sonraki dönemlerde sosyal ve ekonomik ilerlemenin sonucu olarak bu kısımlar daha büyük yerleşimler olan kentlere dönüşmüş, kent unsurunun ana unsurunu oluşturmuştur. Kent oluşumu ve mekân yapılanması sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan bütünlük yaratmış, fiziki şartlar coğrafik durum ve iklim şartları yerleşimleri belirlemiştir, bunun sonucu olarak ise şehirlerin planlanması bunlara bağlı olarak gelişim göstermiş buna bağlı olarak kent alanları içinde konutlar belirli planlama sistemine göre yapılanmıştır.

Ege’de denizi kapsayan bölümlerde, kışın soğuk, yazın sıcak bir hava, genellikle kuru tarım yöntemi uygulanmıştır. Suya olan ihtiyaç çokça artmıştır. Denizden uzakta yer alan, kurak iklim özellikleri gösteren Anadolu’da yer alan konutlardan farklı bir yapılanma göstermiştir. Bu durum yerleşmeleri, konutların planı, konut yapılarını, konutların tiplerini ve yerleşmelerin bulunduğu alan planlamalarını, ayrıca yer alan toplulukların sosyokültürel ve ekonomik durumlarını etkilemiştir.¹

1.1. KENT- KENTLEŞME OLGUSU VE NÜFUSUN ÖZELLİKLERİ

Antik çağda, Batı Anadolu bazı bölümlere ayrılmıştı.² Genel anlamada baktığımız zaman Anadolu’da konutlar, insanların başlangıcında yer alan mağaralardan çıkıp, göçebe yaşama başladığı zaman itibariyle takas yöntemini kullanmaya başlamış böylelikle ihtiyaç duyduğu ürünleri elde etmiş ve bu şekilde ticarete de ilk adımı atmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise, ihtiyaçlar arttıkça düzenli bir şekilde devam etmiştir. Tarım ise yerleşik yaşamın başlamasıyla düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Görülen bu durumun sonucunda ise ticaret gelişmeye başlamıştır.

¹ Ergun Çağman Esirgemez, (2009), *Batı Anadolu Yunan Konut Mimarisi ve Sosyo Kültürel Açından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.35

² İlhan Akşit, (1980), *Batı Anadolu Uygarlığı*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, s.6.

Evlerin dışında yapılan bu durumun sonucu olarak evler, hem ekonominin düzenlendiği hem de malların depolandığı yerler olma özelliği göstermeye başlamıştır. Ekonomi gelişim göstermiş ithalat ve ihracat artmıştır. İhraç ürünlerin yola dayanıklı olma özelliği önem arz etmiştir.³

Anadolu'da yer alan konutların ve kentlerin oluşum aşamalarında başlangıç aşaması olarak görülen gerçek bölüm Ege uygarlıklarının etkisinde olan Troia ve Mezopotamya ile ticari ilişkileri yer almış olan Orta Anadolu bölümüdür.⁴

Batı Anadolu Bölgesini yerleşimin açısından incelendiğinde ise Ege Denizi ve Anadolu önem göstermektedir. Kuzey kısmında Çanakkale ilinde yer alan Troas, Troia'nın aşağı kısmında merkezi Bergama olan Bergama krallığı yer almıştır. Gediz ile Bakırçay arasında Aiolya ve İzmir'den Menderes ırmağına kadar olan bölge İonya idi. Daha geride ise Karia bölgesi yer almaktaydı.⁵ Çanakkale Yarımadası coğrafi açıdan uygun olduğu için çok fazla istilaya maruz kalmıştır.⁶

Anadolu konut tipolojisi birbirinden farklılık göstermektedir. İnsanların ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olup belirli bir tipolojiye göre yapılanmamıştır.⁷ (Şekil. I.I.)

İlk Konut Örneği

³ Esirgemez, a.g.e. s.35.

⁴ Sevgi Aktüre, (1997), *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.18.

⁵ Akşit, a.g.e. s.6.

⁶ Harald Hauptmaan, (1979), *Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşmenin Gelişimi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.57.

⁷ Esirgemez, a.g.e. s.38.

Anadolu yerleşmelerine baktığımız zaman; Neolitik Çağ'da ilk olarak toplumsal ayrılmaların olmadığı zamanlarda, yerleşimler yalnızca konutlardan oluşmuştur. Yerleşmeler ilk aşamada birbirinden uzak ve bağımsız bir planda yapılmışlardır. İlerleyen dönemlerde nüfusun artmasıyla, evler çoğalmış ve bitişik düzenlenmeye başlanmıştır. Böylelikle insanlar dışardan gelen tehlikelere karşı birlikte karşı koyabilmiştir.

Kalkolitik dönemde ise en önemli gelişime baktığımızda ise, çift katlı evler yapılanmaya başlanmıştır ve alt katlar genellikle kiler görevinde kullanılmıştır. Erken Tunç Çağında ise yine aynı tarzda konutlar yapılanmaya başlanmıştır. Yalnız buradaki konutlar şu şekilde planlanmıştır; arka kısma dizilen, çok odası olan dar uzun dikdörtgen konut şeklinde yapılmıştır.

Yerleşmenin yapısına baktığımızda, konutları birbirine bağlayan düzenli ya da yarı düzenli sokak yapısı oluşmuştur. Bunların yanı sıra büyük konutlarda yapılmıştır. Savunma olgusuna baktığımızda ise, neolitik çağda yapılanlar gibi ilkel tarzda değildir. Tunç Çağı mekânlarının ise farklı şekilde düzenlenen burçlar olan hisar duvarına dönüşmesi şeklinde gelişmiştir. Buna bağlı olarak eşit düzende yapılan konut dokularından büyüklük olarak fark gösteren “megaron”, egemenlik gösteren bağımsız bir ev olma özelliğini taşımıştır.⁸

Kentleşme yapısı belirli aşamalardan geçerek oluşmuştur. Bunların başında, politik ve ekonomik örgütlenme toplumsal örgütlenme yapısını meydana getirmiştir, toplumsal örgütlenme yapısı da mekânsal yapıda değişiklikleri doğurmuş ve bunun sonucunda Tunç Çağı yerleşim yapısı, Demir Çağı imparatorluğuna dönüşmüş ve kent olgusu gelişmiştir. Yunanlılar baktığımızda ise, Anadolu'da yerleşmeye başlamaları ile M.Ö. 8.yy da Batı Anadolu bölgesinde ilk yerleşimlerden farklı olarak meydana getirdikleri polis – kent yapısını kurmuşlardır. Geçen bu dönemden sonra Anadolu yapısıyla birlikte ticaret gelişmeye başlamıştır. (Şekil. I.II.)

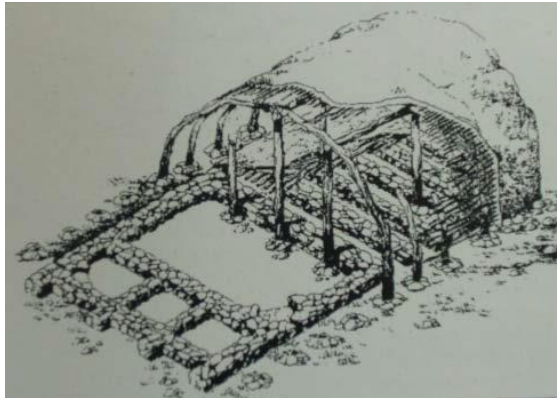
⁸Aktüre, a.g.e. s.39- 45

İlk Dönem Konut örneği

Sonuç olarak incelediğimizde, Batı Anadolu yerleşme yapısıyla İç Anadolu yerleşme yapısı, konut bakımından net bir şekilde ayrıldığı anlaşılmıştır. Bu durumun sebebine baktığımızda, Batı Anadolu'nun yerleşmelerinden olan Troia ve Beycesultan'ın devamlı olarak Ege'de ve Yunanistan'daki yerleşmelerle ticari bağlantı içinde olmaları ve bu bölgeden devamlı göç almalarıdır. Bu durum en fazla konutları etkilemiştir.

Batı Anadolu'da evler megaron tipinde tek kat olacak şekilde biçimlendirilmiştir. İç Anadolu'da ise konutlar ekleme tarzı ile çok odalı ve birbiriyle bağımsız olacak şekilde ev haline dönüşmüştür.⁹ (Şekil. I.III.)

⁹Hauptmaan, a.g.e. s.61.

Arkaik Dönemden itibaren şehirlerin oluşumunda en önemli etkenlerden birisi bölgenin iklimidir. Yerleşmelerin başlaması için öncelikle, kentlerin yer aldığı topoğrafya oldukça fazla önem arz etmektedir.

Kentlerin oluşumun aşamalarını incelersek ilk olarak suyun bulunduğu, su kaynaklarının bol olduğu yerler doğal olarak ön plana çıkacaktır.¹⁰ Konutların oluşumunda suyun bu kadar önem taşıması çeşitli kentlerin belirli bölgelerde kurulmasına imkân sağlamıştır.¹¹

İlk olarak konumuz olan Batı Anadolu Bölgesinin yerleşim aşamalarını çevre kültürden ayrı incelemek yanlış olacaktır. Ticaret yoluyla kültürler aktarılmıştır. Yerleşimin başlaması bir anda şehirlerin kurulması şeklinde olmamış, belirli aşamalardan geçerek kentler oluşmuştur.

Evlerin oluşmasında öncelikle bağımsızlık düşüncesi sahip iken ilerleyen zamanlarda düşmanlara karşı ortak hareket etme düşüncesi birlikte yaşamayı ön plana çıkarmıştır. Ortak yaşam inşa edilen konutların büyümesine ortam hazırladığı görülmektedir. Konutların büyümesi düzenli plana geçişi başlatmıştır. Öncelikle sokak olarak adlandırdığımız evler arasında planlı ayrımlara yol açtığı düşünülmektedir. Düşmana karşı ortak hareket etme düşüncesinin yerini zamanla duvar dediğimiz taş örgülerle sağlamaya çalıştığı insanoğlunun görülmektedir. Böyle bir durum evlerin büyümesine veya daha küçük olarak inşa edilmesine ortam hazırlamıştır.

¹⁰ Kahraman Kılıç, (1996), “İklim ve Coğrafya Etmenlerinin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü”, *Çağlar Boyunca Anadolu Yerleşim ve Konut Sempozyumu*, s.259.

¹¹ Aktüre, a.g.e. s.67.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUT MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. ANADOLU'DA TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KENTLEŞME OLGUSU

2.1.1. Konutun Kökeni

Antik çağ insanı ilk olarak doğada yaşam mücadelesi vermiştir. Genellikle ormanlık alanlarda mağarada ve koruluklarda doğup doğanın onlara sundukları ile beslenmişlerdir. İlerleyen süreç içerisinde doğa olaylarının varlığı onları korkutmaya ve başka yerlere göç etmeye zorlamıştır.

Ateşin varlığı kaçınılmazdır ve insanoğlu bundan korkup kaçmak yerine artık varlığını kabul edip geçmesini beklemenin daha doğru olduğu düşünmeye başlamıştır. İlerleyen aşamalarda insanoğlu çıkan seslerle yeni sözcük üretmiş ve konuşarak anlaşmanın ilk adımları da atılmaya başlanmıştır. Bu sebeplerden ötürü, ateşin varlığı da keşfedilmiş oldu.

O nedenle, insanoğlunun ilk kez bir araya gelerek bilinçli toplantılar yapmasının ve sosyal ilişkiler geliştirmesinin kaynağı ateşin keşfidir. Böylelikle, gittikçe artan sayılarda bir yerde toplanıp, kendilerine barınak yapmaya başladılar. Kimisi yeşil dallar kullanırken, kimisi de dağ yamaçlarında mağaralar kazdılar; diğerleri ise, kırlangıç yuvalarının yapılışını taklit ederek ince dallarla çamurdan sığınaklar yaptılar. Zaman geçtikçe birbirlerinin barınaklarından esinlenerek kendi ürünlerine yeni ayrıntılar ekledir ve daha iyi ve çeşitli kulübeler oluşturdular.

Taklit etme ve öğrenmeye yatkınlık, her gün yaptıkları keşifler ile birbirlerine anlatmaları ile gelişim sağlamışlardır. Kendi aralarında sonuçlarını aktardıkları gözlemlenmiştir. Böylelikle, tâbi yeteneklerini kullanarak günden güne ilerleme kaydetmişlerdir. İlk başlarda insanoğlu, küçük dalları birbirine tutturarak çatı haline getirdikleri evlerinin duvarlarını da topraktan çamur yaparak örterek sağlamlaştırdıkları anlaşılmıştır.

Bir başka taraftan incelemeye devam edecek olursak insanların yumrulardan duvar yapısı oluşturarak sıcaktan ve soğuktan korunmak amacıyla evlerini tabiatta bulunan doğal malzemelerle inşa ettikleri araştırılmaktadır. Fakat bu yapıların kış aylarında aşırı rüzgar ve yağmura karşı, tepeleri çamur ile sıvanıp, yağmur suyunu akıtabilecek, durumda aynı zamanda çatılar ileri dönük vaziyette konumlandırılmıştır.

Yabancı kabilelerin benzer malzemelerle günümüzde bile inşa ettikleri yapılara bakarak konutların aynı şekilde yapıldığı bilinmektedir.¹²

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilgiler ışığında insanların doğaya karşı mücadelesinin devam ettiği ve belirli bir süreden sonra el pratikliğinin artarak devam ettiği gözlemlenmiştir. İlerleyen dönemlerde pratikliğinde vermiş olduğu cesaret ile kendilerini geliştirmeye başlamış ve bir meslek halini almıştır bu durum. Önceleri kulübe olarak adlandırılan yapılardan vazgeçmişler ve temeli yapılan tuğla ya da taş duvar, kiremit ve ahşap çatılı konutlar inşa ettikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Geçen süre içerisinde daha estetik yapılar inşa etmeye başlamış oldukları gözlemlenmektedir. İzleme ve uygulama ile değişen ve belirsiz kavramlardan bakış açılarını kesin kuralları yönelttikleri belirtilmektedir. Tabiatın onlara sunmuş olduğu malzemenin içeriğinde yer alan cömertçe verdiği ahşap ve çok miktarda inşaat malzemesini görerek almışlar ve bu malzemeyi itina ile işlemişlerdir. Böylelikle hayatın inceliklerini geliştirmiş oldukları ve böylece insanların sanatsal açıdan gelişmesine ortam hazırlamıştır.¹³

2.2. ŞEHRİN KARAKTERİ

Eski çağlardan itibaren konutların hem siyasi hem sosyal bir konum oluşturduğu görülmektedir. Konut ve siyasi yapı birlikte incelenmektedir. Çünkü yerleşimlerin olduğu yerlerde hem devletin siyasi yapısı hem evlerin varlığı görülmektedir. Çeşitli isimlerle bölümlerle ayrılan konutlar yine bu siyasi yapının içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Eski Yunan dilinde bugünkü şehir olarak adlandırdığımız evlerin birlikte bulunduğu yerlere aştı denilmektedir. Şehirlerden daha ufak yerler ise kome olarak adlandırılan köylerden oluşmaktadır. Şehir olarak adlandırılan yerleşim yerleri de komeleri kapsamaktadır.

Şehirlerin tanımını şu şekilde yapabiliriz: Toprak bütünlüğü içeren siyasi yapının bir yerde toplandığı, alanı fazla olmaöyan yerleşim yerleridir. Herhangi bir siyasi yapıya bağlı değildir. Bağımsızlık özellikleri mevcuttur aynı zamanda kendi kendine ekonomik açıdan yeten yerler olduğu bilinmektedir. Kentlerin yönetiminde ise üst tabaka olarak adlandırılan kişilerden seçildiği ve “aristokrasi” olarak adlandırılan

¹² Vitruvius, (2005), *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 27.

¹³ Vitruvius, a.g.e. s. 28.

yönetim tarzı benimsenmiştir. Yönetimde çalışan kişiler yine üst tabakadan seçildiği düşünülmektedir.¹⁴

Araştırmalarımıza göre şehirlerin yönetimi tek tip değildir. Zaman içerisinde değişim gösterdiği görülmektedir. Örneğin aristok yönetiminin yanı sıra oligarşi, tiranlık ve demokrat yapılarında varlığı bilinmektedir. Aristok yapıda öncelik üst düzey kişilerin kârları iken, ilerleyen dönemlerde ticaretin gelişmesi oligarşik bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Zaman içerisinde insanlar arasında üst – alt tabaka şeklinde yapının oluşması da darbe sonucu yönetimin değişmesine ortam hazırlamış tiranlık olarak adlandırdığımız yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. Tiranlıkta var olan illegal yollardan ele geçirilen tek kişilik yönetimin şeklindedir. İlerleyen zamanlarda ise demokrasi ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda demokratik yönetim her yerde aynı zamanda ortaya çıkmamış olup zamanla gelişme gösterdiği düşünülmektedir.

2.3. KONUTLARIN OLUŞUM AŞAMALARI

Konut olarak adlandırdığımız yapılar, bir anda ortaya çıkmamıştır. İlerleyen zaman içerisinde oluşmaya başlamıştır. İlk aşamada var olan toprakların büyümesi ve küme haline gelmesiyle meydana gelenler sayılabilir. Şehirlerde tâbi gelişmenin yanında farklı faktörlere bağlı gelişme gösteren şehirlerde vardır. Yunanistan’da bu şehirlerde “sinoikismos” adı verilmiştir.

Bu yapılar Atina’da ve Rodos’da olmak üzere iki farklı çeşide ayrılmıştır. Birincisinde köylerin birini merkez seçerler sonrasında diğerleri bu merkeze bağlandığı görülmüştür. Burada önemli olan yeni yerleşmeler kurmaktan ziyade var olanı birleştirip büyütmek olduğu düşünülmektedir.¹⁵

Batı Anadolu’da kentlerin oluşmasında bir diğer faktörün göç olduğu düşünülmektedir. İlk Tunç Devrinin sonralarında diğerinin ise, sekiz ve altıncı yüzyılda olduğu düşünülmektedir. En son olarak da yapılan bu göçlerin sonucunda kentlerin büyütülerek birleştirilmesidir.

¹⁴Aşkıldil Akarca, (1972), *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 19.

¹⁵ Akarca, a.g.e. s.20.

Değınmemız gereken bir dığer konu ise, kentlerin kurulmasında tanrının onayıdır. İlk olarak kâhine danışılır, sonrasında da kurban keserek kutlama yapıldığı düşünölmektedir. Burada ayrıca bir başkan seçilerek o kışi görevli olurdu. Burada görevli kışiye “oiksit” denilmektedir. Görevlendirilen kışi Delfoi’ya giderek kabul almakta olduğu düşünölmektedir. İlerleyen dönemlerde de bunun kaldırıldığı bilgisine ulaşmaktayız.¹⁶

2.4. İKLİM VE BİTKİ ÖRTÜSÜNÜN KENTLEŞME ÜZERİNDE ETKİLERİ

Antik çağdan bu döneme kadar kent yerleşim yerlerinin seçimi ve konut alanlarının coğrafya ve iklim belirleyici bir etken olmuş ve konutun yer alacağı bölgenin iklimi ile bölgede hâkim bitki örtüsü kullanılacak malzemeyi belirleyen faktör olduğu söylenmektedir. Burada iklim konut yapımında belirleyici bir unsur olmuştur.

Bulundukları dönemin yerleşim bölgeleri, doğal hayatın onlara imkân sağladığı şekilde konumlandırılmıştır. Konutların konumlandırılmasında yapılandırılmasında baş faktör su kaynaklarının olmasıdır. Suyun yanı sıra kendilerine düşmana karşı savunmak amaçlı yüksek bölgelere yerleşmek de önem arz etmektedir. İlerleyen dönemlerde insanoğlunun düşünce gücü ve becerilerinin artması ile su, bir ticaret kaynağı haline geldiğı bilinmektedir. Bu ticaretin gelişmesi yerleşmeleri çoğunlukla su kaynaklarının bol olduğu kıyı bölgelere doğru konumlandırılmasını sağlamıştır.¹⁷

Yerleşme sürecinin ilk adımı olan avcı ve toplayıcı hayat biçiminin değışmesi konutların yapımında önemli faktör olan yer seçimini de etkisi altına almıştır. Tarımın öğrenilmesi insanları tâbi olarak yerleşik yaşama geçmesine olanak sağlamıştır. Tarımın başlamasında ilk faktör olan iklimin uygunluğu araştırmalarda belirtilmiştir. Bunun sonucu farklı yerleşim yerlerinin yapılanmaya başlaması yerleşik yaşamın ilk belirtilerindendir.

Yerleşmelerin çekirdeğı olan konutlar bu şartların uygunluğu sonucu sulu alanlarda verimli toprakların olduğu alanlar yayılmıştır.¹⁸ İnsanların toplu olarak yaşama isteğinin nedeni olarak, aynı düşmana karşı kendini koruma isteğı, su kaynağını

¹⁶ Akarca, a.g.e. s.22.

¹⁷ Kahraman Kılıç, (1996), “İklim ve Coğrafya Etmenlerinin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü”, *Çağlar Boyunca Anadolu Yerleşim ve Konut Sempozyumu*, s.259.

¹⁸ Mehmet Özdoğan, (2002), “İlk Adımlar: Paleolitik Çağ”, *Arkeoatlas* Sayı 1, İstanbul, s. 68- 75.

ortak kullanma zorunluluğu besin üretimi için mevcut tarım alanlarını birlikte kullanımı gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden neolitik dönemdeki konutlar bir savunma oluşturacak biçimde yan yana bitişik yapılmıştır.

Anadolu'da yer alan nehir ve akarsu bulunan bölgelerin belirli yerlerde olması ve sınırlı sayıda olması aynı yerleşim bölgelerinin farklı zamanlarda tekrar tekrar yerleşime açılmasının en önemli faktörlerinden biri olduğu araştırmalarımızda ortaya çıkmıştır.¹⁹ Her açılan katman kendinden önce var olan yerleşme bölgelerinin üzerine yapılandırıldığından dolayı zamanla höyük olarak adlandırdığımız tepeler haline gelmiştir.

Kentleşme sürecinin hızlandığı diğer bir bölge ise Anadolu'nun Batı kıyılarıdır. Karanlık çağ boyunca göç almış bu yerler M.Ö. 8. yüzyılda polis devletleri olarak karşımıza çıkmakta ve bu yüzyılı takip eden süreç içinde yaptıkları kolonizasyon hareketleri ile Batı Anadolu kıyılarında İonia olarak adlandırılan bölgede Yunan medeniyetinin altın çağları yaşatmışlardır.

Batı Anadolu bölgesi genel olarak tipik Akdeniz iklimi özelliklerini taşımaktadır. Buna göre yazlar çok kurak ve sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır. Bölgenin doğal bitki örtüsünün Akdeniz iklimine uygun makiler oluşturmakla birlikte ormanlar ise dağlık küteller üzerinde yer almaktadır. Bu bölgede tarım faaliyetleri öncelikle iklimsel olarak kısıtlıdır. Bu yüzden de zeytincilik ve şarapçılık ile küçükbaş hayvancılık temel ekonomi kaynağıdır.

Batı Anadolu bölgesinde İonia'nın en önemli akarsuları, kaynağını iç kesimlerdeki dağlardan alıp sularını Ege denizine boşaltan ve olasılıkla Hitit metinlerinde Mira olarak anılan Hermos (Gediz), Kaystros (Küçük Menderes) yine Hitit metinlerinde Seha adıyla geçen Maiandros'tur. (Büyük Menderes). İonia'da tarımsal faaliyetler bu kesimde yürütülmekle beraber kentlerde bu sulak alanlara yakın yerlerde kurulmuştur.²⁰

Konutlar ise sulak alanlarda kurulan ve zamanla ticaret sayesinde farklı dönemlerde gelişme ve değişme gösteren kent planlarında bir düzen içine sokulmuştur. Mimar Vitruvius iklimin konut üzerine etkisinden söz ederken Kuzey Bölgedeki

¹⁹Aktüre, a.g.e. s.67.

²⁰ Esirgemez, a.g.e. s.42.

konutların çatılarının tam anlamıyla kapatılmasını, olabildiği kadar korunmasını ve sıcak bir yöne cephelerini göstermekle beraber kuytuda olmasını ifade etmiştir.

Diğer yandan güneş gücünün fazla olduğu sıcaklığın etkisindeki güney ülkelerinde ise konutlar açıkta olmalı, kuzey ve kuzey doğuya bakmasını ifade etmiştir. Genel olarak Batı Anadolu'ya bakıldığında iklimin yumuşak olduğu ve güneşten en verimli bir şekilde yararlanıldığı konut yapılarında arkeolojik verilerle tespit edilmiştir. Priene ve Miletos Sokak dokusunda evler kuzey güney doğrultuda yerleştirilmiştir.

Batı Anadolu'da iklimin ılıman olması nedeniyle konutların yapımında taş ve taş temelli kerpiç evler de kullanılmıştır. İklimin konut planında ki bir diğer etkisi ise avlulu ev tipi ev planlarının Batı Anadolu'da yaygın olarak kullanılmasıdır. İlıman bir iklimin hüküm sürmesi prostas ve peristil tarzı ev planlarının gelişmesinde etkili olmuştur. Güneşten daha fazla yararlanma ve ev işlerinin bir kısmının burada yapılması, gelen misafirlerin güneşli günlerde bazen bu kısımda ağırlanması iklimin konut mimarisinde etki ettiği bir diğer faktördür.

Batı Anadolu kıyılarında iklimin ılıman olması yöre halkı için bir avantaj oluşturmakla birlikte arazinin engebeli olması tarım için dezavantaj oluşturmuş ancak bu coğrafi yapının doğal limanlara olanak vermesi ticaretin gelişmesinde diğer bir etmen olmuştur.²¹

2.5. KENTLERİN OLUŞUMUNDA TOPOĞRAFYA FAKTÖRÜ

Konutların gelişmesi için belli bazı şartlar gerekmektedir. İlk olarak tâbi doğal ortamın uygun olması gerekir. Burada önemli olan tarımın yapılabilir olmasıdır. Tarımın uygun olmadığı topraklarda yerleşmelerde az olmuştur. Aynı zamanda daha önce de belirttiğimiz gibi düşmana karşı birlikte hareket etme düşüncesi toplu yaşamı ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. İlerleyen dönemlerde denizciliğin başlamasıyla kıyıda yerleşimi tetiklediği düşünülmektedir.

Su hayati bir kaynak olarak yerleşiminde en önemli etkenini oluşturmaktadır. Suyun olduğu yerde yerleşimde doğal olarak yerleşiminde tercih edildiği düşünülmektedir. Batı Anadolu'nun kentleri de topoğrafya yapısına bağlı olarak

²¹Esirgemez, a.g.e. s.43.

çeşitlere ayrılmıştır.²²Anadolu'nun iç kesimlerine geldiğimizde ise dağlık yapıdan dolayı tepeler çoktur. Dolayısıyla yerleşmelerde buralarda görülmektedir.²³

Burada anlaşılan şehrin yapısında; coğrafi bütünlük, iklim özellikleri, topoğrafik yapı gibi birçok özellikler bir şehrin kuruluşunda önemli faktörlerdir.

Şehrin karakterinin oluşumunda Eski Yunan devletleri büyük bir paya sahipti. İktidarı elinde bulunduran kişi aynı zamanda dini alanda da başkanlık yapmakta, halk itaat ve sadakat göstermekteydi. Şehir devletleri Yunan medeniyetinin büyük bir başarısıydı. Fakat doğuda bu medeniyetin oluşumu daha eskilere dayanmaktadır. Mezopotamya'da, Suriye ve Fenike'de de bulunmaktaydı. Bünyeleri farklı şekilde oluşmuştur. Doğu şehirleri doğrudan doğruya krala tabi iken, Yunanistan'da şehir devleti toplumun hak ve hukuk sistemini de oluşturan bir özelliğe de sahiptir.

Genel olarak şehirlerin kuruluşu ise, bir köyün büyümesi ve gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Öncelikle mevcut toplulukların kümelenmesi daha sonra, gelişmesi ve ayrılması sonucunu doğurmaktadır. Burada siyasi birliktelik öncülük etmektedir. Öncelikle siyasi bakımdan idareci bir merkez seçilir, yeni arazilerin ele geçirilmesiyle yeni köyler oluşur, yeni köylerin oluşumu ile birlikte daha büyük şehirler meydana gelmektedir.

Yunan şehirlerinin kuruluşunda önemli bir diğer etken ise göçlerin varlığıdır. Baktığımız zaman eski Yunan tarihi araştırmalarında bu birden fazla tekrar ettiği bilinmektedir. İlki Tunç Çağı sonu istilaları ve kaynaşmalar sonucu Ege'de yer alan adalara ve Batı Anadolu bölgesine yapılmış olan göç ve yerleşmelerdir. İkinci olarak 8-6. ncı yüzyıllarda Akdeniz'e, Kuzey Ege'ye, Karadeniz bölgesine yönelmiş olan göç ve yerleşmelerdir. Üçüncü etken istila ve fatihten sonra işgali perçinleme çabasıdır. Burada en iyi şekilde yansıtan Hellenistik Dönem'de Hellenistik krallıklar tarafından kurulmasıdır.

Yunan şehirlerinin kuruluşunda tanrının onayının alınması önemli bir durum idi. Kâhinlere başvurulur, kurbanlar kesilir temeller o şekilde atılırdı. Hellenistik dönemde ise bu bir zorunluluk olmaktan çıkmış, yer bizzat kurucusu tarafından seçilmiştir. Kehanete sadece yerin muvafakatı alınmak üzere başvurulurdu. Bu yer illaki

²² Akarca, a.g.e. s.24.

²³ Akarca, a.g.e. s. 26

Delfoia olması da gerekmezdi. Delfoia o dönemin ünlü kehanet merkezi idi. İskenderiye şehrinin kuruluşunda ise komutanın rüyasında görmesi üzerine kurulması yine dönemin bir başka örneğini oluşturmaktadır. Görünen o ki Yunan şehirlerinde kâhinlere başvurmanın önemi gittikçe azalmaktadır.

Yerleşme sürecinde en önemli etkenlerden birisi de şehrin kurulacağı yerin iklim ve bitki örtüsü bakımından şehre uygunluğu idi. İnsanların toplu yaşama, düşmana karşı ortak hareket etme düşüncesi sonucu, su kaynaklarını da birlikte kullanma zorunluluğu ve bununla birlikte besin için mevcut tarım alanlarının ortak kullanımı gibi durumları doğurmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi konutlar bu tür sebeplerden dolayı başlangıçta bitişik yapılırken zamanla ayrılmaya da başlamıştır.

Konumuz olan Batı Anadolu Bölgesi yerleşimleri de iklim ve bitki örtüsünden etkilenmiştir. Akdeniz iklimin yaygın olduğu bölgede uygun tarım faaliyetleri gerçekleştirilmiş, hayvancılıkta buna uygun gelişme göstermiştir.

Mimar Vitruvius iklimin konut üzerinde etkilerinden bahsederken, *“Kuzey Bölgedeki konutların çatılarının tam anlamıyla kapatılmasını, olabildiği kadar korunmasını ve sıcak bir yöne cephe göstermekle beraber kuytuda olmasını”* ifade etmiştir. Diğer yandan *“güneş gücünün fazla olduğu bölgelerde ise, konutlar daha açık olmalı, kuzey ve kuzeydoğuya bakmasını”* dile getirmiştir.

Batı Anadolu’ya baktığımızda ise iklimin ılıman olması konutların taş ve kerpiç temelli konutların yapılmasını sağlamıştır. Ilıman iklimin etkisiyle avlulu konutlar göze çarpmaktadır. Buna bağlı olarak da peristyl ve prostas tarzı da görülmeye başlanmıştır. Burada anlaşılan iklimin etkisiyle yeni planlamaların yapılmaya başlandığıdır.

İklimin yanı sıra yerleşmelerde arazinin yapısı da önem arz etmektedir. Örneğin Ege’de arazi yapısı eğimli topraktan oluştuğu için yerleşmeler daha çok eteklerde kurulmuştur. Tepesiz şehirler hemen hemen yok denecek kadar azdır. Ege ve Yunanistan için geçerli olan bu durum Anadolu’da da yer bulmaktadır.

Batı Anadolu’da yer alan Pergamon, Neandreia, Assos, Aigai, Buruncuk-Larissa, Tekeköy bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ova şehirleri ise genel olarak 7. nci yüzyılda görülemeye başlanmıştır. Bunların dışında ayrıca tepenin etrafında liman

şeklinde oluşan kentler, kıyıya yerleşmiş ada, dil ya da burun üzerine kurulan kentler son olarak da küçük bir tepe ya da tepe üzerine kurulmuş kıyı şehirleri oluşturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU KENT PLANLAMASI

Batı Anadolu bölgesinde konutların ortaya çıkması çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Öncelikle temel yapıda köylerin varlığı ileriki dönemlerde kentlerin ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır. İlerleyen dönemlerde nüfusunda artması ile kimi kentler birleşip daha büyük kentler meydana getirmişlerdir. Gelişen bu kent yapısında merkez bir yer seçilmiş, diğer kentler merkeze bağlanmış nüfus buralara aktarılmıştır.²⁴

Bununla birlikte yerleşik yaşama geçiş aşamalarında toplumların değişimleri de göz önüne alınması gereken başka bir konudur. Yaşam biçimin değişmesine etki eden hiyerarşi, örgütlenme toplumların birbirleri arasında alışveriş yaşama biçimine etki eden durumlardandır.²⁵

Kentleşmeyi iki farklı bölüme ayırabiliriz. Bunlar düzenli ve düzensiz planlı şeklidir.²⁶ Konutların ilk oluşum zamanlarında herhangi bir düzene göre planlanmadığı görülmektedir. Burada anlaşılan kentlerin kurulduğu topoğrafyanın durumudur. Eğer tepelik bir arazi üzerinde ise konut doğal olarak dağınık bir yerleşim göstermektedir.²⁷ Arkaik çağlarda şehirler genellikle düzenli planlı değildi.

Çoğu da tarihi boyunca, Atina, Thebai ve Argos gibi büyük ve ünlü şehirler başta olmak üzere, aynı düzensizliği sürdürmüştür. Yunan şehirlerinin büyük çoğunluğu düzensizdi.

Düzenli planlı olarak adlandırılan yapı, toplum fertlerinin belli bir gelişme döneminin ardından var olmaya başlamıştır. Konut yerleri rastgele seçilmemiş belirli bir düşünce yapısına göre dağıtılmıştır. Böylece konutların yer aldığı bölgelerin şehirleri oluşturmaya zemin hazırladığı gözlemlenmektedir. Savaşların varlığının yanı sıra bu dönemlerde doğa olaylarının da sık olması insanoğlunu yerleşik yaşama zorlamış olması da olası bir düşüncedir.

Yunan halkına göre, paralel ve dikey sokaklarda ızgara tarzında idi. Bu tip şehir planını Aristo “ Hippodamos’un yaptığı gibi yeni tarz olarak nitelemiştir. Bu sözler 4 ncü yüzyılda, düzensiz planlı şehirlerin “eski tarz” düzenli planlıların “ yeni

²⁴ Richard Ernest Wycherley, (1986), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.189.

²⁵ Pavel Dolukhanov, *Eski Ortadoğu’da Çevre ve Etnik Yapı*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, s.201-203.

²⁶ Akarca, a.g.e. s. 29.

²⁷Constantinos Doxiadis, (1972), *The Method for the Study of the Ancient Greek Settlements*, Nvna Press, Atina, s. 32- 33.

tarz” addedildiği anlaşılmaktadır. Aristo ve adı geçen diğer yazarlarda Hippodamos varlığından ötürü günümüzde, ızgara plana çok zaman “Hippodamos Tarzı” adlandırılması yapıldığı bilinmektedir.

Hippodamos kimdir: İnsanoğlu yerleşik hayata geçişinden itibaren kurduğu kentlerde bir düzen arayışı içinde olmuş ve bu şekilde sistemli kent planları doğmuştur. MÖ. 5. Yüzyılın başında Hippodamos kent planı anlayışına yeni bir boyut getirmiş, sadece fiziki planı değil sosyal yaşamı, dinsel inanışları da bu plana dâhil etmiştir.²⁸ (Lev.1)

Hippodamos için, kentleri ayırmak önemli bir noktadır. Dikdörtgen parsellerle kenti bölerek düzen getirmiştir. Böylelikle koloni kentleri kurulmaya başlanmıştır.²⁹

Klasik Dönemden itibaren kullanılan yöntem ilerleyen dönemler de kullanılmaya devam edilmiştir.³⁰ Bu konutların belirgin bir ayrıcalığı “tip konut” olarak bilinen konutların yapılmasıdır.³¹ Bu planın ilk gelişme gösterdiği yerler Sicilya ve İtalya’nın güneyi olmuştur. Sekizinci ve yedinci yüzyılı kapsayan dönemi içermektedir.³²

Hippodamos’un MÖ. 5.yüzyılın en iyi konut planlamasını yaptığı zamanlarda grid olarak olarak adlandırılan bölme yönetimini mutlaka bildiği düşünülmektedir. Fakat bu bölme olarak kastedilen kentlerin bölünmesinden ziyade kişilerin ayrılması şeklinde olduğunu Sayın Özbay ‘da bize makalesinde bahsetmektedir. Burada Sayın Özbay’ında belirttiği gibi bölme işlemi 3 ayrı şekilde yapılmıştır. Halkın burada meslek gruplarına göre ayrılması söz konusudur. Aynı zamanda yerleşmelerin sivil, askeri ve kamusal olarak ayrıldığı belirtilmektedir.³³

Hippodamos planının görüldüğü ilk kent Sayın Özbay’ın da bahsetmiş olduğu MÖ. 476 yılında inşa edilmiş olan Pireaus şehridir. Pireaus’un haricinde, MÖ. 444- 443 tarihinde inşa edilen Thurioi ve MÖ. 408 tarihinde yapılmış olan Rodos kentlerinin

²⁸ Fikret Özbay, *Selecia AD Calycadnum*, s. 11.

²⁹ John E.Owens, (2000), *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, Çev. Canan Birsal, Homer Yayınları, İstanbul, s.73-74.

³⁰ Özbay, a.g.e. s. 12.

³¹ Wolfram Hoepfner, (1996), *Klasik Dönemde Konut ve Toplum, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 158.

³² Özbay, a.g.e. s. 13.

³³ Fikret Özbay, (2006), “Klazomenai’deki MÖ. 4. Yüzyıl Yerleşimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, s. 419.

yapımında yardım ettiği düşünülmektedir. Fakat araştırmalar gösteriyor ki bölgeler arasında bulunan zaman farkından dolayı tam manasıyla Hippodamos'un yardım edip etmediği konusu kesinlik kazanmamıştır.³⁴

Değınmemız gereken bir diğér önemli konu ise, bu tip konutlar inşa edilirken bölgenin ve arazinin yapısı önem arz etmektedir. Konutları 3 farklı bölüme ayrılması arazinin buna elverişli olması sonucudur.³⁵ Aynı zamanda Sayın Özbay'ında belirttiğı gibi devlet yapısının değışmesi bu yönde konutların yapılmasına zemin hazırlamıştır.³⁶

Diğér taraftan kentleri incelemeye başlarsak, başlangıçta düz topraklarda bulunan ovalar üzerinde kurulan kentler yer alır. Temsil eden kentler İtalya toprakları üzerinde kurulmuş olan Metapontum, Herakleia gibi şehirlerdir.

Bir diğér grup ise tepelik alanlarda yapılmış olan konutların yer aldığı kentlerdir. Burada Sayın Özbay'ında bahsetmiş olduğı gibi ovalara yakınlık önem arz etmektedir. En iyi örnek olarak Priene kentini seçebiliriz.

Son olarak da deniz kenarında kurulmuş olan şehirler yer almaktadır. Şehirlerde birden fazla liman bulunur. En güzel örneklerinden birisi ise Rodos'tur. Yarımada özelliğı gösteren kentlere bakacak olursak en iyi örneğini Milet kentinde görmekteyiz.³⁷

Arkaik dönemde halkın sosyal açıdan gelişmesi tam sağlanamamıştır. Bu yüzden agora o dönem için sosyal hayatın tümünün geçtiğı tek bir kamu yapısıydı. Politika agorada konuşulur, alışveriş agorada yapılırdı. Gerektiğinde ise eğitim agorada verilmiştir. Ayrıca agora tüm kamu yapılarının işlevlerini bünyesinde de barındırdığı için kamu yapıları daha tam anlamıyla gelişmemiş agora yapısından ayrılmamışlardı.

Bu tip şehircilik anlayışı Arkaik Dönemde görülmüştür ve Klasik Döneme geçerken yerini düzenli planlı şehirlere bırakmaya başlamıştır. Düzensiz planlı şehirler Atina başta olmak üzere daha çok Yunan kentlerinde görülmüştür. Düzenli planlı şehircilikte konutlarda bu plan içerisinde yer almıştır. Sokak dokusu içerisinde eşit ve

³⁴ Özbay, a.g.e. 2006, s. 420.

³⁵ Özbay, a.g.e. s. 421.

³⁶ George Hanfmann, (1983), *Sardes from Prehistoric to Roman Times and Lidyan Society- Culture*, Cambridge and Massachusettes, Harvard University Press, 1983, s. 80-82.

³⁷ Özbay, a.g.e. s. 422.

uygun adalara yerleştirilen konutlar ise o dönemin gelişen demokratik anlayışının bir sonucu olmuştur.³⁸

M.Ö. 1. yüzyıl ile M.S. 1. yüzyıl arasında yaşamış olan dönemin ünlü mimari Vitruvius'un bir kentin kurulacağı sağlıklı arazi seçiminden, kenti çeviren duvarların yapımına, konut arsaların ayrılmasına ve iklim koşullarına, rüzgar yönlerine göre sokakların ve ara sokakların belirlenmesine, tapınak forum ve diğer kamu yapılarının yer seçimine ve bununla birlikte özel konutların oranlanmasına kadar kentin planlanmaları hakkında bilgi vermiştir.³⁹

Sonuç olarak Batı Anadolu'da Miletos ve Priene gibi yerleşimlerde uygulanan düzenli planlı şehircilik sayesinde Yunanlılar yerleşme ve oturma kültürlerini bir disiplin içinde, konutların bu düzenli plan sayesinde düzgün sokak sistemine yerleştirilmişlerdir.⁴⁰

3.1. DÜZENLİ PLANLI ŞEHİRCİLİĞİN BATI ANADOLU'DA ARKAİK DÖNEMDE GELİŞİMİ

İlk yaşamın var oluşundan itibaren, insanoğlu hayatını devam ettirebilmek, korunmak ve sosyal hayatının işlevini yerine getirebilmek için barınmaya ihtiyacı vardır. Kendine bir konut yaratma zorunluluğu duymuştur. Bu yüzden konutlar yapmaya başlamış ve bilgisinin de artması ile çeşitli formlarda ve tekniklerde barınmak için evler yapmaya başlamıştır.⁴¹

Yunan kent planlaması M.Ö. 8. yüzyıldan başlayarak, önce Arkaik Dönemde temelleri atılmış, Klasik Dönemde şekillenmiş ve Helenistik Dönemde kent mekânlarının oluşumları ile birlikte gelişimini tamamlamıştır. Bu gelişim sürecinde hammadde arayışı için ana kentten uzaklaşarak kurulan koloni kentlerinin toplumun politik yapısının değişimde çok önemli rol oynamıştır.

Polisin siyasal toplumsal ve dinsel kurum olarak gelişmesi ve Yunan kent planlamacılığının buna paralel olarak gelişim göstermesi de Arkaik dönemde temeli atılan bu ticari faaliyetlerin bir sonucudur.

³⁸ Doxiadis, a.g.e. s. 32- 33.

³⁹ Artur Gallion, (1993), *The Urban Pattern City Planning and Design*, Van Nostrand, New York, s. 16.

⁴⁰ Esirgemez, a.g.e. s. 47.

⁴¹ Wolfram Hoepfner, (1996), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim, (Klasik Dönemde Konut ve Toplum)*, İstanbul, s. 155.

Çeşitli formlarda konut tipolojisi gelişmeye başlamıştır. Megaron olarak adlandırılan konut tipi, kendinden sonra gelen birçok yapı formları için örnek oluşturmuştur. Erken Tunç Çağında ortaya çıkmış olan Megaron tipi yapılar Hellen tapınaklarında da kullanılmıştır. Hellen tapınaklarının prototipi olarak kabul edilen megaron tarzı, kısa bir girişte yer alan dikdörtgen ve bağımsız durumda yapılardır.⁴²

Megaron tipi konutlar, beşik çatı olarak adlandırılmış ve Myken Döneminde gelişip Antik Çağda kullanımı artmıştır. Neolitik Dönemde, Tunç Çağlarında fazlaca kullanılıp, özellikle Batı Anadolu, ve İç Batı Anadolu'da megaron tarzı konutlar yer almaktadır.

Batı Anadolu'da yer alan megaron yapılar büyük çoğunlukla Tunç Çağı evresinde Troia'da yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Troia I evresinde doğu ve batı yönünde uzanan megaron yapısı bulunmaktadır. Troia II evresinde, ise Troia I evresinin devamı niteliğini taşımaktadır. Yine aynı şekilde megaron tarzı yapılar devam etmektedir. Bu yapılar ince, uzun ve dikdörtgen yapıda olup giriş kısımları dar şekilde planlanmış ve uygulanmıştır. Eski Tunç Çağında yine megaron tarzı yapılar görülür. Ayrıca Beycesultan'da megaron planlı bitişik inşa edilmiş konutlar göze çarpmaktadır.⁴³

Yunanlıların düzenli kent planlamasını aldıkları bu modeller arasında en olası bölgeler Yakın Doğu yerleşimleridir.⁴⁴ Düzenli planının temelleri Nil vadisinde İndus vadisinde atılmıştır. Bu toplumlar bir lider tarafından yönetilen oligarşik toplumlardır.

Bunun dışında düzenli plana sahip olduğunu ipuçları veren diğer yerleşimler; Mısır'da Kahun (M.Ö. 1897- 1879), Tell el Amarna (M.Ö. 1369- 1354), Mezopotamya'da Khorsabad şeklinde özetlenebilir.⁴⁵ Fakat Yakın Doğu yerleşmeleri coğrafi ve iklim özellikleri açısından Anadolu'daki yerleşmeleri coğrafi ve iklim özellikleri açısından Anadolu'daki yerleşmelere benzememektedir. Coğrafi açıdan Yunan yerleşmelerine daha yakın bir örnek olarak dik açılı ile kesişen ana yolları ve kare insula planı ile Urartu kentlerinden Zernaki Tepe gösterilebilir.

⁴² Hoepfner, a.g.e. s.155.

⁴³ Rudolf Naumann, (1975), *Eski Anadolu Mimarlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s. 357.

⁴⁴ E. J. Owens, (2000), *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (çev. Cana Bilsel), Homer Kitabevi, İstanbul, s. 31- 35.

⁴⁵ Esrgemez, a.g.e. s. 47.

M.Ö. 8. yüzyılda, antik yazar Homeros'un da anlattığı gibi Yunan dünyasında dışarı açıldığını kendilerinden farklı uygarlıklarla ilişki içerisinde olduklarının göstergesidir. Anadolu'nun ve çevresi ile olan ilişkileri doğrultusunda ilk düzenli Yunan kentlerinin temellerinin Yunanistan'da değil de Anadolu'da ve doğuda atıldığı görülmektedir.⁴⁶

Arkaik Dönem'de ilk örneklerini veren Yunan kentlerinin son derece sade bir yapısı vardı. M.Ö. 1. Binin ilk yarısında yavaş yavaş oluşmaya başlayan yerleşimler M.Ö. 8. yüzyılda da polis- kent devletleri olarak karşımıza çıkmış ve M.Ö. 6. Yüzyılda siyasi bakımından yüksek bir düzeye erişen Yunan kenti, M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısından Pers İmparatorluğu tarafından yok olma tehlikesi ile yüz yüze kalmıştır. Pers istilasından sonra yıkılan kentlerin yeniden inşası sırasında daha kolay ve hızlı yöntemlerle kentleri kurmak amacıyla, Arkaik Dönemde temellerinin atıldığı ızgara planlama bu dönemde sıkça kullanılmıştır.⁴⁷

Hellenistik Döneminde etkileri görülen Hellen Anakarasında, Tunç Çağından itibaren evler genellikle dikdörtgen planlı inşa edilmeye başlanmıştır. (Lev.4) Dönemin konutları büyük yapıları ana mekânlar ve arkasından daha küçük mekânlardan oluşmaktadır. Orta Tunç Çağında ise, ön tarafa portiko eklenmiş ve uzun planlı ara duvarlarla parçaya bölünmüştür. MÖ. 2000'lerden sonra Hellen yerleşimlerinde görülen apsidal plan göçmenler tarafından getirilmiş olduğu düşünülmektedir.⁴⁸

Tunç Çağının başlarında, (MÖ. 1600) yıllarında Hellenistik Dönemin özellikleri yaygınlaşmaya başlamıştır ve bunun yanı sıra Minos özellikleri kullanılmaya başlanmıştır. Geç Tunç Çağında apsidal planlı konutlar yapılmaya başlanmıştır. Dikdörtgen plan, büyük boyutlu konutların yanında küçük boyutlu konutlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Konutların genel özelliklerine baktığımızda, arka arkaya dizilmiş bir şekilde mekânlar oluşturulmuştur. Büyük dikdörtgen yapılmış konutlarda ayrıca ocağın yer aldığı megaron yapıları yer almaktadır.

Arkaik Dönem konut mimari yapısının bu şekilde çeşitlendiği bir dönemdir. Megaron yapıları önem arz etmektedir. Bu tür yapıların yanı sıra büyük ve küçük

⁴⁶Owens, a.g.e. s. 43.

⁴⁷Owens, a.g.e. s. 44.

⁴⁸Arnold Walter Lawrence, *Greek Architecture*, London, 1967, s. 55.

konutlar, avlulu ve avlusuz konutlar ve mekân sayıları önem taşımaktadır. Bu şekilde sınıflandırılan konutlar Anadolu'da özellikle İonia ve Frigya'da yaygındır.⁴⁹

Megaron tarzı, Klasik dönemde ve daha sonrasında yine kullanılmaya devam edilmiştir. Özellikle bu dönemden sonra tapınak yapılarında kullanıldığı görülmektedir. Konut mimarisinde kullanımı azalmaya başlamıştır. Çok fazla olmamakla birlikte Arkaik Dönemde inşa edilen yapıların, Klasik Dönemde de inşa edildiği görülmektedir. Buna örnek olarak Phokai Bölgesi, İonia'da ve Klazomenia verilebilir.

Yapılar birbirine geçişi sağlayacak şekilde inşa edilmiş olup, avluya açılması ve konut sayısının artması ortak özellikleri olarak bilinmektedir. Yine Anadolu'da yer alan Avşar Tepesi bu döneme tarihlendirilen güzel bir örnek olabilmektedir. Konutlar mekânsal ve işlevsel açıdan belirleyici olmaktadır. Ayrıca yerleşim arazi yapısına uygun yapılmıştır.⁵⁰

M.Ö. 8. yüzyılda Ege kıyılarına baktığımızda ise çok sayıda polis- kent devlet yerleşmelerini görmekteyiz. Güvenlik açısından ve yerleşmelerin kendilerini savunabilmeleri için savunulması kolay, dağlık alanlarda yerleşmeleri seçmişlerdir. Bu olgular düzenli bir plan sisteminin kurulmasını zorlamıştır. Fakat buna rağmen eski Symrna ve Miletos Ege'de yeni bir kent planlama yaklaşımına ilişkin en erken bulguları vermiştir.⁵¹ (Lev.5)

M.Ö. 8. Yüzyıl'ın sonunda Symrna kenti bir depremle yıkıma uğramıştır. Bu felaket sonucunda kent yeniden planlanmıştır. Kentin üzerinde yer aldığı yarımada bir sokakları sistemi ile bir dizi yapı şeridine bölünmüş, kentin kuzeyinde kuzey kapısında yakında bulunan mevcut kamusal alanlar genişletilmiş, aynı alanda tapınak inşa edilmiş ve böylece kentte konut alanlarının dışında da dinsel ve kamusal bir alan elde edilmiştir.⁵²

Helenistik planlamanın özelliklerinden olan yapıları işlevlerine göre bölme olgusu ve birbirini dik kesen ızgara planlı sokak şeması bu tarihten itibaren temelleri

⁴⁹ Richard Tomlinson, (2003), *Yunan Mimarlığı*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 67

⁵⁰ Frank Kolb, (1996), *Habitat I, Antik Çağın Büyük Anadolu Yerleşimlerinde Konutun Rolü, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim*, İstanbul, s. 149.

⁵¹ R. E. Wycherley, (1993), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 32.

⁵² Owens, a.g.e. s. 25.

atılmıştır. Kent daha sonra M.Ö. 7. yüzyılda yıkılıp tekrar yeniden inşa edildi. Bu dönemde de yine düzenli bir planla inşa edilmiştir.

Arkaik Dönemin kent örneklerinden olan Miletos'a boyutlarının etkileyiciliği kentin önemini yansıtmaktadır. Maeandros (Menderes) nehrinin denize döküldüğü yerde bir yarımada üzerinde konumlanmış kent Pers saldırıları sonrasında da yerle bir olmuş ve kenti Miletliler yine aynı yerde kurmuşlardır.

Kent Arkaik dönemde kuzeyde Aslanlar Koyundan, güneyde Kalabaktepe'de bulunan akropole kadar uzanmaktaydı. Günümüzde eski yerleşim hakkında kesin verilere sahip olmamasına rağmen sokak dokusunun düzenli bir plana sahip olduğu tespit edilmiştir.⁵³

Izgara planının kullanıldığı ve temellerinin atıldığı, erken dönem bu planlamada ki ana hedefler;

İşlevlerine göre yapı gruplarını belirli alanlara ayırmak,

Merkezi bir yaklaşımla agora, tapınak gibi kamu yapılarını kent merkezinde kurgulayıp konutlara olan mesafeyi azaltmak,

Birbirini dik kesen sokak dolgusu içerisinde yapı adaları oluşturup, bu yapı adalarında yapıları kurgulamak şeklinde Arkaik Dönemden Helenistik Dönemin sonuna kadar gelişim göstermiştir.

Kolonizasyon hareketi düzenli kent planlamacılığını geliştiren diğer bir unsur olan Yunanlılar M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren tüm Akdeniz çevresinde ve Karadeniz kıyıları boyunca yeni ve sürekli yerleşimler kurdular.⁵⁴ Bu bağlamda yeni kentler kurmanın pratik zorlukları ile karşılaştılar. Yerleşimciler için konut alanları, ekip biçecekleri toprak ve ana kentten getirdikleri tanrıları için ve yeni kentin ortak kullanımları için mekânlara gereksinimleri vardı.⁵⁵

Kolonizasyon hareketi kentsel gelişmede daha biçimsel bir yaklaşımı gerektirmiştir. Yunanlılar koloniler kurarlarken kent planlama deneyimini de olanak verecek birçok fırsatı kullanmışlardır. Fakat gerek koloni devleti olarak ana yerleşimden uzaklaşıp yeni kent kurmaya çalışan yerleşimciler, Pers savaşıdan sonra tamamen

⁵³ Wycherley, a.g.e. s. 33- 34.

⁵⁴ Arif Müfid Mansel, (1988), *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 158.

⁵⁵ Owens, a.g.e. s. 34.

yıkılan ve kentlerini yeniden inşa etmek zorunda kalan yerleşimciler için en pratik yol düzenli planlı bir yaklaşımla hareket etmek amacı taşımaktadır.

Bu bağlamda da aynı dönemlerde toplumun siyasal açıdan örgütlenmesi demokrasinin doğuşu gibi etmenlerle düzenli planlı şehircilik gelişmeye başlamış oldu ve bununla beraber Klasik Dönemde konut alanları da belli bir düzen içine girmiştir.⁵⁶

3.2. DÜZENLİ PLANLI ŞEHİRCİLİĞİN BATI ANADOLU'DA KLASİK DÖNEMDE GELİŞİMİ

Düzenli kent planlamasının oluşumu, Yunan kentinin gelişmesi açısından önemli bir aşamadır. Düzenli kent planlamasının ilk adımları Miletos ve Symrna'da M.Ö. 8. yüzyılda atılmaya başlanmıştır. İşlevlerine göre araziye bölgeleme ve düzenli ızgara sokak planlaması Arkaik Dönem Helen kent planlamacılığının en önemli özelliğidir. Araziyi fonksiyonlarına göre belirli bölgelere bölme işlemi sonucunda her mahallenin gerektiğinde diğerlerinden bağımsız olarak gelişmesini sağlamıştır.

Izgara planına sahip sokak dokusu, yerleşmeyi parsellere bölmekteydi. Bu sistem ilk etapta her biri birbirine eşit büyüklükte konut alanlarının planlamasını sağlıyordu. O dönemin politik inancı olan, birbirine eşit ola halk felsefesi, bu bağlamda kentin planına yansıtılmış ve konut alanlarına eşit olarak bölünmüştür.

Erken dönem Yunan kent planlaması çabukluk gerektirmiştir. Bu da kentin kurulduğu arazinin topografyasının ve coğrafyasının kent planını asıl etkileyen faktörler olmasını sağlamıştır. Yamaçta kurulacak olan bir kent için su akışının sağlanması da çok önemliydi, sokakların yönlenmesi ve konutların cephelerinin sokağa bakması ve bu şartlar altında araziden en etkin biçimde yararlanmak amacı güdülmüştür.

Sonuç olarak, Arkaik Dönemde temelleri atılan Klasik Dönemde gelişme gösteren ve Helenistik Dönemlerde evrimini tamamlayan, son derece gösterişli ve işlevsel hale gelen Yunan kenti yeni kentler kurma veya var olan kenti yeniden tasarlanmasına ilişkin sorunları çözmek doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Düzenli planlama olarak, kentin gelişmesi için mekan sağlamak aynı zamanda hem bireye hem

⁵⁶ Esirgemez, a.g.e. s.50.

de genel olarak topluluğa düzenli bir çerçeve içerisinde özgürlük olanakları vermek en önemli amacı oluşmuştur.⁵⁷ Bu amacın yayılmasını sağlayan en önemli etmenler:

Bunlardan birincisi çok nüfuslu şehirlerden bölgeleri ayıran halkın göç edip başka bir yerde yeni bir kent kurma ihtiyacı esnasında oluşur. Bu oluşuma Atina'nın liman kenti Pire'yi örnek verebiliriz veya Batı Anadolu'da bir kent devleti olan Miletos'un kolonizasyonu sonucu Karadeniz'e gidip orada Olbia kentinin kurulması örneklenabilir. Gerek Pire olsun gerekse Olbia büyük nüfuslu ana kentlerinden koparak başka bir bölgede yeniden bir kent kurma çabasıyla oluşmuş kentlerdir.⁵⁸

Düzenli planlı kentlerin kurulmasının ikinci nedeni ise savaşlar veya doğal afetler sonucu kentleri yerle bir olan halkın tekrardan çok kısa sürede kentleri kurmasıyla oluşmuştur. Batı Anadolu'da Pers istilasından sonra İonia'daki birçok kent yerle bir olmuştur. Kentler ikinci kere başka bir bölgeye kaldırılarak veya eski yerleşimin üzerine yeniden kurulmuşlardır. Bu tip yeniden kurulan düzenli planlı kentlere Priene M.Ö. 350 sayesinde Mykale Dağının yamacına, Menderes Magnesia'sı M.Ö. 350 senesinde yamaca taşınmıştır. Miletos ise eski kentin üzerine yeniden kurulmuştur.⁵⁹

Diğer bir neden olarak da Yunan dünyasında görülen demokratik anlayışın sonucu olarak şehir planlarında vatandaşların eşitliği kavramında; konut alanlarına da yansımıştır. Birbirini dik açılarla kesen cadde ve sokaklarla sınırlarını belirlemiş yapı adalarında eşit büyüklük ve sayıda konut alanları ayrılması planlanmıştır.

Klasik dönemde örnekleri görülmeye başlanılan düzenli planlı paralel ve dikey sokaklarıyla ızgara, grit tarzındadır. Bu tip şehir planını Aristo "Hippodamos'un yaptığı yeni tarz" olarak nitelendirilir. Hippodamos'un adı diğer antik yazarlar tarafından da şehirleri kuran kişi olarak belirtilir. Bundan dolayı bu tip düzenli planlara Hippodamik Plan denilmektedir.⁶⁰

Aristo, kentleri bölmeyi icat ettiğini söylediği Hippodamos için oluşturduğu dikdörtgen parseller arasındaki konutlara "Hippodamik Tarz Konutlar" denmiştir. Hippodamos'un daha sonraları gridal sistem olarak anılan sokak gridi bulunmuştur. O

⁵⁷ Esirgemez, a.g.e. s. 54.

⁵⁸ Aşkıldil Akarca, (1998), *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s. 31.

⁵⁹ Akarca, a.g.e. s. 32.

⁶⁰ Akarca, a.g.e. s. 31.

dönem de ızgara plan kullanılarak kentleri kurmak en yaygın yöntemdi. Bu Batı Anadolu yerleşmelerinde ya da Yunan kolonisi olarak ana kentten ayrılan ve İtalya, Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz gibi civara yayılan koloni devletlerinin kuruluşunda gözlenmektedir.⁶¹

İlk ızgara planlı kentlere geçmeden önce sonuç olarak baktığımızda bu bölümde; şehircilik açısından iki tip şehir olduğunu görmekteyiz. Bunlar düzenli ve düzensiz planlılardır.

Düzenli planın oluşumdan önce yerleşmelerin daha gelişigüzel, düzenli olmayan şekilde planlandığını bilinmektedir. Bu tür yapılarda şehirlerin oluşumu genellikle kişisel tercihlere göre belirlenmiş tarım için müsait topoğrafyanın bulunduğu alanlarda yerleşme dağınık bir şekilde oluşturulduğu gözlemlenmiştir.

Evler de araziye uygun inişli çıkışlı şekillerde yapabilmektedir. Arkaik dönemde halkın sosyal açıdan gelişimi daha tam sağlanamamış olmasından dolayı, agora o dönemde sosyal hayatın geçtiği tek kamu yapısı olma özelliğini taşıyordu. Politikadan, eğitime alışverişe kadar birçok işlevi bünyesinde barındırıyordu. Bu tarzda şehircilik anlayışı Arkaik Dönemde görülmüş zamanla yerini düzenli planlı şehircilik anlayışına bırakmaya başlamıştır.

Düzensiz planlı şehirler özellikle başlangıçta Atina’da görülmüştür. Düzenli planlı şehirlerin temelleri ise Nil Vadisinde atılmıştır. İlk düzenli planlı kentler Anadolu’da ve doğuda olduğu bilinmektedir.

Düzenli plana geçiş, ise belirli bir süreç içerisinde oluşturulmuştur. Öncelikle fertlerin bilgilerin artması veya savaş, tabii felâket gibi durumlarda yeni yerleşim yerleri kurma zorunluluğu doğmuştur. Yunanlılarda kurulmaya başlanan bu tarz evler özellikle “Hippodamos Tarzı” olarak anılmaya başlanmıştır.

Izgara plan olarak nitelendirilen planda sert ve geometrik yapılar göze çarpmaktadır. Belli bir disiplin içinde yapılan konutların düzenli plan sayesinde düzgün sokak sistemleri de yerleştirilmiştir.

⁶¹ Esirgemez, a.g.e. s.53.

3.3. IZGARA PLANIN ORTAYA ÇIKIŞI

3.3.1. İlk Izgara Planlı Şehirler

Kentlerin ortaya çıktığı kabul edilen tarihlerden itibaren, planlanmak suretiyle düzenli, olarak kurulan kentlerin biçimlenişinde az çok dik açı ve düzenin var olduğu görülmektedir.

Gücün düzenlediği kentlerin şemaları da genellikle geometriye bağlı, düzenleyen, kontrol eden, baskı altına alan şemalardan oluşmuştur. Kentin biçimlenişinde bir düzen kurma eğilimi her zaman diliminde var olmuş, kurallı bir yerleşim uygulanmıştır.

Toplumun belli bir gelişiminden sonra; arazi bireylere önce belirli bir düşünceye göre bir otorite tarafından bölünmüştür. Düzeni yansıtan plan çeşitlerinden ızgara planlama da; toplumun hiyerarşik yapısını, kentin ekonomik önceliklerine ve kentin yani gücün, devletin düşünsel yaklaşımını yansıtarak oldukça geniş uygulama alanı bulmuştur.

Kentlerin ilk ortaya çıktığı kabul edilen Mezopotamya, Mısır ve İndus Vadisinde düzenli kent planlarına erken tarihlerde rastlanılmaktadır. Kostof (1991), Mezopotamya ve İran için düzenli kent eğilimin MÖ. 9. Yüzyılda başladığını ancak Babil’de Hammurabi’ye dayandığını, erken ızgara planının ise Asur fethinden (MÖ. 915- MÖ. 732) sonraya tarihlendirildiğini belirtmiştir.⁶²

Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan araştırmalarda ilk ızgara planının Pire’de ortaya çıktığı düşünülmektedir. Pire Hippodamos tarafından MÖ. 475- 450 yılları arasında yapılmıştır. Burada ilk ızgara plan eşit büyüklükte ve prostaslı şekilde planlanmıştır. Kentte uygulanan bu plan daha sonra diğer kentlere de örnek oluşturmuş onları etkilemiştir. Tek tip oluşturulan konut tipi önem arz etmektedir. Bu tip konutların siyasi bir yapılanmanın sonucu olarak inşa edildiği de düşünülmektedir.⁶³

Burada önemli olan bir diğer durum ise, prostaslı konutun ilk defa kullanılmaya başlanmasıdır. Atina’nın kenti olan Pire’de ortaya çıkmış olan bu yapı

⁶² Şibe Ertürk, (20069, *İlk Çağ Kentlerinde Grid Planlamanın Toplumsal, Düşünsel ve Ekonomik Yönlerinin Değerlendirilmesi İçin Bir Çalışma Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 52.

⁶³ Hoepfner, a.g.e. s. 162.

planı daha sonra Priene’de de kullanılmıştır. Priene’de ızgara plan içerisinde prostaslı konut inşa edilmiştir.⁶⁴ Priene’de başlamış olan ızgara plan yapısı daha sonra yapılan konutları da etkilemiştir. Mimari açıdan konutlar birbirine benzer durumda inşa edilmiştir.⁶⁵

Yunan dünyasında ise, ızgara plan ilk defa 7’nci yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Eski doğu medeniyetlerinde, çeşitli devirlerde, sokakları dik açılı, düzenli şehirler, işçi mahalleleri ve mimari kompozisyonlar vardı.⁶⁶ Yunanlılar 8’nci yüzyıldan itibaren bu memleketleri tanımağa başlamışlardır. Bu, Yunanlıların Akdeniz’de yeni yerleşmeler kurmaya başladıkları devirdir.

Yunanlılar bu çağlarda tekrar tekrar karşılaştıkları bir sorun yeni yerleşmelerin tanzimi işi idi. İlk yerleşmeler belirli bir plana göre düzenlenmiş değildi. Ancak karada sağlam bir köprübaşı elde edildikten sonra, yerleşmeye bir düzen verme fikri doğmuş olmalıdır. Arsaların eşit olarak parsellenmesi ve bu işin oldukça süratli yapılması düzene yol açmıştır. Izgara planı toplum içinde bir eşitlik fikrinin doğmuş olduğunun da göstergesidir.

Bir başka konu ise, yönü bir olan konutlardır. Bu kentleri İyonya ve Rhodos’ta görmekteyiz. Miletos kentine yapılmakta olan kazılarda bu yönde sonuçlar göstermeye başlamaktadır. Başka bir konu ise kazılarda görünen o ki dik sokak yapısı altıncı ve yedinci yüzyılda kullanılmaktadır.⁶⁷ (Şekil. III. I.)

Şek. III.I.

⁶⁴ Ernest Ludwing Schwandner, Wolfram Hoepfner, Haus und Stadt im Klassischen Griechland, Deutscher Kungstverlag, München, 1994, s. 222.

⁶⁵ Kolb, a.g.e. s. 150.

⁶⁶ Akarca, a.g.e. s.30.

⁶⁷ Akarca, a.g.e. s.32.

3.4. GELİŞKİN IZGARA PLAN

İlk olarak araştırmaya başlamış olduğumuz bu plan tipi özellikle beşinci yüzyılda Ege Bölgesinde görülmektedir. Yapılan son araştırmalara göre ise, Miletos'ta 479, Pire'de 475, Neapolis'te 474 yıllarının ardından görülmeye başlanmıştır.

Planı ele alacak olursak araştırmalarında bize belirttiği kadarıyla, sokak yapı sistemleri ızgara yapı sistemleri ile benzerlik durumdadır. Bu plan sisteminde düzgün belirli bir yöntem bulunmamaktadır. Sokak olarak adlandırdığımız şeritler genel olarak geniş bir şekilde konumlandırılmamıştır. Sistemde tam manasıyla ölçü düzgün değildir bunun aksine hacimde ve yapılarda ilgisizlik görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı çok fazla tercih edilmemiştir. Planlaması düzgün bir şekil almamıştır.

Araştırmalara göre kimi kentlerde, uygulanan bu sistem ile birlikte sokak olarak yapılandırılmış bölgeleri cadde haline dönüştürmüştür. Bu durumun faydası sokakların bir yerde düzgün bir şekilde konumlandırılmasını sağlamıştır.⁶⁸

Konut yapılandırılmasında esas nokta ada olarak adlandırdığımız yerleşim yerleridir. Bu bölgelerde kurulan yerleşimlerin ölçüleri genel olarak bölgenin sınırlarına, toprak yapısına topoğrafyasına göre değişim arz etmektedir. Fakat genel olarak adaların büyüklüğü hemen hemen eşit oranda olduğu için konutlarda ölçüye uygun olarak benzer oranlarda olduğu söylenmektedir. Yalnız aksi durumlarda görülmektedir. Örneğin Pire gibi yerleşim yerlerinin oranları farklılık göstermektedir.

Şehrin genel planı kolaylık ve yararlılık esaslarına göre düzenlenmiştir. Plana sadelik hâkimdi. Şehir iş esası üzerine bölgelere ayrılmış, sosyal faaliyet beldenin ortasında toplanmıştı. Mahalleler, yani konut bölgeleri, sosyal faaliyet merkezi etrafında ve bu merkeze kolayca ulaşılabilir bir şekilde yerleştirilmiştir.

Plan gelecek kuşakların ve yüzyılların ihtiyacını da karşılamak üzere tasarlanmıştır. Bu maksatla gelecekte yeni binaların yapılması için, geniş boş alanlar bırakılmıştır. Izgara planında şehrin ana unsurları, düzensiz şehirlerden pek farklı

⁶⁸ Akarca, a.g.e. s. 33.

değildir. Şehrin yapısı daima aynı kalmıştır. Şu kadar ki düzensiz planda karışık halde olan unsurlar ızgara planında bir düzen içine sokulmuştur.⁶⁹ (Şekil. III.II.)

Şek. III.II.

3.5. İSKENDER ZAMANINDA HELLENİSTİK ÇAĞDA IZGARA PLANLANMASI

Miletos’da biçimlenen ızgara kent planının Hellenistik dönemde Doğu Akdeniz ve Mısır kıyılarından çöllerle iç kesimlere doğru yayıldığı gözlemlendi. Miletos’da ve onu izleyen Priene, Ephesos, Latmos Herakleia’sı, Ros Kos, Knidos gibi komşu kentlerde olduğu gibi, bu kent kurgusunun gerisinde onu besleyen felsefî alt yapısı giderek yerini yerel geleneklerle yoğrulmuştur.⁷⁰

Miletoslu Hippodamos tarafından MÖ. 478’de ilk defa kendi kentinde uygulanan ızgara planının ortaya çıkış nedenleri olarak şunlar saptanabilmektedir: Topoğrafya verileri, Doğu uygarlıklarının ve politikada eşitlik kavramı, ayrıca Hippodamos’un çok yönlü kişiliğidir.

Yukarıda sayılan nedenler arasında en önemlisinin “düşünce ortamının uygunluğu ve politikada eşitlik kavramı” olduğu söylenebilir.⁷¹

⁶⁹ Akarca, a.g.e. s.34.

⁷⁰ Kayahan Türkantoz, (2011), Milestos’tan İstanbul’a Liman Kentlerinde Mimari Kimliğin Oluşumu, *Tasarım+ Kuram Dergisi*, Özel sayı 2, 2011, s. 160.

⁷¹ Türkantoz, a.g.e. s. 159.

Sonuç olarak baktığımızda, ilk ızgara planlı şehirler 7 nci yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Tam anlamıyla düzen bir şekilde konumlandırılmamakla birlikte zamanla gelişim göstermiştir. İlk ızgara plan örneğini, İonia ve Rodos'ta görmekteyiz. Symrna'da yine ızgara plan gevşek bir yapıda da olduğu bilinmektedir.

Paralel ve dikey sokaklar ızgara planın başladığının en açık göstergesidir. Araziye konutların paralel yapılandırılması açık bir kanıttır. Gelişkin ızgara planda ise, sokak sistemi ızgara benzer; hâkim eksenler yoktur. Sokaklar genelde dar olup sadece geçit görevi görmektedir. Plan daha renksizdir. Arkaik Dönemde bu şekilde sert ızgara plan zamanla Klasik Döneme geldiğimizde renklendirilme yoluna gidilmiştir. Arazi daha çok görsel etkiler oluşturmak için kullanılmaya başlanmıştır. Burada Hippodamos'un etkisi olduğu düşünülmektedir. Araziye kenti konumlandırıp ustalıklarla kenti oluşturmak önem arz ediyordu. Engebeli arazilerde dahi bu yöntem kullanılıyordu. Buna örnek Priene gösterilebilmektedir. Dönemin binaları işlevlerine göre görsel zenginlik içerisinde oluşturulmuştur. Kamu yapılarını kentin merkezine konumlandırıp görsel peyzajla desteklemek, tekdüzelikten kurtarmak gelişkin ızgara planın bir örneğiydi.

Izgara planlı yapılar genel olarak baktığımızda sade düz olmakla birlikte zamanla yapılarda görsellik ön plana çıkmıştır. Merkezi yapılar halkın kolay ulaşımını sağlamak için merkezde konumlandırılmış evlerde bu göre yerleştirilmiştir. Plan için önem arz eden arazinin yapısı idi. Eğer arazi düz ve sadeyse konutlarda düz, arazi eğimli ise konutlarda inişli çıkışlı hareketli bir planda yapılıyordu. Yine düz arazilerde setleme yapılması gerekmektedir.

Izgara planlı yapılarda sokak sistemi de araziye göre ya aşağı yukarı aynı dar ölçüde ya da geniş cadde dar sokak esasına göre planlanıyordu. Ege'de ise sokaklar 5. yüzyıldan itibaren dar ve aşağı yukarı aynı genişlikte yapılmaya başlanmıştı. Eşit planda sokaklar yapılmaya başlanmıştır.

Hellenistik döneme geldiğimizde ise, ızgara plan geniş ölçüde kullanılmaya başlanmıştır. Tezimizin ilerleyen kısımlarını bu konuyu detaylı olarak ele alacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELLENİSTİK DÖNEMDE KONUT PLANLAMASI

Büyük İskender'in fetihleri Yunan dünyasını ve Asya'yı dönüştürdü. Onun zaferlerinin sonucu olan yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullar ve Hellenistik krallıkların ortaya çıkışı, yeni krallıklar içerisinde Yunan ve Asyalı ögelerin karışımı ve Hellenistik krallıkların büyüme isteği Yunan kentlerini derin bir biçimde etkiledi. Kent yalnızca Yunan yaşam biçiminin yayılması ve İskender İmparatorluğundan ortaya çıkmış olan yeni krallıklar içerisinde Yunan üstünlüğünün kabul edilen aracı olarak kalmadı, önemli bir propaganda aracı da oldu. Aynı zamanda Yunan kentleri fethedilen topraklardan gelen yerel yaşam geleneklerinden de etkilendiler.⁷²

Hellenistik dönemde Yunan mimarlığı Ege hatta Akdeniz ülkelerinin dışına çıkmakta, büyük monarşilerin kapladığı geniş alanlara yayılmaktadır.⁷³ Hellenistik dünyada kentler İskender'in fetihlerinin ve haleflerinin kurduğu krallıkların yarattığı değişen siyasi koşulları kabul etmek ve benimsemek durumunda kaldılar. Gerçekte Yunan kentleri genelde eylem özgürlüklerini yitirdilerse de başka yönden karlı çıktılar. Fethedilen toprakların kralları ve yerel hanedanları zenginleştiler ve yeni koşullardan gönüllü olarak faydalandılar. Geniş bir kent kurma ve yapı inşa programı yoluyla yerel hanedanlar kendi güçlerinin büyüklüğünü ve sağlamlığını ve egemenliklerinin sağlamlığını inşa ettiler. Bu etmenler kentleşme ve kent planlamayı farklı yönlerden etkiledi.

İlk olarak ızgara planlama potansiyel olarak düşman topraklarında yeni bir kent kurmanın hem en uygun hem de en hızlı yöntemi olmayı sürdürdü. Ancak Hellenistik dönemde doğuda kurulmuş birçok Yunan kolonisinin kışla tarzı tek düzenliliği, yeni kurulan bu kentlerden birçoğunun temel olarak askeri nitelikli olduğunu göstermekteydi. Yeni kentlerden birçoğu son derece standartlaşmış, tasarımın temeli basit matematik oranlara dayalı bir plana göre yapılmışlardı. Bu kentlerin yinelenen tek düzenliliği sürmekte olan yeni siyasal koşulların kesin bir yansıması olsa gerektirir.

İkinci olarak, Hellenistik dünyanın yeni yöneticileri kenti uygun ve sürekli bir propaganda aracı olmanın yanı sıra bir denetim ve Hellenleşme aracı olarak gördüler. Yalnızca yeni inşa edilen kentler değil, mevcut kentleri de dönüştürdüler. Kentsel mimarlık ve kamu alanlarının tasarımı da bundan derin bir biçimde etkilendi. Tekil yapılardaki anıtsallık kentlerin tasarımındaki anıtsallık ve görsel kompozisyon ile

⁷² Owens, a.g.e. s.75.

⁷³ Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 529.

bütünleştirildi. Plancılar yerleşik Yunan kentlerinin çoğunluğunda tipik olan çok eğimli ve hareketli topografyanın bile doğal bir biçimde etkileyici silüet etkileri yaratmak için iyi bir biçimde kullanılabileceğini gördüler. Küçük Asya'nın batısındaki Yunan ve yarı Yunan krallıkları bu gelişmelerin ön sıralarında yer almaktadırlar. Bu bölgede Yunanlılar ve barbarlar yüzyıllardır yan yana yaşamaktadırlar. Sonuç olarak özellikle bu alanda Küçük Asya'nın kıyılarının otokratik hanedanlarının en güçlüleri arasında anıtsallık ve ihtişam ile Yunan mimari ve kentsel geleneklerinin en iyi bileşimi ortaya çıktı. Dahası bu yöneticiler bu kapsamlı yapı programlarını gerçekleştirebilecek güce ve parasal kaynaklara sahiptirler. Kent planlamaya ilişkin fikirlerin bir kısmı yeni değildi, Klasik dönem yeniliklerini sürdürmektedirler. Miletos'lu Hippodamos'un Rhodos'ta ,Deinokrates'in Alexandria'da Mousolus'un Halicarnassus'da gerçekleştirdikleri kuşkusuz etkili olmuştu ve Hellenistik Dönemde yapılanların temeli atılmıştı. Buna karşın sonuçlar az şaşırtıcı olmadı.

Birkaç istisna dışında Makedonya ve Hellenistik dönemlerin düzenli planlanmış kentleri, ya bir denetim aracı olarak ya da Balkanların hinterlandında olduğu gibi bölgenin dağlı kabilelerine kentsel yaşam biçimini taşımanın bir aracı olarak yüklendikleri askeri ve stratejik rolü yansıtmaktadır. Güçlü savunma surları ve konut alanlarının planlanmasında görülen kışla tarzı düzen kural oluşturmaktaydı ve bu kentlerin kurulmasında karşılaşılan güçlü direnişin bir göstergesiydi.

Hellenistik Dönemde sahip olduğu konutları açısından önemli bir kent ise Priene'dir. Priene konutlarının özünü dikdörtgen bir ana mekân ve üzeri kapalı girişi ile beraber bir ön mekân oluşturmaktadır. Bu konutun sağında ve solunda arka arkaya duran, ön ve ana mekândan diğer iki küçük mekâna giriş sağlanmaktadır. Konutun önünde ana girişle ulaşılabilen ve düzgün olmayan bir avlu bulunmaktadır. Avlunun üç tarafı mekânlar ile çevrilidir, bir kenarında ise koridor bulunmaktadır. Ana mekânın önünde iki sütunu bulunan bir ön avlu bulunmaktadır. Wiegand; Vitruvius'un tanımlamasından yola çıkarak bu ön avluya "prosta" adını vermiştir.

Yunan yarımadasının batısında Arta körfezinin kuzeyinde bulunan Kassopeia Epirus dağlık bölgelerinde yerleşik kentsel yaşamı getirmek için yapılan çabaların bir göstergesiydi. Kent İ.Ö. üçüncü yüzyılda, Arta körfezine ve onun ötesinde Akarnania'ya hâkim, yüksek ve eğimli bir plato üzerinde kuruldu. Alan, sağladığı savunma

kolaylığıyla dolayısıyla seçilmişti; güçlü kent surları yalnız kenti değil sırtını dayadığı dağın hâkim tepelerini de içine almaktaydı.⁷⁴

Hellenistik Dönem yapılarında, şehirlerin adalar çevresinde kurulması kentlerin geniş açıda olmasına yol açmıştır. Genellikle bloklar şeklinde yapılanma görülmüştür. Kare şekil, sütunlarla desteklenmiş yapılar prostas ana mekânlar varlığı ortaya çıkmıştır. Konutlar genişlemeye başlamıştır. Bir veya daha fazla konutları birleştirmişlerdir.⁷⁵ Konutlar bloklar şeklinde tekrar yapılanmıştır.⁷⁶

Anıtsal Hellenistik planlamanın etkileri Küçük Asya'nın ötesinde de hissedildi. Hellenistik krallar tüm Yunan dünyasında kentlerin büyük hamileri oldular ve birçok Yunan kenti Hellenistik kralların onlara sunduğu armağanlardan yararlandılar.⁷⁷ Kentlerdeki gelişme yalnızca kamu yapılarıyla sınırlı kalmadı. Kentler, yurttaşları için eğitim ve hatta doktor hizmetleri sağladılar. Daha iyi su ve kanalizasyon donanımları, tüm Hellenistik dünyada yaşam kalitesini iyileştirdi. Böyle olduğu halde bu tür olanakların sağlanması, Hellenistik Smyrna ve Bithynia'daki Amastris'de açıkca görüldüğü gibi, her yerde eşit derecede olmadı.

Hellenistik planlamadaki gelişmeler geleneksel Yunan kentinin anıtsallaştırılmasıyla sınırlı değildi. Yapı komplekslerinin eş güdümlü tasarımıyla gerçekleşen gelişmelere koşut olarak simetri ve eksenel düzleme yönünde artan bir eğilim ortaya çıktı. Kamu yapılarının dikdörtgensel sokak ağına uymak zorunda olduğu ızgara planlamanın bu gelişmede etkili olduğu açık biçimde görülmektedir. Hâkim bir merkezi eksen yönündeki eğilime daha önce Seleukos kentlerinin planlamalarında işaret edilmişti.⁷⁸ Bu eğilim kentler içerisinde, üç yandan stoalarla ve dördüncü kenarı bağımsız bir portiko ile çevrili simetrik at nalı biçiminde, agoranın yapımında görülmekteydi. Eksenel planlama ayrıca, Kos'ta Asklepius tapınağı ve Rhodos'ta Lindos'un akropolisindeki Athena tapınağı gibi yapı komplekslerinin tasarımında kullanılmıştı.⁷⁹

⁷⁴ Owens, a.g.e. s.76.

⁷⁵ Wolfram Hoepfner, Lars Schwander, Haus und Griechenland Deutscher Kunstverlag, Münih, 1994, s. 210-212.

⁷⁶ Martin Schede, Die Ruinen von Priene, Walter de Gruyter, Berlin, 1964. s. 96.

⁷⁷ Owens, a.g.e. s.91.

⁷⁸ Owens, a.g.e. s.92.

⁷⁹ Owens, a.g.e. s.93.

Bu dönem Dor düzeni bazı yenilikler kaydetmekle beraber gerileme belirtileri de göstermektedir. Sütunlar yüksek ve ince şekiller almakta, başlıklar küçülmekte, triglif frizinin arşitrav'dan daha yüksek yapıldığı ve sütun eksenleri arasına rastlayan triglifler, dolayısıyla metop sayısının arttığı göze çarpmaktadır. Dor tapınakları peripteros ya da prostilos planındadır. Bunlara örnek olarak Bergama'da Atena ve İlion⁸⁰ Truva'daki Athena, Kos Askelepieion'undaki Asklepios (her üçü peripteros), Rodos'taki Athena Lindia, Samotrake'deki Misterler veya Bergama'daki Hera Basileia tapınakları (prostilos) gösterilebilir. Bergama yöresindeki Mamutkale tapınağı ise in antis planındadır.

İon etkisi altında kalmış bir Dor tapınağı hakkında Bergama'da yukarı Agora tapınağı bir fikir vermektedir. Triglif frizinden ötürü Dor düzeninde olan bu küçük bina kaideli sütunları ve yeni bir şekil alan başlıklarından ötürü İyon ve Dor elemanlarını ahenkli bir surette karıştırmakta, ayrıca güzel işçilikten ötürü dikkat çekmektedir.⁸¹

Dor düzeninden daha büyük bir rol oynayan İyon düzeninde yapılmış tapınakların başında Miletos yöresinde Didima'daki Apollon tapınağı gelir. Persler tarafından tahrip edilmiş arkaik tapınağın temelleri üzerinde M.Ö. 300 yılına doğru anıtsal bir dipteros olarak yapılmaya başlanmış olan bu binada ölçüler o kadar büyük tutulmuştu ki tapınak yüzyıllarca üzerine çalışılmış olmasına rağmen bitmemiş olarak kalmıştır. Bu tapınak aynı zamanda bir kâhinlik ocağı olduğundan planı normal tapınak planından ayrılmakta, bina aynı eksen üzerinde, fakat zemin düzeyleri farklı derin bir pronaos, ortasında iki sütun bulunan dikdörtgen bir salon ve etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir açık avlu şeklinde bir çella'dan meydana gelmektedir. Avlunun gerisinde İon⁸² düzeninde prostilos tarzında yapılmış küçük tapınak Apollon heykelinin kapsıyordu. Bu tapınağın yanında kutsal kuyu ve bir de defne ormancığı yer alıyordu.

Sardes'teki Artemis tapınağı, son araştırmaların gösterdiği gibi çeşitli zamanlarda yapılmış olup M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında bir çifte "templum in antis" şeklinde idi, sütunlar kare kaide üzerinde duruyordu. 2. yüzyılın ilk yarısında ise buranın etrafı iki sütun eksenini genişliğinde bir sütun çemberiyle çevrilmiş, bu suretle tapınak bir psedodipteros halini almıştır. Fakat ölçülerinin büyüklüğünden ötürü bu

⁸⁰Mansel, a.g.e. s.529.

⁸¹Mansel, a.g.e. s.530.

⁸²Mansel, a.g.e. s.531.

tapınakta, Romalılar zamanında üzerinde çalışılmış olunmakla beraber, bitmemiş olarak kalmıştır.

M.Ö. 2'nci yüzyılın ortalarına doğru ünlü mimar Hermogenes tarafından Menderes Magnesia'sında yapılmış olan Artemis tapınağı ve psedodipteros olup çella ile sütun çemberi arasındaki bağlantıların dakikliği ve oranların ahengiyle göze çarpmakta, aynı zamanda bu mimarın iç mîkan problemleri üzerinde de durmuş olduğu açığa vurmaktadır.⁸³ Bu tapınakta kullanılan sütunların başlıkları düz hat şeklinde bir "kanalis" ile birleştirilmiş kıvrımlar ve Atina- İyon kaidelerini kapsamaktadır. Saçaklarda ise her bir friz yer almaktadır.

Korint düzenine gelince bu düzenin ancak meşgul olduğumuz dönemde başlı başına bir varlık haline geldiğini görürüz. Bu düzen birçok mimarlık unsurlarını İyon düzeninden almakla beraber her taraftan görülmeye elverişli akant (kenger) yapraklarıyla süslü sütun başlıkları ve konsollu kornişleriyle kendini belirtmektedir. En çok Suriye krallığında geliştirilmiş olduğu anlaşılan bu düzende yapılmış tapınaklar arasında Kilikya'da Olba'daki (Uzuncaburç), Karia'da Lagina'daki Hekate, ya da Atina'da Suriye kralı Antiyohos IV tarafından M.Ö. 174. yılında büyük bir dipteros halinde yapılmaya başlanmış, fakat ancak imparator Hadrianus zamanında tamamlanabilmiş olan Zeus Olimpius tağınağı gösterilebilir.

Aynı dönemde platform şeklinde yüksek kaideler üzerinde ekser hallerde üç tarafı portiklerle çevrili anıtsal sunaklar da yapılmıştır ki, bunlara örnek olarak Priene'de Athena veya Magnesia'da Artemis tapınaklarının cepheleri önünde yer alan sunaklar gösterilebilir.⁸⁴

Bir dönemde birbirine merdivenlerle bağlanmış çeşitli teraslar üzerinde tapınak, sunak ve başka yapılardan ibaret külliyyelerde yapılmıştır ki, bunların en tanınmışları arasında Rodos'ta Lindos akropolünün en yüksek yerinde iki teraslı olarak bina edilmiş olan Atena Lindia, veya Kos'ta (İstanköy) daha hafif meyilli bir arazide üç teras şeklinde yapılmış Asklepios külliyyeleri 2.yüzyılı gösterebilir.

Hellenistik planının başarıları çeşitlidir. Hellenistik kent plancılarının gerçek başarıları ızgara plan uygulamasının sürdürülmesinde değil tipik Yunan kentinin

⁸³Mansel, a.g.e. s.532.

⁸⁴Mansel, a.g.e. s. 533.

anıtlaşmasında yatmaktadır.⁸⁵ Şehir planları hakkında esaslı bir fikir edinmek mümkün oluyor. Mesela İskenderiye ve Antakya’da yapılan sondajlar bu şehirlerin daha önceleri Miletos (5.nci yüzyıl) ve Priene’de (4.ncü yüzyıl) uygulanmış olan Hippodamos sistemine göre düzenlenmiş olduklarını dümdüz sokakların arasına, gerektiği zaman birçok adaları içine almak suretiyle, resmi meydanlar ve resmi binaların büyük bir ustalıkla yerleştirilmiş olduğunu açığa vurmuştur.⁸⁶

Engelibeli bir arazide kurulmuş bir şehre örnek olarak Bergama kentini örnek verilebiliriz. Bu şehirde düz inşa alanları elde etmek üzere yapılmış teraslar önemli bir yer almakta, bunların kuvvetli istinat duvarları ya da binalarıyla desteklendiği ve çeşitli yapıların yanında iki katlı stoalarla teçhiz edildiği, aynı zamanda yayvan bir S şekli gösteren kaldırımlı bir ana yolla birbirine bağlandığı görülür. Bergama’nın daha küçük örneğini Edremit körfezi ağzındaki Assos’ta ya da Aigai’da buluyoruz.

Bütün bu şehirler o çağda büyük bir gelişim geçiren muhasara araçlarına dayanabilecek güçte ve tümüyle taştan yapılmış surlarla çevrilmişti. Bunlara bir örnek olarak Latmos (Bafa) gölünün kuzeydoğu köşesinde yer alan Heraklia surları gösterilebilir ki büyük bir kısmı ayakta duran bu surlar 6,5 km. uzunluğunda olup 65 kule ile güçlendirilmiş bulunmakta ve seğirdim yolunun önünde mazgalı bir siper duvar yerine pencereli bir duvar (epalksis) kapsamaktadır.⁸⁷

Hellenistik Dönem evlerine dair Priene ve Delos’ta kazılarak meydana çıkarılmış olan evler bir fikir vermektedir. Priene’de avlulu evler ön safta gelmekte, avluya açılan ve oradan hava ve ışık alan mekanlar arasında cephesinde anteler arasında bir sütun kapsayan bir ön mekana (prostas) sahip megaron tarzında diğerlerinden daha büyük ve daha yüksek bir oda dikkat çekmektedir. Fakat M.Ö. 3. yüzyıldan başlayarak peristilli evlerde yapılmaktadır. Bunlar Delos’ta ön plana çıkmakta, bu evlerin bazılarında orta avlunun bir pastas ile birleştiği görülmektedir.⁸⁸

Genel anlamda Hellenistik Dönem kent planlamasından bahsettikten sonra detaylı bir şekilde bölgeleri araştırmaya başlayabiliriz.

⁸⁵Owens, a.g.e. s.94.

⁸⁶Owens, a.g.e. s.534.

⁸⁷Mansel, a.g.e. s.536.

⁸⁸Mansel, a.g.e. s.537.

4.1. BATI ANADOLU BÖLGESİNDE YER ALAN HELLENİSTİK DÖNEM KONUT MİMARİSİ

4.1.1. Aeolia

Çandarlı körfezinin doğu kısmında yer alan Aigai,⁸⁹ Aeolia Bölgesinde Manisa ili sınırlarında Pythikos Vadisinde, Çandarlı ile Akhisar'ın ortasında, Kaikos ile Hermos (Gediz) arasındaki bölgede denizden 360 m. yükseklikte sarp yamaçlı bir tepe üzerinde bulunmaktadır.⁹⁰ Yaşayan halkı tarafından Nemrut Kale olarak adlandırılan şehrin Aigai yerleşiminde ait olduğu bilinmektedir.⁹¹ Herodotos, Strabon ve Plinius'un eserlerinde adı geçen Aigai, M.Ö. 394 yılında Pers yönetiminde kurulmuştur. M.Ö. 218'de Bergama'nın M.Ö. 156'da Bithynia'lı II. Prusias'ın egemenliğinde olup, daha sonra da yönetimini Roma'nın eline geçirmiştir.⁹² Aigai şehrinin en eski şehirlerden biri olduğunu Herodotos söylemektedir. Ayrıca kentin sarp kayalıklar içerisinde kalması kenti gelecek olan tehlikelere karşı korumaktadır. (Şekil. IV. I.)

Şek. IV. I.

⁸⁹ Vahit Armağan, Gediz Halkevi Dergisi Cilt 9, Sayı 103, Gediz Basımevi, Manisa, 1950, s. 3.

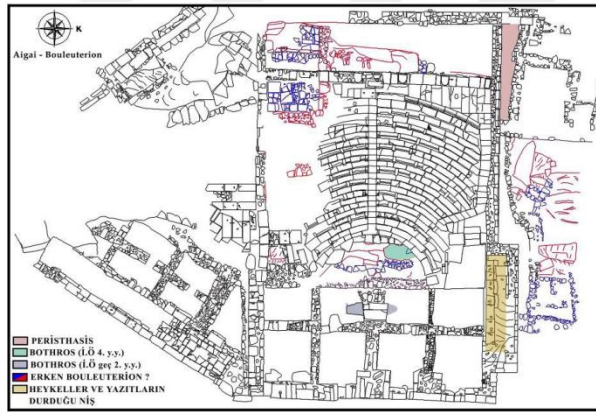
⁹⁰ Öncü, a.g.e. s. 44.

⁹¹ Armağan, a.g.e. s. 3.

⁹² Öncü, a.g.e. s. 44.

Şehrin ilk kurulduğu dönemle ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Büyük bir depremden sonra tekrar kurulduğu düşünülmektedir.⁹³ Şehir 1886'da Bohn tarafından incelenmiştir ve araştırma sonuçları 1889 yılında yayınlanmıştır. Bu araştırmalarda arkeolojik kazılar yapılmamış sadece incelenen yapıların fotoğrafları çekilmiş, ölçüm ve çizim yapılmıştır. 2004- 2006 yılına geldiğimizde ise Ersin Doger ve ekibi antik şehirde kazı çalışmaları yapmış olup kutsal alana dokunmamışlardır.⁹⁴ Kutsal alanın bulunması kentte dini konulara önem verildiğinin göstergesi olmuştur.⁹⁵

Pergamon'a benzer arazi yapısı olan kentin, yerleşim içinde yapılandırılan topografyanın durumuna göre yapılmış ve farklı konum ve farklı yönde var olmuştur. Antik yerleşim üstünde yapılandırılan kent, üç sıra halinde güneydoğuya açılmaktadır. Pergamon'la benzeyen terasları olan Aigai'de şehri üçgen formda geniş alan üzerinde kenti polygonal sur duvarı çevrelemektedir. Aigai'nin büyük ve ihtişamlı yapısı şehrin kuzeydoğu kısmında yer alan "L" tarzda yapılan agora ve kuzey bölümde yer alan Geç Hellenistik Döneme ait bir bouleterion binasıdır.⁹⁶ (Şekil.IV.II.)

Şek. IV.II.

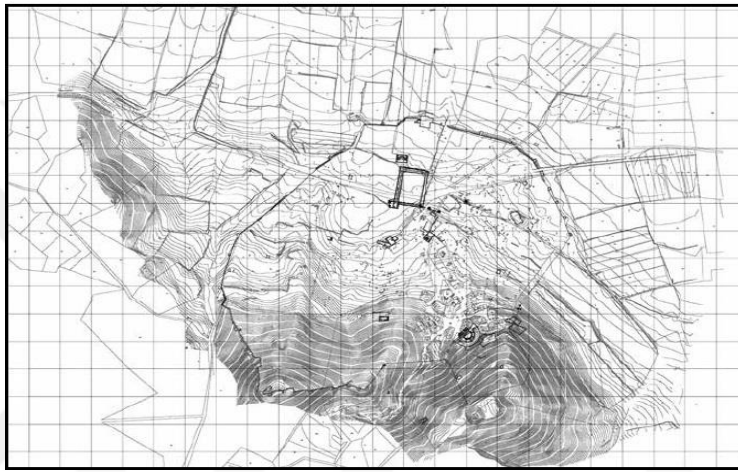
⁹³ Armağan, a.g.e. s. 3.

⁹⁴ Öncü, a.g.e. s. 44.

⁹⁵ Armağan, a.g.e. s. 3.

4.1.2. Alabanda

Karia Bölgesinde bulunan Alabanda Antik Kenti Aydın şehrine bağlı Çine ilçesi, Doğanyurt Köyünde Marsyas (Çine) Çayının 4 km. batı kısmında⁹⁷ Karadağ'ın devamı niteliğinde olan iki tepenin yamacındadır. Buradaki tepeleri birbirinden ayıran bölüm ise, Kemer Deresidir. Antik şehir kuzeyde Çini Ovasına kadar uzanmaktadır.⁹⁸ Strabon'un Antik Alabanda Kenti hakkında düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Alabanda, birleşmiş iki tepenin eşğinde kurulmuş küfelerle yüklü bir eşik görünümde olan bir kenttir".⁹⁹ (Şekil. IV. III.)

Şek. IV.III.

Alabanda kentinin yolu asfalttır ve kentin içinden geçerek Alinda'da kentine ulaşılmaktadır. Kentin bir köyün içerisinde yer alması aynı zamanda bazı olumsuzlukları da doğurmaktadır. Bunlardan ilki, şehir sürekli olarak tahribata maruz kalmaktadır. Antik şehre yakın yerleşim yerlerinde kentin mimari malzemeleri tahrip edildiğinden çevre yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Roma ilişkileri iyi olan Alabanda yaklaşık tüm Roma Dönemi süresince bağımsız şehir olmuştur. Strabon (XIV, 661) kent sahiplerinin zengin bir hayat içerisinde yaşamlarını sürdürdüğünü zevke ve eğlence düşkünü olduklarını ayrıca şehirde harp çalan çokça kız bulunmuş olduğunu

⁹⁷ Öncü, a.g.e. s.45.

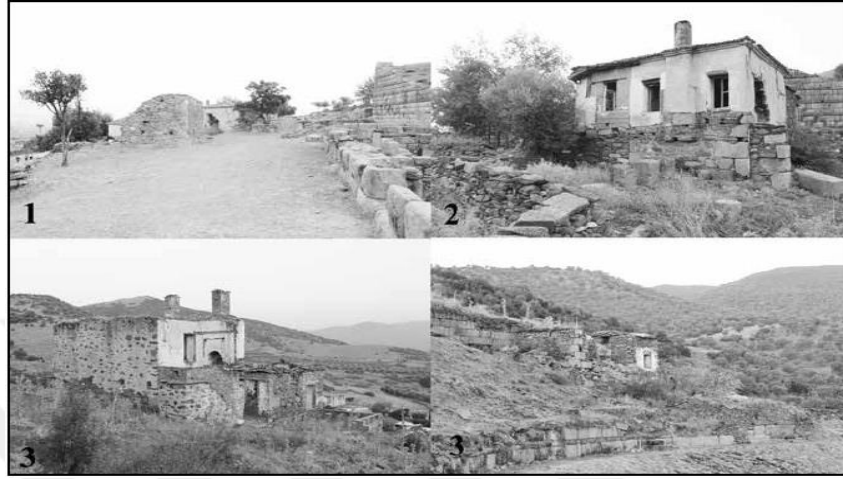
⁹⁸ Emin Yener, (2000), *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, "Alabanda Antik Kenti Kazı Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları", Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Denizli, 2000, s.5.

⁹⁹ Öncü, a.g.e. s.46.

¹⁰⁰ Yener, a.g.e. s. 5.

anlatmaktadır.¹⁰¹İlerleyen zamanlarda Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte kent hakkında bilgileri MÖ. 3. yüzyılda öğrenmekteyiz.¹⁰²

Antik kent, Lykia bölgesinden başlayarak Ionia bölgesine doğru ilerleyen, trafik bakımından yoğun, ticaretin yapıldığı bölgede yer almaktadır.¹⁰³ (Şekil. IV. IV.)

Şek. IV.IV. Alabanda Kent Örneği

4.1.3. Aleksandreia Troas

Troas Bölgesi içerisinde bulunan Aleksandreia Troas Antik Kenti Çanakkale ilinin Ezine ilçesinde, Dalyan Köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu yerleşim yerinde Hamaksitos, Khrysa, Larissa, Kolonae, Akhilleion ve Sigeion gibi limanları bulunan ve önem arz eden şehirlerden birisidir. Aleksandreia Troas bölgesi on altıncı yüzyılın ilk yarısında Eski İstanbul olarak bilinmektedir. 1785 yılından bu yana ise, antik şehrin güneybatı kısmında bulunan Dalyan köyünün adını almaktadır.¹⁰⁵ Strabon'a göre burada ilk olarak Sigeia adında Hellen kolonisi yerleşmişken, I. Antigonos M.Ö. 310 yılı civarında şehirde yeni ve çok büyük bir kent kurmuş ve kente

¹⁰¹ Ekrem Akurgal, (1988), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul, s. 475.

¹⁰² Yener, a.g.e. s. 6.

¹⁰³ Yeşim Ulaş Gür, (2014), *Alabanda Batı Nekropolü'ndeki Lahitler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2014, s. 21.

¹⁰⁴ Öncü, a.g.e. s.47.

¹⁰⁵ Dilek Çobanoğlu,

yönlendirilmesi doğu- batı doğrultusundadır. Kentin bir sur duvarı çevrelemektedir. Kentteki Geç Hellenistik Dönem yapıları Aphrodite Tapınağı, bouleterion, agora ve tiyatrodur.¹⁰⁷

Eski kaynaklar Aphrodisias konusunda çok az bilgi vermektedir. Daha geç bir yazar olan Byzantium’lu Stephanos’a göre kent, Ninoe (yarı efsanevi bir Babil kralı) olarak adlandırılıyordu. Kentin ayrıca başka adları da vardı. Ninoe, büyük bir olasılıkla tanrıça Astarte ya da İştar’la Aphrodite arasındaki benzerlik çok iyi bilinmektedir. Bundan ötürü Aphrodisias, Ninoe’nin Hellenistik Dönem’den başlayarak kullanılan Hellence çevirisi olmalıdır. Kesin kökeni ne olursa olsun, Aphrodisias tanrıçasının kültürünün ne denli eskiye gittiği üzerindeki bilgilerimiz eskidir.¹⁰⁸

Aphrodisias ilk kez aralarında Laborde, Texier ve Society of Dilettanti’nin bulunduğu çeşitli gezginlerin ilgisini çekmiş ve bunlar, buradaki kalıntılar ile birçok epigrafik belgeyi yayınlamışlardır. 1904- 1905 yıllarında Paul Gaudin’in başkanlığındaki bir Fransız grubu burada çok verimli iki küçük kazı yapmış ve bu çalışmalar 1913 yılında A. Boulanger tarafından kısa bir özet olarak verilmiştir. Ayrıca 1937’ de İtalyan bilgini Giulio Jacopi de burada, başarılı bir kazı yönetmiştir. (Şekil. IV.VII.)

Şek. IV. VII.

¹⁰⁷ Öncü, a.g.e. s.48.

¹⁰⁸ Akurgal, a.g.e. s.467.

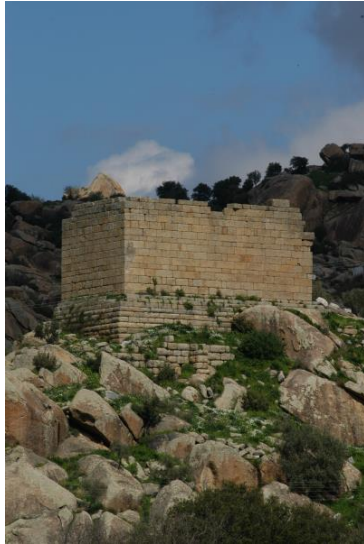
4.1.5. Chryse

Troas Bölgesi'nde yer alan Chryse Antik Kenti Biga yarımadasının güneybatı köşesinde Çanakkale ili Ayvacık ilçesi, Gülpınar Köyü'nde yer almaktadır. 1980 yılından C. Özgünel tarafından başlatılan kazılar devam etmektedir.¹⁰⁹

Çalışmamızın bu bölümde Batı Anadolu Bölgesinde yer alan Hellenistik dönem konut mimarisinde, görülen arazi yapısına bağlı olarak yerleşimlerin yön değiştirdiği görülmektedir. Teraslama yönteminin Aigai ve Pergamon'da kullanılmıştır. Taş işçiliğinin güzel bir örneği Alabanda kentinde görülmüştür. Diğer kentlerde yine agora yapıları bilinmektedir.

4.1.6. Herakleia- Latmos

Karia Bölgesi'nde yer alan Latmos körfezinin arka ucunda yer alan Herakleia Antik Kenti düzenli tasarlama planı ve daha çok etkilemeye yönelik dış görünümüyle tipik Hellenistik Dönem kenti olarak kendini açığa vurur. Topoğrafya ve kent planlaması açısından Priene Antik Kenti ile benzerlik göstermektedir. Konumu itibari ile kentin en önemli yapılarından biri olan Athena Latmia'ya adanmıştır.¹¹⁰ (Şekil. IV. VIII.)

Şek. IV.VIII. Herakeia Latmos'dan bir görünüm

¹⁰⁹ Öncü, a.g.e. s.50.

¹¹⁰ Öncü, a.g.e. s.53.

Hellen Çağı'nda Heraklia denizle bağlantılıydı. Strabon'dan öğrendiğimize göre, onun döneminde yaklaşık (MÖ. 1. yüzyılın son dörtlülüğü) hala bir demirleme yeri vardı. Strabon (XIV, 636) önceleri, yukarısındaki Latmos Dağı gibi kentin de, Latmos adıyla anıldığını bildirmektedir. MÖ. 5. yüzyılda Delos Birliği'nin üyesi olduğundan bir talent vergi ödemekteydi. MÖ. 4. Yüzyılın ortasına doğru geçici olarak Maussollos ve II. Artemisia'nın egemenliği altına girmişti. Hellenistik Dönem ve Roma Çağı'nda kent, olasılıkla deniz ticareti nedeniyle, zenginleşmiş ve gelişim göstermiştir. Herakleia, Erken Hristiyanlık ve Bizans Çağlarında da parlak günler yaşamıştır.¹¹¹

4.1.7. Kaunos

Hereodot bir dönem boyunca Kaunos kentine yerleşim olduğundan bahsetmektedir. Fakat bu yerleşimin Kaunos halkının genellikle kendilerinden oluştuğunu çok fazla dışardan nüfus bulunmadığından bahsetmektedir. Strabon'a göre ise kentin kapılarının kapalı olduğundan söz etmektedir. Bugün Kaunos Bölgesi, arkeolojik sit alanı olarak, Muğla İline bağlı Köyceğiz ilçesi sınırları içerisinde¹¹² ve Dalyan Köyünün sınırları içerisinde bulunmaktadır. Şehri kuranların, Miletos'un oğlu Kaunos olduğu bildirilmektedir.¹¹³ Doğu Akdeniz ve Ege Denizi arasında bulunan Kaunos önemli bir liman kenti olup elinde tutmak isteyen göçlerin kıyasıya yarıştığı bir kent olup 15. yy. kadar varlığını devam ettirmiştir. Kaunos şehrini daha iyi anlayabilmek başlangıçta kentin topoğrafyasını bilmekten geçmektedir. (Şekil. IV. IX.)

Şek. IV.IX. Kentin Görünümü

¹¹¹ Akurgal, a.g.e. s. 473.

¹¹² Mualla Bilgin, Kaunos, İcoc (İstanbul Chamber of Commerce), İstanbul, 1994, s. 55.

¹¹³ Zeynep Avcı, (1992), *Marmaris ve Karia Uygarlığının İki Ünlü Kenti Knidos ve Kaunos (Datça ve Dalyan)*, Dünya Yayınevi, İstanbul, s. 19.

Kent, Akropollerin oluşturduğu yükseltiler arasında bulunan çanak içerisinde yer almaktadır. Akropoller kent açısından önem taşımaktadır. Kaunos kenti, liman kıyısında yer alan düz alanlardan itibaren teraslar üstünde yapılanmış bir şehir anlayışını yansıtır.¹¹⁴

İÖ. 9. yüzyıla uzanan Kaunos'un İÖ. 2. yüzyıla kadar yaşandığı bilinmektedir. Karia'da kullanılan dilin halen tam anlamıyla çözülmemiş olması kentte tam anlamıyla hangi dönemlerde yaşanmış olduğu konusunda tam bilgi vermemektedir.¹¹⁵ Prof. Dr. Baki Ögün Kaunos kazılarını 1967 yılında başlamıştır.¹¹⁶ Kaunos kentinde ilk kazılar, İngiliz Amiral R. Hoskyn tarafından 1840 yılında başlatılmıştır. İleriki dönemlerde G.E. Bean tarafından daha geniş bilgilere sahip olunmuştur. Günümüzde ise kazılar, Prof. Dr. Cengiz Işık tarafından yürütülmektedir.¹¹⁷

Kaunos kentini arkeolojik açıdan incelediğimiz zaman, kent kalıntılarının belirli dönem periyodlarını içerdiği görülmektedir. Kalıntılar, Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerini kapsamaktadır. Kaunos'da özellikle Akropolis ve küçük şehirler bulunmaktadır. Özellikle kayalar, ebatlarına göre kazılarda ortaya çıkan önemli parçalardır. Akropolis'in ise, 150m. yüksekliğinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kentin kuzey kısmında ve batıda bulunan kent duvar kalıntıları kentin, oldukça eski döneme tarihlendiğini desteklemektedir. Uzun şehir duvarları alçak seviyelerde yapılmış olan akropolis hakkında bilgi vermektedir. Buranın 3.km uzunluğunda olup kuzeyde başladığı ayrıca kuzey batıda da büyüklü küçüklü kayaların bulunduğu araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır. Kazılar boyunca özellikle ortaya çıkan kalıntılar araştırmaya ilham vermiştir.¹¹⁸ Ayrıca kazılarda ortaya çıkan teras yapısı, lahitler ve kentin kapısı oldukça geniş bir alanda yer almaktadır. Diğer önemli bir nokta ise, Akropolis yapısının kentte limanla birlikte bir bağlantı sağlaması sebebiyle, gerekli görüldüğü zamanlarda kentin savunulması amacıyla şehrin girişlerinin kapatılmasında önem arz etmektedir. Kaunos Antik şehrinin bir diğer dikkat çeken yapısı, tiyatrosudur.

¹¹⁴ Yasemen Say Özer, (2010), *Mimarlık, (Kaunos Arkeolojik Parkı; İlkeler ve Uygulamalar)*, Mimarlık Odası Yayın Komitesi, Sayı 354, İstanbul, s. 18.

¹¹⁵ Avcı, ag.e. s. 22.

¹¹⁶ Bilgin, a.g.e. s. 55.

¹¹⁷ Özer, a.g.e. s. 18.

¹¹⁸ Bilgin, a.g.e. s. 56.

Bu yapı kentin güney kısmındaki kayalara oyularak yapılmış, fakat yapı batı bölümüne bakmaktadır. ¹¹⁹

1966 yılından bu yana Antik kentte devam etmekte olan kazı çalışmaları, 2004 yılından bu yana “Arkeolojik Park” kapsamında çalışmaları sürdürülmektedir. ¹²⁰ (Şekil. IV.X.)

Şek. IV.X. Bölgeden genel bir görünüm

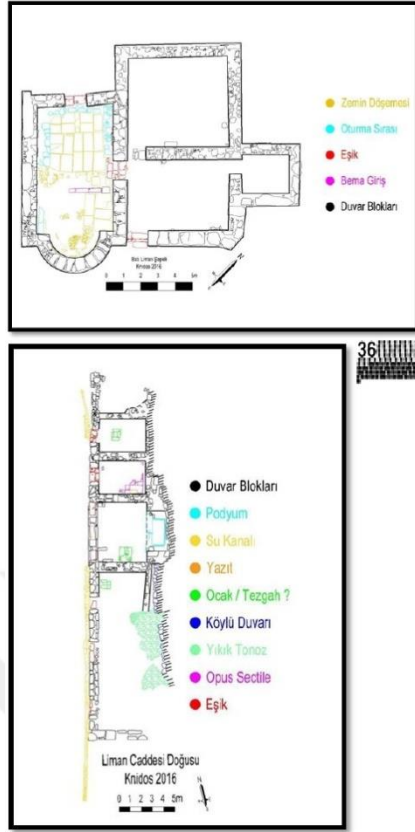
4.1.8. Knidos

Knidos Karia Yarımadasının geri kalan kısmın kayalık bir alanda çoğunlukla dağlardan oluşur. Datça Kentinden iki dağ arasında, ayrıldıktan sonra nehir yatağını takip ederek kente doğru gitmek için yolu yavaş yavaş tırmanmaya başlarsınız. Üreticiler için ciddi anlamada verimli ovalar güneye doğru uzamaktadır. Denize 63 km. uzunluğunda ve birkaç km. genişliğinde ada yer almaktadır. Aslında yarımada güneyde ve kuzeyde Akdeniz’e bir sınır çizgisi oluşturmaktadır. Alan bugün Muğla’nın bir ilçesi olup Karia kentinin bir parçasıdır. Bugün ziyaretçiler, antik kentti ziyaret ettiklerinde asfalt yolu ve antik mezarları takip ederler. ¹²¹ Antik Knidos kenti, Batı Anadolu’nun önemli liman kentlerinden biri olup Datça Bölgesine 42km. uzaklıktadır. Antik kente veya şimdiki Tekir Köyüne gitmek isterseniz kara yolu ile antik yolun birbirine karıştığı görmemiz gerekmektedir. (Şekil. IV. XI.)

¹¹⁹ Avcı, a.g.e. s. 20.

¹²⁰ Özer, a.g.e. s. 18.

¹²¹ Christine Bruns, Knidos, (2015), *A Guide To The Ancient Site*, Aktüel Arkeoloji Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2015, s. 6.

Şek. IV.XI. Kent yapılandırılması örneği

Knidos kenti için, Karia Bölgesinde araştırmalarda bulunan G.E. Bean kent için şu şekilde söylemektedir: “ Kentin kurulmasıyla birlikte Tekir’e doğru uzayan yol, Kumyer’in batı kısmında bulunan dereyi de açtıktan sonra güzel bir köprüden geçiliyordu. Eski Dönem Yunan köprülerinin harika bir örneği olan bu yapı, oldukça iyi korunmuştur. Yapının İÖ. 3. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Kentin sağlı sollu yol kenarlarında mezarlar bulunmakta ve bunların geniş nekropollere ait olduğu düşünülmektedir. Strabon Knidos hakkında, karada ve yarımada üstünde bulunan Knidos’un “bir çift kent” görünümlü olduğunu dile getirmektedir. 161 m. uzunlukta ve 805 m. genişlikte alanı kapsamaktadır. Akropolün kuzeyi ise, sağlam yapıda, düzgün kesme taş duvar sistemiyle oluşturulmuştur. Surun üstünde, iki kuzey kesimde biriside doğu kesimde olmak üzere toplamda 3 farklı kapı bulunmaktadır. Kuzey liman giriş kısmında bulunan kale yuvarlak yapıda olup diğerleri dikdörtgen oluşturulmuştur.

Strabon eserinde burada bulunan limanın savaş esnasında faydalandığından bahsetmektedir.¹²²

Knidos Antik Kenti, topoğrafya açısından çeşitli özellikler göstermektedir. Kentin iki farklı amaç için kullanılan yönlerinden, güneydoğuda daha çok ticari nakiller, batı bölgesi ise savaş gemileri için kullanılmaktadır. Bugün burada yatlar hizmet vermektedir. Kentin konumu avantajlar açısından oldukça kullanışlı durumda idi. Antik kaynaklar Knidos'un bu durumunun oldukça faydalı olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca teraslı alan ve küçük yarımada bakan güney kısmı oldukça fayda sağlıyordu.¹²³

Kentin bulunduğu bölge ilk defa Avrupalı gezginler tarafından yolları takip edilerek keşfedilmiştir. Knidos'a ilk ziyaret Lord Charlemont tarafından 1749 yılında gerçekleştirilmiştir. Aslında Charlemont, yalnızca Yunan Adalarını ziyaret etmek için yola çıkmıştı. Knidos Küçük Asya'nın yakınında bulunmaktadır. Şehir surları ve diğer kalıntılar gemiciler tarafından ilgi görmektedir. Antik kaynaklara göre Knidos'ta ünlü "Praxiteles" Aphrodite Tapınağı olduğunu söylerler bile aslında burası Tiyatro yapısı ve Korinth Tapınağı olduğu görülmektedir. Birçok bina üst terasları ve Akropolis olduğu kaydedilmiştir. Bu yapıları kapıl çerçeveleri ve sütunlar korumuştur. Antik şehirde ilk kazıları başlatan 1857 yılında Newton başlatmıştır. 1967- 1977'de Iris Love, 1987- 2006 yıllarında Prof. Dr. Ramazan Özgan ve 2012 yılına gelindiğinde ise, Doç. Dr. Ertekin M. Doksanaltı başkanlığında çalışmalar başlatılmıştır. Knidos Antik Kenti'nde Apollon Karneios Kutsal Alanı, Demeter Kutsal Alanı, Aphrodite Euploia Kutsal Alanı, Musalar Kutsal Alanı, Dionysos Tapınağı, Dor Tapınağı, Korinth Tapınağı, iki tiyatro, Odeon, Bouleterion, Stoa ve villa yapıları yer almaktadır.¹²⁴

4.1.9. Lagina

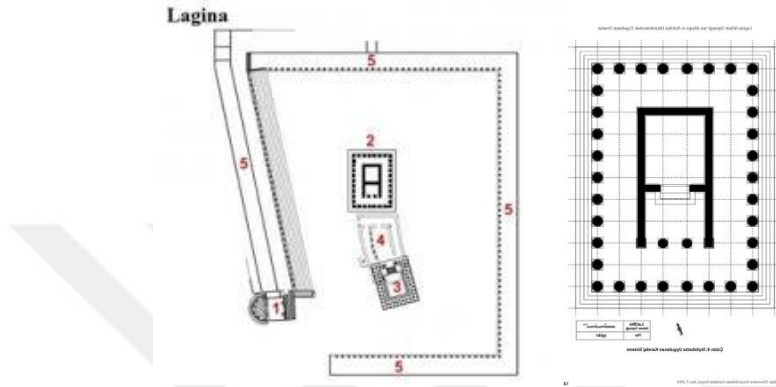
Eski çağ araştırma bölgelerinde bulunan, Karia Bölgesi sınırlarında yer alan, Lagina Hekate Kutsal Alanı yerleşim olarak Muğla İli, Yatağan İlçesi, Turgut Beldesinde bulunmaktadır. Bugünkü yerleşim bölgesinin ortalama 1 kilometre kuzeydoğu kısmında yer alan kent kalıntılarını olduğu yer, insitu şeklinde korunmuş ve

¹²² Avcı, a.g.e. s. 26.

¹²³ Bruns, a.g.e. s. 7.

¹²⁴ Öncü, a.g.e. s.60.

ardında bulunan propylonun geçilen kısmı sebebiyle, yerli halkı tarafından günümüzde “Kapıtaş Mevki” olarak anılmaktadır.¹²⁵ Leyne olarak bilinen Lagina Antik Kenti, Karia bölgesinde yer alan önemli yerleşim yerlerinden biri olarak geçmektedir. Kentte önemi sağlayan ise Hellenistik döneme ait Korinth düzeninde Hekate Tapınağı’nın bulunmasıdır. Antik kentte daha çok Lagina kenti için özellikle üzerinde durulmuş ve kent araştırılmıştır. (Şekil. IV. XII.)

Şek. IV. XII. Lagina Kent Örneği

Araştırmalar genel anlamda mezar ve nekropoller üzerinde yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda, farklı farklı zamanlara tarihlenen nekropol bulunmuştur. Bu nekropollerin kente uzaklıklığı 1 ve 2 kilometre arasında farklılık göstermektedir.¹²⁶

Lagina kentinde araştırılmış çalışmalarda, zemin teşkil eden kayalık kısmının kabaca düzenlemek amacıyla şehirde platform oluşturulduğu görülmektedir. Aynı zamanda buradaki platforma doğru uzanan merdiven, daha doğrusu merdiven yapısı bulunmuştur.¹²⁷

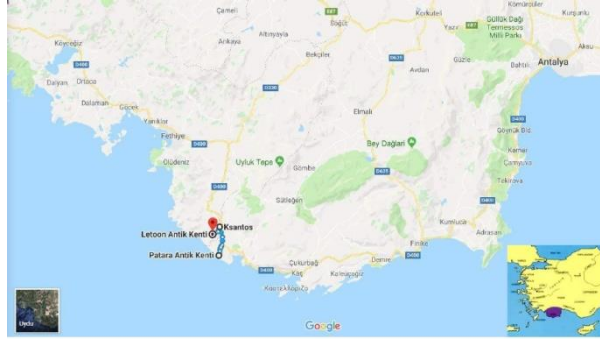
4.1.10. Letoon

Unesco tarafından 1988 yılı itibariyle Dünya Mirası listesinde yer alan (Ksanthos) ve (Letoon) antik şehirleri, Türkiye’nin güneyinde, dünyada en güzel bölgelerinden biri olan Turkuaz kıyısında bulunmaktadır. (Şekil. IV. XIII.)

¹²⁵ Bilal Söğüt, (2012), *Stronekeia’ dan Lagina’ ya*, Ahmet Adil Tırpan Armağanı, From Stratonikeia to Lagina, “Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tırpan”, Ege Yayınları, İstanbul, s. 264.

¹²⁶ Yusuf Boysal, (1979), *VIII. Türk Tarih Kongresi* (I. Cilt), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s. 389.

¹²⁷ Boysal, a.g.e. s. 390.

Şek. IV.XIII.

Denizcilik ve tarımla geçinen, kendi bölgelerine has dili, kültürü ve gelenekleri olan kalabalık toplum, 2500 yıl önceden bu kısımda yaşamışlardır. Taş işleme sanatını öğrenmişler ve olağanüstü güzelliklerde sur ve anıt mezarla çevrilmiş şehirler kurmaya başlamışlardır. Yaptıkları ahşap eve benzeyen kaya mezarı veyahut toprak kısmının birkaç metre yukarı kısmında kaideler üstünde yükselenmiş mezar yapıları vardır.

Lykialılar, Büyük İskender'den sonra Hellen dünyası arasında yok olup gittiler. Başlangıçta Roma sonra Bizans milletinden oldular. En sonunda 1838 tarihinde İngiliz gezgin Charles Fellows tarafından eserler unutuldu. Yine aynı çalışanlar, günümüzde de araştırmaları ve kalıntılarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca çalışmalar, 1962 senesinden itibaren Xanthos şehrinin birkaç kilometre ilerisinde bulunan ve Lykia'nın en önemli dinsel merkezi olan Letoon'a kadar yayılmıştır.¹²⁸

Xsanthos'a bağlı olan kent dışı kutsal olan Letoon aynı zamanda Lykia Birliği'nin de kutsal alanıdır. Kutsal alanda 1962- 1972 yılları arasında Henri Metzger ve sonraları Christian Le Roy yönetiminde kazılar yapılmıştır. Kutsal alanın kuzeyi ve batısı stoalarla çevrili olup alanın merkezinde Hellenistik Dönem'e ait üç tapınak, kuzeybatı köşede küçük eksedra ve güneybatıda nymphaion bulunmaktadır.¹²⁹

Letoon adı, tanrıça Leto'dan gelmektedir. Burada Leto, Zeus'tan olan ikizleri Artemis ve Apollon ile birlikte tapınılmaktaydı. Söylenceye göre; Leto, ikizleri doğurur doğurmaz Zeus'un karısı tanrıça Hera'nın hışımından kurtulmak için Delos adasını terk eder ve Lykia'ya gelir. Leto, buradaki kaynaklardan su içirmek ister. Ama çevredeki sıgırtmaçlar Hera'dan korkup buna izin vermezler ve Leto ile çocuklarına hiç yüz

¹²⁸ Jacques des Courtils, (2000), Xsanthos ve Letoon'a Yeni Bakışlar, "Lykia'daki Fransız Arkeoloji Kazıları", İstanbul Fransız Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 5.

¹²⁹ Öncü, a.g.e. s.69.

vermezler. Bunun üzerine Leto, onları kurbağaya dönüştürür. Tanrıça ve ikizlerinin kültü daha sonra bu olayların geçtiği yerlere atfedilecektir.

Bu demeçte, bize ilettiği bilgiler bakımından epeyce zengindir. Öncelikle, daha Eskiçağda, bu yörenin sularının bolluğu ile tanımlandığını görmekteyiz. Ayrıca, kültürün farklı bir yönü de ortaya çıkmaktadır; adı geçen tanrılar aslında Hellen (Grek) pantheonuna ait olmalarına karşın burada pek de Hellen tarzında uymayan bir görüntüye bürünmüşlerdir. Söylence, önem derecesine göre ilk sırada Leto bulunmaktadır, oysa Hellen pantheonunda çocukları Artemis ve Apollon daha öne çıkmakta, Leto ise daha mütevazı bir yerde bulunmaktadır.¹³⁰

Arkeologlara göre, Letoon tarihi, Ksanthos'un tarihiyle aynı zamanda başlar; çok derin tabakalarda bulunan bazı çömlekler, buradaki insan varlığının MÖ. 7000 yıllarına kadar dayandığını doğrulamaktadır. Sonra, kutsal alanın kuzey bölümünde, bugün görülen portikoların altına gelen kesimde önemli düzenlemeler yapılmış, çeşitli binalar eklenmiştir. Yeraltı suyunun alçaldığı kimi yıllarda görece olarak daha yeni portikoların sütunları arasından, bu ilk yapıların belli belirsiz kalıntılarını görmek mümkündür.¹³¹

4.1.11. Magnesia

Ionia'nın merkezinde yer alan Menderes üzerindeki Magnesia Antik Kenti Aydın ili, Germencik İlçesi, Ortaklar Belediyesi'ne bağlı Tekinköy sınırları içinde yer almaktadır. Kent 1891- 1893 yıllarında Carl Humann, 1984 yılından itibaren Orhan Bingöl tarafından kazılar yapılmaya başlanmıştır.¹³² (Şekil. IV.XIV.)

Şek. IV. XIV. Magnesia Görünüm

¹³⁰ Jacques Des Courtils, (2007), *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 130.

¹³¹ Courtils, a.g.e. s. 131.

¹³² Öncü, a.g.e. s.70.

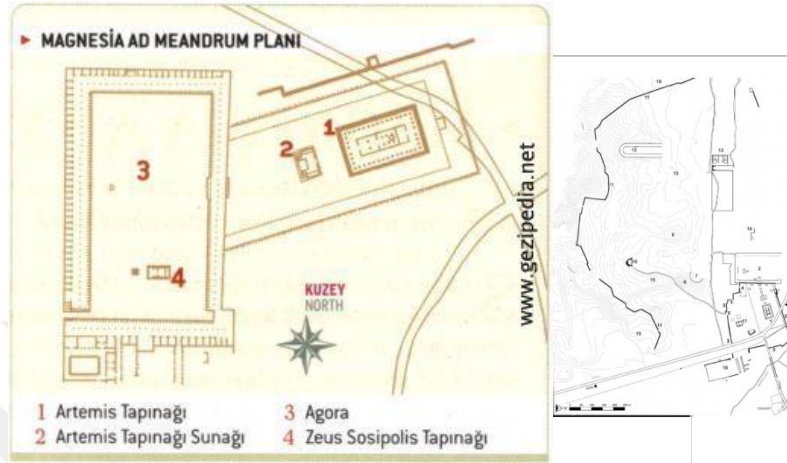
Kent kuruluşunda anlatıldığı efsaneye göre, Tesselia'dan gelen Magnesialar tarafından kurulmuştur. Apollon'un kehaneti ve yol göstermesi üzerinde Anadolu'ya gelenlerin kurdukları bu ilk Magnesia'nın yeri bilinmemektedir. Magnesia'nın kuruluş yılı olarak İÖ. 400/ 399 yılları benimsenmiştir. Büyük bir olasılıkla Thibron, yeni bir kent kurmaktan çok, Magnesia kenti sakinleri, bugünkü Magnesia'nın eteklerinde kurulduğu Thorax (Gümüş) olmalıdır. Bu nedenle bugünkü Magnesia'nın daha sonraki yıllarda, Pers tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra, kurulmuş olduğunu varsaymak daha doğru olacaktır.

Yeni Magnesia, çevresi surla çevrili, yaklaşık 1300 x 1100 metrekairelik bir alanı kapsayan, ızgara planlı cadde ve sokak sistemine sahip bir kentti ve Priene, Ephesos, Tralleis üçgeni arasında ticari ve stratejik açıdan önemli bir konuma sahipti. Magnesia'da ilk kazılar 1842/ 43 yıllarında C. Texier tarafından yapılmıştır. Bu kazılar sonucu Artemision'a ait figürlü friz blokları ile yapı elemanlarından bazıları Paris'e götürülmüşlerdir. 1891- 93 yıllarında yapılan kazılarda ise C. Humann yönetmiştir. Artemision kutsal alanı, tiyatro ve agoranın ortaya çıkarıldığı bu kazılar sonunda da buluntular Berlin Pergamon Museum'a ve İstanbul Arkeoloji Müzelerine götürülmüştür. Magnesia'da ilk kazılardan yaklaşık 100 yıl kadar sonra T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile 1984 yılında yeniden başlatılmışlardır.

Magnesia'nın zamanımızdaki ünü, tasarımları ve uygulamalarıyla adı, günümüze kadar ulaşmış olan mimar Hermogenes'den kaynaklanmaktadır. Augustus döneminde yaşayan Mühendis- Mimar Vitruvius'a göre Hermogenes, oktogonal pseudodipteros tapınak planını ve sütun aralıklarına göre tapınak tipleri belirleyen ilk mimardır. Vitruvius ayrıca, Hermogenes'in başyapıtının, Magnesia'daki Artemis Leukophryene tapınağı olduğunu da belirtmektedir. Hermogenes bu tapınağı Arkaik döneme ait ilk tapınağın yıkıntıları üzerine Hellenistik dönemde inşa etmiştir.

Magnesia'nın diğer önemli yapılardan birisi de agorasıdır. Agora 26.000 metrekairelik boyutu ve 414 sütunu ile dönemin en büyük çarşıları arasında yer almaktaydı. 1999- 2003 yılları arasında agoranın doğu stoasında kazı çalışmaları yürütülmüş ve bu çalışmalar sonucunda bir bölümü ortaya çıkartılan Dor ve İon yapıları yerlerine yenilenmesi büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda stoaların, alt

kısımlarının da olduğu saptanmış olması Mimarlık tarihi açısından çok önemli bir bulgudur. Magnesia’da, eski çalışmalarda Bizans yapısı olarak adlandırılan, fakat 1989-2001 yılları arasında yapılmıştır.¹³³ (Şekil. IV. XV.)

Şek. IV. XV.Magnesia Plan Örneği

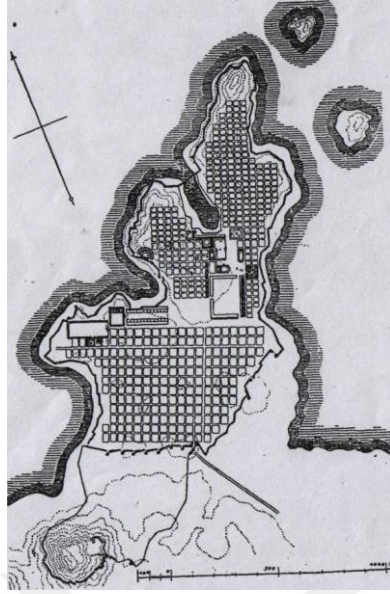
4.1.12. Miletos

Eski Yunan şehrinin tek tip görüntüsü yer alan Milet kentinde¹³⁴ en eski ve en önemli yerleşmelerinden biri olan dört limanı bulunmaktadır. Panionion Birliği’nin ilk kentleri içinde en eskisidir. Miletos kenti İon İsyanından sonra Hippodamos’un planına göre yeniden inşa edilerek yerleşime açılmıştır. Menderes Nehri’nin taşıdığı milden ötürü bugün kent denizden oldukça içeride bir düzlük ortasında kalmıştır. Miletos kuzeydoğu- güneybatı yönünde uzanan bir yarımada üzerinde idi ve bu yarımadanın 2 km. ye yakın bir uzunluğu vardı. Kent ızgara planı üç iskân bölgesi esasına göre yapılmıştır. Bunlar kuzeydoğu, kuzey, güney bölgeleridir ve her bölge arasında küçük bir yön farkı bulunmaktadır. Miletos Klasik Dönem’de önemi büyük ölçüde azalmış olmasına karşın Hellenistik Dönemin ticari ve sanat alanında en başta gelen merkezlerinden biri olmuştur.¹³⁵ (Şekil. IV.XVI.)

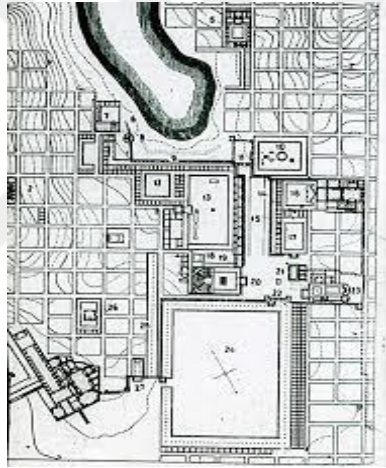
¹³³ Orhan Bingöl, (2005), *Menderes Magnesiası “Theatron”*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 99.

¹³⁴ Gerhard Kleiner, (1968), *Die Ruinen von Milet*, Walter De Gruyter, Berlin, s. 1.

¹³⁵ Öncü, a.g.e. s.72.

Şek. IV. XVI. Miletos Plan Örneği

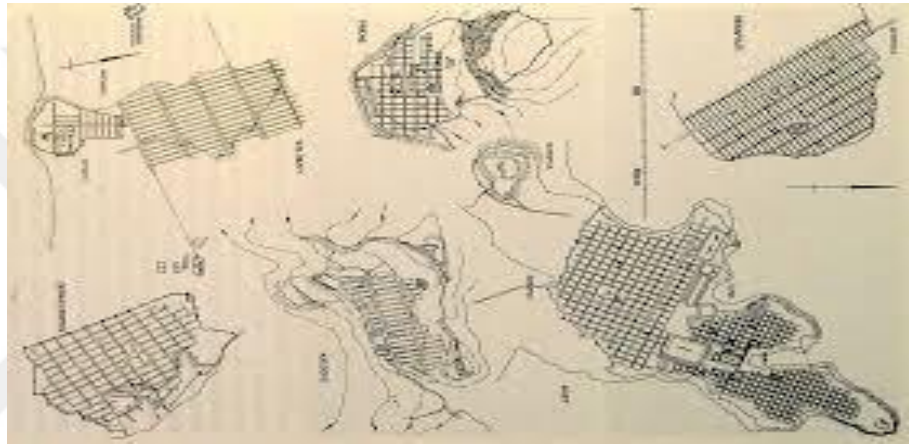
Milet kenti bugün denizden 9 km uzakta içerde kalan kent konumundadır.¹³⁶ Çevresine bakıldığı zaman ise en güçlü ve en büyük kent konumuna gelmiştir ayrıca, Yunan kent devletlerinin kurulduğu zamanda meydana gelmiş antik bir kent konumundadır.¹³⁷ Kentte ilk çalışmalar 1963 yılında evler üzerine başlamıştır. Arkaik dönemle ilişkili yuvarlak ve oval planlı yapılarda duvarlar ön plana çıkmıştır. Bu durum yerleşimin Karia ile ilişkili olduğunu gündeme getirmektedir. Şehrin kurucusu Neilus veya Neilus'un ailesinden olması gerektiğini bildirmektedir. Kesin bir bilgi olmamasının yanı sıra doğruluğunun karşıtı olabilecek bir engel bulunmamaktadır.

¹³⁶ Kleiner, a.g.e. s. 2.

¹³⁷ Kleiner, a.g.e. s. 9.

Kentte yapılan kazılar sonucunda, ilk teras ve duvarlar daha önce bahsettiğimiz gibi kenti Arkaik Dönemle bağlantılı duruma getirmiştir.¹³⁸

Kazı ve araştırmalara baktığımız zaman Miletos'ta 1899 yılında çalışmalara başlamış olan Th. Wiegand görkemli bir dizi araştırma ile sonuçlandırmıştır. C. Weickert 1938 yılında kazılara tekrar devam etmiştir. Bu yeni çalışmalarda özellikle eski ve en eski Milet arasında bir fark görülmüştür. Th. Wiegand tarafından eski Milet keşfedilmiş, ilerleyen dönemlerde Bond tarafından son şekli verilmiştir. Bu araştırmalarda A. Gerkan tarafından da bölgenin topoğrafyası çalışılmıştır. (Şekil. IV. XVII.)

Şek. IV. XVII.

Antik şehirde yaklaşık 80 koloni Karadeniz- Marmara üzerinden dışarı aktarılmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere Milet ünlü bir şehir olma yolunda idi. Thales ve ilk filozoflar bu antik şehrin kuzey kenarında eski Milet olduğunu ortaya atmıştır. Eski Milet adı verilen bu bölgenin 3 kısmında Pers kalıntılarının olduğu düşünülmektedir. Bu kısımlar Delphinion, Athena Tapınağının bulunduğu yer ve Kalabak Tepedir. A. Gerkan bunu ikinci kitabında belirtmiştir. Benzer bir görünüm, Gelehtren (F. Koepp) tarafından da ortaya atılmıştır.¹³⁹

Kalabak Tepe'yi arkaik bir şehir kabul etmek için buradaki tiyatro binası sorgulanabilir. Günay antik kalıntıların bulunduğu bölgede çalışılmış, fakat düşük

¹³⁸ Kleiner, a.g.e. s. 10.

¹³⁹ Kleiner, a.g.e. s. 23.

oranda bilgi aktarımı olmuştur. Sadece bölge için Yunanlılar ve aynı zamanda Karyalılar tarafından kullanıldığı 1963 yılı çalışmalarında gösterilmiştir. Bölgede asfalt bir yol ile çapraz duvar kalıntıları görülmüştür. Aynı zamanda Athena Tapınağı ile suyollarının bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu yapıların bulunması antik şehrin varlığını inkâr etmenin imkânsızlığını göstermiştir. Son zamanlarda bölge A. Von Gerkan tarafından çalışılmıştır. Strabon'a atıfta bulunulmuş, bölgenin güney duvarından yaklaşık 400m.ve denizden yaklaşık 200m yoksun kaldığını 7. ve 6. yy. Antik Milet'in burada var olduğunu gösteren evler ve tapınakların sahipsiz olmadığı ortaya çıkmıştır.

En eski Milet'te MÖ. 2.bin yerleşimi Athena Tapınağının güneyinde, tiyatro ile Athena Tapınağının bulunduğu bölgenin arasında yer almaktadır. 13.yy. da çok büyük bir şehir konumuna gelmiştir.

İlk olarak ele almak istediğimiz, Milet'in iki ayrı noktadan birlikte büyüdüğüdür. Burası Athena Tapınağı ve Kalabak Tepe olmak üzere iki ayrı bölgeye bölünmüş, bununla birlikte her iki yerde liman ve tiyatro arasında yer almıştır. Herodot bölgenin kuruluşunu detaylı bir şekilde anlatmaktadır.¹⁴⁰

Yeni Milet bölgesini araştırdığımız zaman, 479'da düzenli aralıklarla kesişen caddelere dik olarak düzenli aralıklara kurulan ve kullanılan yerleşimden bahsetmek mümkündür. Hippodamion sistemi burada açıkça ortaya çıkmaktadır. Hippodamos özellikle Pers savaşlarından sonra dama tahtası düzenini devam ettirmiş ve bölgeleri yeniden inşa ederek ııraklığa girmiş görülmektedir. Muhtemelen sadece teori sistemi halinde kalmıştır. Hippodamos'un sistemi antik çağın yeniden kurulduğu tarihte, pek çok koloninin kurulduğu zaman planlandı ve uygulanmıştır. Gerçekte bu sistemler zaten Athena Tapınağı'nın etrafındaki alanda bulunmaktadır. Burada konut alanları daha küçüktür ve sokak şeritleri güneydeki bölgelerden ayrılmaktadır. Burada aynı zamanda kamu binaları vardır. Belediye binası kuzeyde kutsal alan başlangıçları yer almaktadır. Anladığımız kadarıyla kent, Persler tarafından tahrip edildikten sonra yeniden inşa edilmiştir. Burada ayrıca Athena Tapınağı ve Delphinion kenti birbirinden coğrafi açıdan uzak oldukları için 479 yılından hemen sonra tam olarak bölündüğü düşünülmektedir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Kleiner, a.g.e. s. 24.

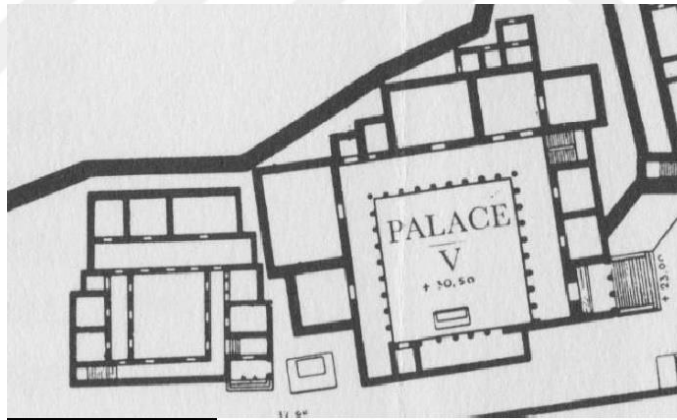
¹⁴¹ Kleiner, a.g.e. s. 25.

Milet kenti kutsal kökenli Apollon'un bulunduğu bir kenttir. Deniz kenti Apollon'un Girit kökenli önemli ibadet yeri olmuştur. Bu bölge sadece Amerikan kolonistler için denizcilik koruyucunun bulunduğu kent konumunda olmuştur ve belli ki bu bölge eski kökenli bir bölgedir. Bölgede rekonstrüksiyondan önce yazılan yazıtlar eksik iken ilerleyen zamanlarda tamamlanmıştır. MÖ. 6.yy binalarını düzenlemek için 1959 yılında çalışmalar başlamıştır.¹⁴²

Klasik ve Hellenistik Dönemlerde Milet, geometrik düzene sahip kent planı, daha MÖ. 5. yüzyılın ilk yarısında uygulanmıştır. MÖ. 6. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğu açıklamaktadır. Taşınır yuvarlak sunaklar da Arkaik Döneme aittirler.

4.1.13. Pergamon

Pergamon kenti antik dönemde küçük bir yerleşim yeri idi. Arkaik Dönemde ne bir Yunan yerleşmesi¹⁴³ ne de kentsel bir yerleşmedir. Bergama Krallığı kurulmadan önce tepenin doruğunda güney ve batı tarafı surla çevrili bir yerleşim yeri bulunmaktaydı.¹⁴⁴ (Şekil. IV. XVIII.)

Şek. IV. XVIII. Pergamon Yerleşim

Kazılar sırasında ele geçen seramik buluntulardan Bergama'nın kurulmuş olduğu yerde küçük bir yerde Arkaik yerleşmenin varlığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Mysia bölgesinde yer alan Pergamon Antik Kenti İzmir ili Bergama İlçesi'nin hemen kuzeyinde ovadan 350 m. kadar yüksek olan tepenin üzerinde bulunmaktadır. Pergamon

¹⁴² Kleiner, a.g.e. s. 33.

¹⁴³ George Bean, (1997), *Eski Çağda Ege Bölgesi*, (Çev. İnci Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul, s. 47.

¹⁴⁴ Aşkıdıl Akarca, "Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler", *Belleten*, Cilt 42, Sayı 165, s. 1-52.

¹⁴⁵ Akurgal, a.g.e. s.327.

Akropolü Kaikos Vadisi'ne hakim bir konumda dev kaya kütlesinden oluşan doğal bir kale üzerinde bulunmaktadır.

Pergamon Antik kenti yukarı, orta ve aşağı kent olarak üçe ayrılmaktadır. Akropolde kutsal alanlar, tapınaklar, tiyatro, kütüphane, arsenaller, saraylar, heroonlar, agoralar, gynvmasionlar, hamamlar ve yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Pergamon Antik Kenti'nde ilk kazılar 1878- 1886 yılları arasında Carl Humann, Alexander Conze R. Bohn tarafından yürütülerek Yukarı Kent ortaya çıkarılmıştır. İkinci dönem kazılarında 1900- 1936 yılları arasında W. Dörpfeld, HF. Hepding ve P. Shatzmann yöneterek Orta ve Aşağı Kent çıkarılmıştır. Üçüncü kazı döneminde 1957- 1972 Theodor Wiegand dördüncü kazı döneminde 1957- 1972 yılları arasında Erich Boenhringer ve sonraki yıllarda Wolfgang Radt yönetiminde kazı çalışmaları devam etmiştir.¹⁴⁶

Saraylar: Pergamon kentinde, kralların gücü, zenginliği ve kültürel anlamda üst seviye olmanın göstergesi konutların farklılaşarak özel bir konut haline gelmesidir. Pergamon kentinde yukarı kentin doğusunda setleme ile oluşturulan düzlük alanda kral sarayları ve bu saraylara hizmet veren yapılar kurgulanmıştır. I. Attalos döneminde, I.Attalos'un sarayı da bu teras üzerine inşa edilmiştir. Bu saray yapısı ortasında avlusu bulunan peristyl tipinde, normal konutlardan farklılık gösteren bir konuttur. Ancak yine de Pergamon'da Aşağı Agoranın batı ve kuzeybatısında daha gösterişsiz evlerde vardır. bu peristyl evler arasında kral I.Attalos'un evi Hellenistik Dönemden sonra da değişikliğe uğrayarak Roma Döneminde de kullanılmıştır.¹⁴⁷

Konutta plandaki unsurlar peristly unsurun dikdörtgen yapısıdır. Ancak peristyl'in sütunları kerestedendir ve bunun iki sebebi vardır. Birincisi fazla gösterişli konutlar yapmış olan seleflerinden farklı olarak Attalos, kendisini hiyerarşik olarak halktan ayırmak istememiş ve bu nedenle gösterişli konutlar yapmamıştır. İkinci neden ise, Bergama'daki çok yoğun faaliyetlerinden dolayı, daha geniş konutlar inşa etmek için zaman yoktu ve bu nedenle saray kısa zaman içerisinde, kereste gibi bulunması en kolay inşaat malzemesinden yapılmıştı. Sarayın su temini de peristyl'da bulunan geniş bir kuyu aracılığıyla sağlanır.

¹⁴⁶ Öncü, a.g.e. s.74.

¹⁴⁷ Haluk Abbasoğlu, (1999), *Anadolu'da Antik Çağda Konut, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, İstanbul, 1999, s. 62.

Peristyle'in üç yanı, aynı boyutlardaki odalarla çevrelenmiştir. Kuzeydoğu köşesinde yer alan iki ünite dışında, odayı tanımlamak zordur. Odanın ortasına yerleştirilmiş sunak, burasının kral ve ileri gelenler tarafından törensel bir oda, muhtemelen sarayın andron kısmı olarak, kullanıldığına işaret etmektedir. Bu odanın önündeki galeri, göreceli olarak diğerlerinden daha geniş olup, andronu da içeren doğu tarafındaki odaların evdeki en gösterişli alanlar olduğunu göstermektedir. Kalan iki odadan biri, oikos diğerleri ise uyku odası olabilmektedir. Kuzeybatı kısmında iki oda, odaların yanında küçük bir niş yaratan bir duvar çıkıntısıyla bu doğu kısmından ayrılmıştır. Sarayın kuzeybatısında odaların olmayışı, iki tarafın belli bir amaç çerçevesinde ayrılmış olduklarını göstermiştir. Bu durumda iki odada tamamlanmış olmaktadır.¹⁴⁸

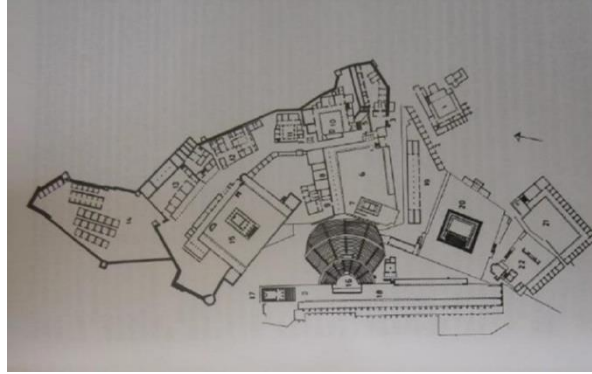
Athena Tapınağı'nı çeviren stoaların ve kütüphanenin hemen doğusunda, Bergama krallarının saraylara ait kalıntılar yer almaktadır. Bunlar, ortalarında avluları bulunan yani peristly tipinde iki büyük evdi. Kuzeydeki küçük evin Attalos, daha büyük olanın da Eumenes Döneminde yapılmış oldukları kabul edilmektedir. Küçük peristly evin sütunları ağaçtan, bugünküler ise andezittendi.

Peristyl kısmı yaklaşık 25- 25 m. ölçüsünde olan Eumenes'e ait sarayın kuzey yönde büyük bir salonu, avlusunda bir sunağı ve güneybatı köşesinde bir çeşmesi doğuda büyük salona bitişik bir kült odası vardı. Eumenes sarayının batı duvarı günümüzde tamamıyla yıkık bir haldedir. Sözü geçen ve Roma Dönemi'nde onarım gören sarnıç bugün yoktur. Hellenistik Dönemde sarnıcın girişi doğu yönde idi ve avluya açılıyordu. Saraylarda bulunan mozaik parçaları şimdi Berlin Müzesinde saklanmaktadır.¹⁴⁹ Kilerler ve mutfak, sarayın güneydoğusunda, akropol girişinin hemen doğusunda dibinde ve önünde idi. Attalos'un yaptırdığı evin avlusunu küçük odalar çeviriyordu. Sunak doğudaki bir odada bulunuyordu. Su gereksinimi peristyldeki sarnıçtan sağlanıyordu. Bergama saraylarına benzeyen büyük peristyl evler Larisa ve Priene'de de bulunmuştur. Küçük sarayın kuzeyinde, kışlaların hemen yanı başındaki kalıntılar da küçük evlere aittir. Burada kralla yakın kimselerin ve komutanların oturmuş olması akla yakın gelmektedir. Kütüphanenin doğusu ile Trajaneum'un kuzeyi arasında

¹⁴⁸ Wolfgang Rad, (1986), "Bergama 1985 Kampanyası Ön Raporu", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, s. 215- 222.

¹⁴⁹ Akurgal, a.g.e. s. 336.

yer alan andezitten yapılmış dükkanlar Hellenistik Dönem’den olup, Roma Çağı’nda büyük ölçüde onarım görmüştür. (Şekil. IV.XIX.)

Şek. IV. XIX. Pergamon Örneği

4.1.14. Priene

Aydın iline bağlı Söke İlçesinde Güllübahçe köyü yakınında bulunmaktadır.¹⁵⁰ İonia bölge kısmında bulunan Priene kenti, önem arz eden şehirlerinden birisidir ve sözlükte anlamı “Hisar Yurdu” olarak Anadolu’da yer alan önemli şehirlerden birisidir.¹⁵¹ Büyük Menderes Nehri’nin kenarında yamaç üzerinde yer almaktadır. Priene dik yamaca uygulanmış ızgara planlı kentlerin en iyi bilinen örneğidir. Maeandros ırmağının giderek yükselmesi Makedonyalı İskender’in hâkimiyeti sırasında kentin önceki yerinin terk edilmesi ve Mykale Dağı’nın sarp sırtları üzerinde yeniden konumlandırılması gerekmiştir.¹⁵² (Şekil. IV. XX.)

Şek. IV. XX.

¹⁵⁰ Cemal Aygel, (1958), *Üç Antik Şehir*, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir, s. 9.

¹⁵¹ Martin Schede, *Die Ruinen Von Priene*, Walter de Gruyter, Berlin, s. 35.

¹⁵² Öncü, a.g.e. s.80.

Priene kentinin kuruluş zamanı ve kurulduğu yer hakkında farklı görüşler yer almaktadır. Bir bakış açısına göre kent, ilk kurulduğu yerde kalmış ve zamanla gelişme göstermiştir. Menderes nehri kenti taşıdığı alüvyonlarla doldurmuştur. Bu sebepten dolayı kent “Naulochos” adında bir limanla desteklenmiştir.¹⁵³ Diğer bir görüşe göre kent, Menderes Vadisine değil, Mykale Dağının eteklerine kurulmuştur.¹⁵⁴ Buna göre kent, Mykale Dağının kuzey yamacında kurulmuş olup iki limana sahiptir. Antik çağ yazarlarına göre de Priene, iki limana sahip olup çevresindeki yerleşimlerden etkilenmiş bir dağ yerleşimidir.¹⁵⁵ Başka bir görüşe göre ise Priene, Hippodamos’un kurduğu kentlerden biridir ve Pers savaşlarında yıkıma uğrayıp tekrar inşa edilmiştir.¹⁵⁶ Priene konumu bakımından diğer kentlerle yakın olmasından dolayı “Panionion” unda burada olması kentin önemini arttırmıştır.¹⁵⁷ Panionion, dini ve siyasi bir toplantı yeridir.

Doğu- batı yönünde yedi tane düz, kuzey- güney yönünde dik ve merdivenli on beş sokağı vardı. Doğu kapısından başlayan yol kentin ana arteriydi ve diğer sokaklarda daha genişti. Agora bu yol üzerinde kentin ortasında 35. 40 ve 47.20 m. ölçüsünde iki insulayı kaplıyordu ve etrafını at nalı şeklinde sınırlayan stoalar meydana daha fazla genişlik kazandırmak için adaların dışına oturtulmuştu.

Başlıca kamu yapıları doğu kapısından başlayan ana yol boyunca kent merkezinde toplanmışlar ve sokak ağı ile uyum göstermektedirler. Büyük mimari hacimler türlü yüzeylere dağılmış ve ızgara planının tekdüzeliğini böylece hafifletmişti. Bütün kent savunma amaçlı bir sur ile çevrilmişti ve bu sur sokaklardan bağımsız olarak arazinin doğal özelliklerinden savunmada yararlanacak biçimde inşa edilmişti. Klasik dönemde planlanan kent Hellenistik Dönemde yapıların inşasına devam edilmiş, yeni yapılar ve yeni kutsal alanlar oluşturulmuştur.¹⁵⁸

Izgara planlı yapılarda bilinen en iyi örnek Priene’dir. Bu durumun oluşmasında farklı sebepler yer almaktadır.¹⁵⁹ İlk sebep, kentin Mykale dağının yamaçlarına yaslanmasından dolayı korunaklı bir durumda bulunmasıdır. İkinci bir sebep olarak Menderes Nehrinin kentin su ihtiyacını karşılaması, bir diğer sebep ise,

¹⁵³ Richard Allan Tomlinson, *Greek and Roman Architecture*, Bristol Classical Press, London, s. 55.

¹⁵⁴ Tomlinson, a.g.e. s. 58.

¹⁵⁵ Strabon, (1993), *Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 39.

¹⁵⁶ Schede, a.g.e. s. 20.

¹⁵⁷ Gallion, a.g.e. s. 20.

¹⁵⁸ Öncü, a.g.e. s.81.

¹⁵⁹ Schede, a.g.e. s. 40.

kentin konumundan dolayı Menderes havzasındaki sivrisineklerin kente gelmesinin engellenmesidir.

Priene’de caddeler birbirini dik kesen yapıda, caddeler düz ana cadde şeklinde ve kuzey güney şeklinde sokak sistemi yer alacak şekilde zigzag şekilli bir sur ile çevrilmiştir. Güneşten yararlanmak için bu şekilde bir planlama yapılmıştır.¹⁶⁰ Priene bir kıyı kenti değildir. Bu yüzden kent, ikiye ayrılmıştır. Kamu yapılarının yer aldığı kısım ve çevresinde konut bölgesi yer almaktadır.¹⁶¹ Agora kentin orta kısmında çevresindeki yapılarda eş yükseltide inşa edilmiştir.¹⁶²

Priene’de yapılan konutlar Hellenistik Dönem açısından önem taşımaktadır. Konutlar ön mekân ve ana mekân olarak ayrılmaktadır. Ana mekân dikdörtgen yapıdadır. Konutların sağında ve solunda arka arkaya bulunan diğer iki küçük mekâna geçiştir. Bu yapılara ön ve ana mekândan geçilmiştir. Konutların ön kısmında avluya geçiş bulunmaktadır. Avlu yapısı düzgün bir şekilde konumlandırılmamıştır. Avlunun kenar kısımlarında mekânlar yer alırken, bir kenarında da koridor yer almaktadır. Yine ana mekanın önünde iki sütunlu bir avlu daha yer almaktadır.¹⁶³

Priene bir kıyı kenti değildir. Bu sebepten dolayı kent ikiye bölünmüştür. Kamu yapıları ve konut yapıları kentin merkezinde konumlanmıştır.¹⁶⁴ Kentte yer alan agora ve diğer kamu yapılarıyla birlikte konutlar aynı yere konumlandırılmıştır. Agoranın bulunduğu kottan kentin diğer sokaklarından iki katı daha geniş olan batı kapısı caddesi gelmektedir.¹⁶⁵

Konutların meydana getirmiş olduğu adalar, çeşitli ölçüde inşa edilmişlerdir. Genel olarak bloklara ayrılmış olan yerleşim yerinde her blokta 4’er konut yer almaktadır. Priene’de inşa edilen evlerin genel olarak birbirine benzediği bilinmektedir. Prosta ve oikos ana mekânları oluşturmaktadır daha sonra da bu yapılara ek binalar

¹⁶⁰ Doxiadis, Constantinos, (1972), *The Method for the Study of The Ancient Greek Settlements*, Nvna Press, Atina, 1972, s. 41.

¹⁶¹ Gallion, a.g.e. s. 20.

¹⁶² Tomlinson, a.g.e. s. 54.

¹⁶³ Heinrich Drerup, (196), *Prostashauss und Pastashauss, Zur Typologie des Griechischen*, Marburger Winkelmann, s. 13.

¹⁶⁴ Gallion, a.g.e. s. 20.

¹⁶⁵ Tomlinson, a.g.e. s.54.

inşa edilmiştir.¹⁶⁶ Priene’de farklı boyutlarda inşa edilen evler düzenli bir şekilde konumlandırılmıştır.¹⁶⁷

Priene’de hemen hemen bütün konutlar aynı planda yapılmıştır. Standart kullanılan bir plan ortaya çıkmıştır. Evlerde avlu önemli bir aşamadır. Avluya geçilmeden önce, konutların biraz gerisinde duran kapı ile birlikte uzun ve dar bir pasajdan geçilerek varılmaktadır. İnşa edilen bu pasajlar avluya geçişi sağlamaktadır. Kare veya dikdörtgen şekilde avlular yer almaktadır. İki sütunlu in antisli bir antre aracılığıyla yaklaşılan, evin en büyük ve en önemli odası, evin avlusunun kuzey tarafında yer almaktadır. Bu planlama şekline prostas adı verilmektedir ve Priene kenti ile özdeşmiştir. Avlunun dışında kalan diğer bölümler ise hizmet odaları ve diğer odalarla çevrelenmiş bulunmaktadır. Konutlarda ölçüler hemen hemen aynı boyutlardadır, fakat burada dikkat çeken bir durum iç dizaynlarının farklı yapılmış olmalarıdır. Priene’de bunun dışında farklı konut planları yine görülmektedir. Örneğin, en temel şekilde elemandan oluşan oikos- prostas avlu yer almaktadır. Priene’de diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi genelde konutlar güney tarafa bakacak şekilde planlanmıştır. Oikos kara planlı olup evlerin kuzey kısmında yer almaktadır. Prostas yapılar ise güney tarafa bakacak şekilde inşa edilir.¹⁶⁸

Priene’de yer alan konutlar çeşitli sayılarla numaralandırılmıştır. Örneğin VII, XV, XI, XIV numaralı konutlar batı caddesinin kuzey bölümünde yer almaktadır. Oikos ve iki odadan oluşmaktadır. Prostas yapıların ön kısmındaki sütunlar VII- XV nolu evlerde kaybolmuştur. Sadece basamak yeterli olmuştur. Konutlarda andron olması muhtemeldir.¹⁶⁹ III, IX, X numaralı konutlarda ise; oikos ve prostas yapı yine görülürken, oda sayısı 3 ve 3’den fazla olacak şekilde konumlandırılmıştır. Giriş koridorla III ve IX numaralı evlerde görülürken, X numaralı konutta uzun bir koridorla sağlanmaktadır. Avlu kısmı bu sebepten dolayı oldukça küçük kalmıştır. Konutların zemin yapıları farklı olduğu için, basamaklar yapılmıştır. Avluların batısında III numaralı konutta portikolar bulunmaktadır. Balkonları portikolar taşımaktadır.¹⁷⁰ Farklı ölçülerde yapılan oikoslara giriş kapı eşikleriyle sağlanmaktadır. Oikosun ölçüsü, 5.10m

¹⁶⁶ Hoepfner, a.g.e. s. 210

¹⁶⁷ Schede, a.g.e. s. 96- 107.

¹⁶⁸ Mükerrerem Usman, (1985), *Antik Devir Küçük Asya Evleri*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 126.

¹⁶⁹ Hoepfner, a.g.e. s. 216- 218.

¹⁷⁰ Usman, a.g.e. s. 126.

ile 3-60m aralığındadır. Ayrıca 4.60- ve 4.80m ölçülerinde bulunan oikosun köşesinde ocak bulunmuştur.¹⁷¹ XIX numaralı konutta ise zeminden dolayı basamaklar bulunmaktadır. Prosta yapı ile oikos ve odalar yer almaktadır. Kapılar prostasa thalamosa ve avluya açılmaktadır.¹⁷²

IV, XVI, XXV numaralı evlere bakacak olursak; IV numaralı konut batı caddesi üzerinde yer almaktadır. Burada farklı olarak konut koridorsuz olarak direk avluya geçiş sağlanmaktadır ve oikosda direk avluya açılmaktadır. Oikosun yine iki thalamosu yer alır. Avluya doğru açılan odalar bulunmaktadır. Oikosun köşe kısmında yine ocak yeri yapılmıştır. Batı caddesinde yer alan XVI numaralı eve baktığımızda ise; giriş uzun bir koridorlarla sağlanmakta olup batıya doğru kıvrılmaktadır. Avlunun kenarında odalar yer almakta konutun ana mekânlarını oluşturmaktadır. Burada yer alan odaların kuzey- güney doğrultuda yapıldığı ve bu duvarın birbirinin devamı olmadığı düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı da ortak bir çatı yapısı yoktur. Burada odalar koridora doğru açılmaktadır.

Batı caddesi üzerindeki XVI nolu konuta girişi sağlayan uzun ve geniş koridor batıya doğru kıvrılarak avluya açılmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki avlunun kuzeyinde konutun ana mekanları yer almaktadır. Bu ana mekânlar kuzey - güney doğrultusunda ayıran duvar birbirinin devamı değildir. Bu nedenle girişi ve iki tarafta eğimli ortak bir çatı uygulanamamıştır. Koridorun batısındaki iki iç içe iki oda koridora açılmaktadır. Bu odalar andron işlevini görmektedir. Ayrıca avluya açılan bir oda daha bulunmaktadır. Bir başka konut olan XXIV numaralı konutta ise avlu geniş bir yapıda inşa edilmiştir. Dar geçit geniş ve kareye yakın bir avluya doğru açıldığı görülmektedir. Odalar benzer şekilde güneye doğru yönlendirilmiştir.¹⁷³

XXXIII numaralı konut ise, bölgenin doğu kenarına kurulmuştur. Nişli girişi geçiti ve prostasıyla Priene'nin tipik bir örneğini taşımaktadır. Bu konutta yapılan bir yenilik ise, avlu ve geçit arasında sütunların yerleştirilmesidir. Kare avlunun her iki yanında odalar, avlular ve revakla sınırlandırılmıştır. Evde toplam 11 oda bulunmaktadır. Odalar kuzey ve güney kısımlara ayrılmıştır. Burada farklı olarak megaron'un doğusunda su tesisat kalıntıları yer almıştır. Belki de burası banyo olarak

¹⁷¹ Hoepfner, a.g.e. s. 216- 218.

¹⁷² Usman, a.g.e. s. 124.

¹⁷³ Hoepfner, a.g.e. s. 212-213.

kullanılmıştır.¹⁷⁴ Buradaki konutta yirmialtı oda yer almaktadır, ve bu odaların onaltısı batıda yer almaktadır. burada yer alan evin ikinci bir evresi ise, peristyle'nin bir zenginlik ve gösteriş halini aldığı Hellenistik Dönemi yansıtmaktadır. Burada önemli olan kısım evin avlusundaki ince işçiliktir. Avlunun özenli yapılışı diğer Hellenistik Dönem avlulardan ayrılmaktadır. Bu bakımdan avlu yapısı megaronla birlikte bir ihtişamlı saraya benzemektedir.

Hellensitik dönemde konutların inşasında gelişmiş teknikler kullanılmıştır. Bu dönemde ilk defa mermer iç mekânlarda kullanılmaya başlanmış olup, ayrıca duvarlarda sıva kırıntıları bulunmuştur. Priene'de yer alan konutlar bu anlamda önem teşkil etmektedir.¹⁷⁵ Avlu Hellenistik Dönemde Batı Anadolu kent planlanmasında çok önemli bir yer kapsamaktadır. Konutlarda yer alan odalar avlunun etrafında şekillenmiştir. Odalar çeşitli büyüklükte inşa edilip çeşitli işlevlerde yapılmıştır. Buralarda ocak kalıntısının bulunmuş olması, yemek pişirmek için ayrı bir bölümün yapıldığını gösterir.¹⁷⁶

Odaların yüksekliği Akdeniz ülkelerinde adet olduğu üzere 5,50- 6m.'yi buluyordu. Hiçbir yerde ikinci kat ele geçmemiştir. Ancak bir iki yerde merdiven başlangıçları bulunduğu için birçok evin iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir yerde merdiven başlangıçları bulunduğu için birçok evin katlı olduğu anlaşılmaktadır. Döşeme çoğunlukla killi topraktan idi. Bazı evlerin duvarları stucco ile kaplanarak altı kısımlarının mermer gibi görülmeleri sağlanıyordu. Kimi evlerde de pencerelerin bulunduğu sanılmaktadır. İçlerindeki kemer şeklinde altı deliği olan 79- 52 cm. büyüklüğündeki toprak levhalar, görünüşlerine göre birer pencere kepengidir. Duvarların üst kısımlarında yer alan pencereler camsızdı; dışardan içerisinin görülmeyeceği yükseklikte idi. Ayrıca ışık ve hava, avluya bakan kapılar aracılığı ile alınmaktaydı. Çatı kiremittendi. Ev eşyalarından birçok mazleme ele geçmiştir. Bunlar arasında bronz karyola parçaları, toprak mangallar, toprak kandiller ve özellikle taş ve pişmiş toprakran güzel helcikler bulunmuştur. Ayrıca ana caddede, batıdan dördüncü bloğun kuzeyindeki bir evde 1,82- 1,06m. büyüklüğündeki bir banyo odası ve onun

¹⁷⁴ Donald Struan Robertson, (1943), *Greek and Roman Architecture*, Cambridge Univerty Press, Cambridge and New York, s. 298- 300.

¹⁷⁵ Robertson, a.g.e. s. 298- 300.

¹⁷⁶ Lonnie Harvey Holland, Colophon, *Hesperia* Vol 13, 1944, s. 171.

içinde 1,08- 0,51m. ölçülerinde oturarak yıkanmaya yarayan topraktan yapılmış bir banyo teknesi ortaya çıkarılmıştır.

Güzel, büyük ve en iyi korunmuş evlerden biri, tiyatro caddesinde, tiyatronun batısındaki dördüncü ve beşinci sokaklar arasındaki bir bloğu bütünü ile kaplar biçimde yer almaktadır. Evin 35m. olan ön yüzü, aşağı yukarı Athena¹⁷⁷ Tapınağının peristasisi ile birlikte uzunluğundan yalnız iki metre küçüktür. Bu yapının varlıklı bir kişiye ait olduğunu yalnız güzel rustica işçiliğinden ön yüz duvarı ve 26 odası değil, aynı zamanda buradan ele geçen değerli eşyalar da ortaya koymaktadır. Bu evde bulunan Zeus Olympios'a ait bir sunaktan, evin sahibinin bir zamanlar stephanephoros olduğu anlaşılmaktadır. Stephanephoros, kazanılabilecek onurların en büyüğüydü; “ çelkenk taşıyan” yani başı çelenkli anlamına gelen bu kişi bir yıl süreyle devlet adına büyük kurban törenlerini yönetir, ancak çok fazla para tutan bayram giderlerini de kendi cebinden öderdi. Bu görevi gördüğü yıl, onun adıyla anılırdı. Bu nedenle anılan evde, Priene'nin en varlıklılarından biri oturmuştur. Evin girişi güneye bakan ön yüzün tam ortasında, tiyatro caddesi üzerindeydi. Caddeden, önce kare biçimli küçük bir alana giriliyor, sonra bir kapıdan geçilerek yine üstü açık bir aralığa ayak basılıyordu. Hemen sağda görülen kapı kapıcı odasına, biraz ileride yine sağda yer alan ikinci kapı selamlığa, karşıdaki kapı ise haremlığe açılıyordu. Selamlık, ortasında dikdörtgen bir avlusu ve dört bir yanında da çeşitli büyüklükteki odaları olan peristyl biçimli bir evdir. Harem dairesi de peristyl bir ev olup, onun da avlusunun etrafını çeşitli büyüklükteki odalar çevirmektedir. Plana ve kalıntılara dikkat edilirse selamlığın ve haremın aslında birbirlerinden bir sokakla ayrılmış iki ayrı ev olduğu ancak sonradan birleştiği anlaşılır. Harem dairesinin yani batıdaki XXXIII numaralı yapının eski halini, kazıcılar güzel bir şekilde ortaya çıkarmışlardır. İlk yapıldığında, XXXIII numaralı evin kuzeyinde selamlık olarak kullanılan megaron şekilli büyük bir salonu vardı, öteki odalar da haremi oluşturuyordu. İki ev birleştirilince artık modası geçen, içi karanlık ve havasız megaronu bol ışıklı ve havadar bir oda haline getirebilmek için, ön odanın batı duvarı kaldırılmış, orada bulunan iki Dor sütununa bir üçüncüsü ve her iki köşeye birer dört köşe sütun eklenerek avlunun güneyinde güzel bir kolonad oluşturulmuştu. Böylece megaronun büyük odası bol ışık ve hava alıyor, ayrıca kadınlar ve çocuklar güzel havalarda günlerini mevsimine göre serin ya da ılık bir yerde geçirme olanağı

¹⁷⁷ Akurgal, a.g.e. s.442.

buluyorlardı. Bu değişiklik, kolonadların çok sevildiği devir olan MÖ. 2. yüzyılın içinde yapılmış olmalıdır. İki ev birleştirildiği zaman doğudakinin üç odası batıdakine eklenmiş, böylece harem 16, selamlık ise yalnız 10 odalı birer ev haline getirilmiştir. Dikkat edilirse evin hareme açılan kapısı sonradan yapılmıştır. Böylece iki daire arası kesin olarak ayrılmıştır. Caddeden eve giren yabancılar hareme uğramadan yalnız erkeklere ayrılmış olan selamlık kısmına giriyorlardı.

Agora ile Kutsal Stoanın arasından geçen ana caddenin batı ucunda ve güneyinde, düzgün olmayan beş kenarlı bir avlu görölmektedir. Kent duvarına uymak üzere bu şekilde inşa edilen bu çevresi kapalı ve içinde yalnız bir kurban çukuru bulunan alan, Kybele Temenosudur. Kybele, yoksul halkın taptığı bir tanrıçaydı, ona kentin içinde yer verilmiş, ancak devletçe başka bir yardım yapılmamıştır. Böylece burası gösterişsiz beş duvardan oluşan bir yapı halinde idi. Burada bulunan, başı kopmuş taştan bir Kybele heykelciği, halen İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunmaktadır.

HERMOGENES KİMDİ: Bilim adamları Hellenistik Çağ'ın en önemli mimarlarından Hermogenes'in Anadolu (Priene?) bir mimar olduğu konusunda hem fikirdir. Priene'de bulunan bir yazıtta geçen Harpalos oğlu Hermogenes ile burada ele aldığımız mimar Hermogenes ile aynı kişi olma ihtimali vardır.¹⁷⁸ Sık sık vurguladığımız gibi, Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ve arkeolojik bilgiler bize Hellenistik çağın önemli mimarlarından birisinin Hermogenes olduğunu göstermektedir. Bu ününe karşın ne Hermogenes'in doğduğu kenti, ne eserlerinin tam sayısını, ne de yaşadığı tarihleri açık bir şekilde bilmemekteyiz. Hermogenes hakkında bilgi veren iki yazılı kaynak günümüze ulaşmıştır.

Bunlardan ilki Priene'de bulunan ve F. Hiller von Gaertringen tarafından yayınlanan bir adak yazıtıdır. Burada Hermogenes'in adı geçmektedir. Berlin Pergamon (Bergama) Müzesi'nde korunan ve İÖ. 2. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen 207 numaralı söz konuş yazıtta, Harpolos'un oğlu Hermogenes'den ve onun tanrıçaya adadığı naosdan söz edilmektedir. "Harpalos oğlu Hermogenes bir tapınak adadı ve tapınağın inşasını da üstlendi." Yazıtta Hermogenes'in nereli olduğu belli değildir. Ancak H. Vollmer'in de vurguladığı gibi, yazıtın Priene'de bulunması, Hermogenes'in Prieneli

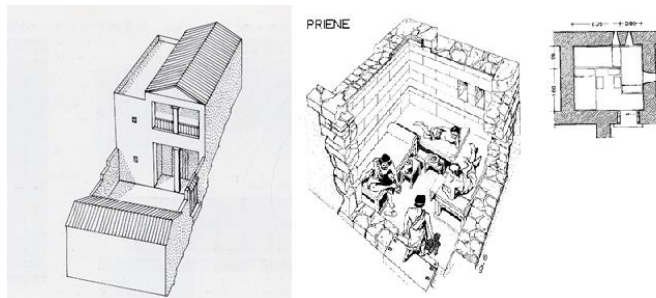
¹⁷⁸ Oğuz Tekin, (2007), *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.123.

olabileceğini işaret etmektedir. Buna karşın, diğer bir grup bilim adamı, Vitruvius'un anlatılarından hareketle Hermogenes'in Alabandalı olduğunu savlamışlardır. Öne sürülen bu ikinci olasılık günümüzde artık geçerliliğini kaybetmeye yüz tutmuştur. Çünkü son yıllarda konu üzerinde yapılan çalışmalar, Vitruvius'un kitabının, daha sonraki yüzyıllarda, özellikle Ortaçağ'da yapılan çoğaltmalar esnasında zaman zaman yanlış yorumlandığını ortaya koymuştur.¹⁷⁹

Hermogenes hakkında ayrıntılı bilgi veren ikinci yazılı kaynak, kendisi de bir mimar olan Vitruvius'un, İÖ. 30 civarında kaleme aldığı "de architectura" adlı kitabıdır. Bu eserin değişik bölümlerinde Hermogenes'den bahsetmektedir. Hermogenes ve konumuzu ilgilendiren bölümler sırası ile şöyledir:

"Pseudo-dipteros, arkada ve önde sekizer, yanlarda ise köşeler de dahil olmak üzere on beşer sütun bulunacak şekilde inşa edilir. Sellanın ön ve arka duvarları, ortadaki dört sütunun tam karşısında olmalıdır. Böylelikle, dış sütun dizisi ve duvarlar arasındaki iki sütun aralığının kalınlığı ve sütun alt çapının toplamı genişliğinde bir mesafe oluşacaktır. Bunun Roma'da örneği yoktur; fakat Magnesia'da Hermogenes'in Diana (Artemis) tapınağında ve Mnesthes'in Alabanda'daki Apollo (Apollon) tapınağında görülebilir.

"Aşağıda tanımlandığı gibi beş tapınak sınıfı vardır; aralıkları birbirine yakın pycnostilos; aralıkları biraz daha açık systilos; daha da açık diatilos; gereğinden fazla açık aralıkları olan araeostilos ve aralıkları doğru olarak düzenlenen eustilos". (Vitruvius 3, 3.1). (Şekil. IV.XXI.)

Şek. IV. XXI. Priene Konut Örneği

¹⁷⁹ Mustafa Şahin, (2002), *Anadolulu Bir Mimar "Hermogenes"*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 15.

4.1.15. Sardes

Lydia Bölgesi'nde yer alan Sardes Manisa İli, Salihli İlçesi Sartmustafa köyünde bulunmaktadır. Kutsal alan Tmolos Dağı'ndan (Boz Dağlar) doğan Paktolos Nehri'nin (Sart Çayı) doğu yakasındadır. Kent M.Ö. 334 yılında İskender'in eline geçmesinden sonra Seleukosların kontrolü altına girmiştir.

M.Ö. 180- 133 yılları arasındaki dönemde önce Bergama Krallığının sonra da Roma İmparatorluğu'nun egemenliği girmiştir.¹⁸⁰ Asfalt yolun güneyinde ve gynmasionun karşısında Amerikalı araştırmacılarca “ Bronzlu Ev” olarak adlandırılan büyük bir yapı yer almaktadır.(3) Bugüne değin yalnız bir bölümü kazılan bu evin içinde, dinsel nitelikte birçok bronz eser bulunmuş olduğundan, kazıcılar burada yüksek bir rahibin oturduğu sonucuna varmışlardır. Bu yapıt yaklaşık MS.550 yıllarında inşa edilmiştir.

Güneybatıya doğru, “Bronzlu Ev” ötesinde Amerikalı arkeologlar tarafından açılmış olan ve Lydia açması olarak bilinen büyük bir kalıntı vardır. Burada belki de yaklaşık MÖ. 700 ile 300 arasındaki yüzyılları kapsayan döneme ait, Lydia pazar yerinin kalıntıları uzanmaktadır. Duvarlar günümüzde moloz yığını haline dönüşmüştür; ancak alan çok sayıda seramik buluntu vermiştir. Evin kuzeybatı köşesinde küçük dükkânlar ile büyük bir yapı saptanmıştır.

Karayolunun güneyinde ve akropolün kuzey kesiminin tam altında yer alan uzun, kemerli yapı, stadyumun (8) kuzey tarafını oluşturmaktadır. Stadyumun doğu ucu, eski tiyatronun(9) bitişiğinde uzanırken, güneydeki yan taraf doğal bir yamaç üzerinde inşa edilmiştir. 20.000 kişilik bir oturma yerine sahip tiyatro MÖ. 3.yüzyıldan olup, daha sonra Roma Çağı'nda restore edilmiştir.

Belki de Roma Çağı'ndaki kent merkezine ait olan çok uzun bir yapının yaygın temelleri, güneyde karayolu ile birleşmektedir. (7) Bu yolun kuzeyinde Roma Çağı'na tarihlenen parçalardan inşa edilmiş, bir Bizans kilisesinin (5)kalıntıları bulunmaktadır. Kilisenin kuzeybatısında bir Roma yapısının yıkıntıları (4)göze çarpmaktadır. Karayolunun kuzeyi boyunca doğuya doğru, bir bölümü kazılmış olan Roma ve Bizans kökenli hamamlar görülür. (6) Bizans duvarlarının kalıntıları gynmasionun kuzeyinde ve planda 5 ve 6 ile gösterilen alandadır.

¹⁸⁰ Öncü, a.g.e. s.82.

Diğer kalıntılara güneyde Paktolos Nehri boyunca, Artemis Tapınağı'na giden yol üzerinde rastlanılmaktadır. Sağda, yani nehrin batı kıyısında sarp Paktolos kayalığı (10) yükselir ve bu kayağın tepesinde MS. 4. ya da 5. yüzyıla tarihlenen “Lydia Yapısının” duvarları, nehir yakının da kazılmış olan derin bir çukurun altında uzanmaktadır. Köy evlerini geçtikten sonra yol, derin ve dar dereye girer. Sola, vadinin güneyine doğru yükselen yolun yarısında, yaklaşık 300 metre yükseklikteki basamaklı bir yapının kalıntıları bulunmaktadır; bu “Piramit Mezar”dır. G.M.A. Hnafmann'ın belirttiğine göre bu kalıntılar, Susa'lı bir asil olan Abradates ile karısı Pantheia'nın mezar anıtına aittir. Eski tarihçi Xenophon, Abradates'in Persler için çarpışarak öldüğünü ve karısının da onun cesedi üzerinde intihar ettiği anlatılmaktadır. Bunun üzerine Kral Kyrus, Paktolos Nehri'ne hakim bir tepe üzerinde bu mezar anıtını inşa etmiştir. Araştırmacıların kampı Artemis Tapınağı, ve akropol yolun sonundaki bölgede bulunmaktadır.¹⁸¹

4.1.16. Teos

Teos, oldukça dikkat çekici ve olağanüstü bereketli antik bir merkezdir. Özellikle kentle ilgili taş bloklar Bizans Dönemini de kapsamaktadır. Kentte inşa edilen önemli yapılar bugün bile hizmet vermektedir. Bölgenin “küçük bir antika şehri” tanımlaması bu coğrafya için uygun hale gelmiştir.¹⁸² Kuzey- güney yönünde uzanan bir yarımada kıstağının en dar yerinde kurulmuştur. Teos Akropolü kuzey ve güney limanlarına eşit uzaklıktaki bir tepede M.Ö. 3. yy'da savunma duvarıyla kapatılmış bir bölgededir.¹⁸³

İonia Bölgesi'nin on iki kentlerinden biri olan Teos antik kenti, 1862 yılında İngiliz Dilettanti Cemiyeti (Society of Dilettanti), 1924- 1925 yıllarında Fransızlar ve daha sonra 1962 ile 1966 yılları arasında Yusuf Boysal ile Baki Öğün tarafından araştırılmıştır. Dr. Mustafa Uz, 1980- 1992 yıllarında hem Dionysos Tapınağı kutsal alanında hem de Arkaik Tapınakta kısıtlı sondaj çalışmaları, 1993- 1996 yıllarında ise Orta Doğu Teknik Üniversitesinden Numan Tuna, kentte kısa süreli yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. 2010 yılından itibaren yeniden başlayan kazı ve restorasyon

¹⁸¹ Akurgal, a.g.e. s. 379.

¹⁸² Pierre Devambez, Bas- Relief De Teos,(1962), *Librairie Adrien Maisonneuve*, Paris, 1962, s. 6.

¹⁸³ Öncü, a.g.e. s.84.

çalışmaları Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Musa Kadioğlu başkanlığında yürütülmektedir.¹⁸⁴

Kentin tarihi coğrafyacı Strabon (MÖ. 64- MS. 24), Teos'un önce Athamas, ki bu nedenle ünlü lirik şair Anakreon tarafından Athamantis olarak adlandırıldığını, sonra İon kolonizasyonu döneminde Kodros'un gayri meşru oğlu Naoklos ve daha sonra Atinalı Apoikos ile Damasos ve Boiotialı Geres tarafından kurulduğunu bildirmektedir.

Antik kentte 1962 ile 1966 yılları arasında sürdürülen arkeolojik kazılar, Protogeometrik Dönemden itibaren (MÖ. 1000 civarı) kentte yerleşildiğini ortaya koymuştur. Yaklaşık MÖ. 600 yıllarda Miletoslu filozof Thales'in, İonia Bölgesi'nin merkezinde olmasından dolayı on iki İon kentinin merkezi olarak Teos'un önermesine karşılık bu önerisi kabul görmemiştir. Teos kentinin MÖ.6. yüzyıldaki ticari ilişkileri Eski Mısır'a kadar takip edilebilmektedir. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Teos'ta MÖ. 545 yılından sonra Pers komutanı Harpagos'un eline geçmiştir. Teos'un da içinde yer aldığı on iki kentten oluşan İon Birliği'nin Pers Kralı II. Kyros'un Batı Anadolu'daki Eski Yunan şehirleri üzerindeki baskısını kırmaması sonucu, birçok Teoslu MÖ. 543 yılında kenti terk etmiş ve Trakya Bölgesi'ndeki Nestos deltasında Abdera (günümüzde Avreda, İskeçe yakını) kentini kurmuştur. Teoslular, Abdera'nın dışında MÖ. 544 civarında Taman Yarımadası'ndaki (Kırım) Phanagoria kentini de kurmuşlardır. Bununla beraber zamanla birçok kolonist ana kente geri dönmüştür. Kentin refah seviyesi o denli artmıştır ki MÖ. 494 yılındaki Lade Savaşı'na Teoslular 17 gemiyle destek vermiştir. Attika- Delos Deniz Birliğine üye olan kent, bu birliğe Erythrai (Ildırı) gibi yıllık altı talent vergi ödemiştir.

Seferihisar'da ele geçen uzun bir yazıttan da öğrenildiği üzere, MÖ. 304 yılında meydana gelen ve tüm İonia Bölgesi'nde zarara yol açan deprem sonrasında kentin Antigonos Monophthalmos tarafından komşu kent Lebedos (Ürkmez) ile birleştirilmesi (synoikismos) plansa da bu plan uygulanamamıştır.

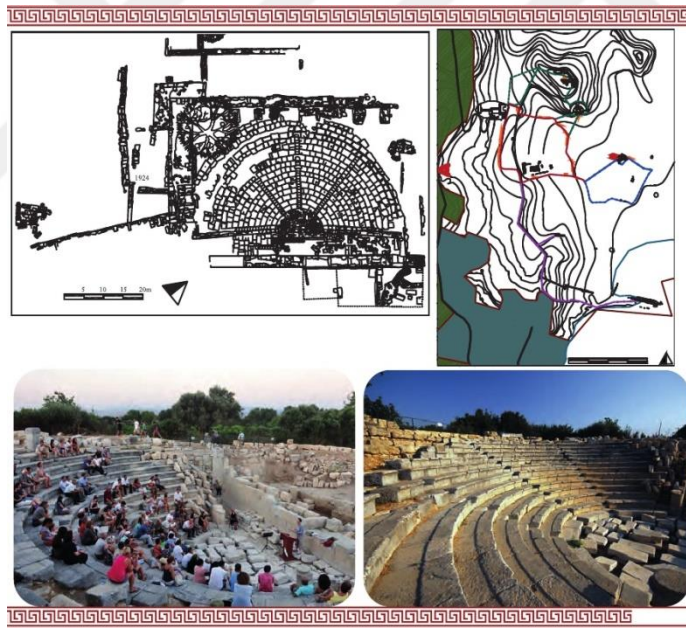
I. Attalos Dönemi'nde (MÖ. 241- 197) Pergamon Krallığı'na bağlanan Teos, III. Attalos Dönemi'nde (MÖ. 138- 133) kralın topraklarını vasiyet yoluyla Roma'ya bırakmasıyla Roma egemenliğine girmiştir. Kent MÖ. 129 yılından itibaren Roma'nın Asia Eyaleti sınırları içerisinde yer alır. Kent genelinde ele geçen mimari yapıların

¹⁸⁴ Musa Kadioğlu, (2012), *Teos Seferihisar/ Sığacık*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 5.

çeşitliliğini kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde önemini devam ettirdiğini göstermektedir.

Dionysos kültürünün kent ve çevresindeki önemi nedeniyle MÖ. 3. yüzyılda, şair, müzisyen, tiyatrocü ve şarkıcılardan oluşan Dionysos Sanatçılar Birliği de Teos'da kurulmuştur.¹⁸⁵

Konumuzla ilgili olarak MÖ.304 yılındaki depremden sonra inşa edilen yaklaşık 4 m genişliğindeki Hellenistik Dönem kent surunun büyük bir bölümü günümüze kadar iyi korunmuştur. Özellikle 1924 ve 1960'lı yıllarda Dionysos Tapınağı'nın hemen batısında yapılan kazılarda (B çukuru) surun kente bakan iç yüzü kısmen kazılmıştır. 2011 yılı çalışmalarında ise bu alanın güneyinde surun üzerine çıkış için çift taraflı bir merdiven sırası ile bir kapı ortaya çıkarılmıştır. Dikdörtgen biçimli kesme taş bloklarla inşa edilmiş ve belirli aralıklarla kare planlı kulelerle desteklenmiş olan sur, güney limana kadar takip edilebilmektedir.¹⁸⁶ (Şekil. IV. XXII.)

Şek. IV. XXII. Teos Planı Örneği

¹⁸⁵ Kadioğlu, a.g.e. s. 7.

¹⁸⁶ Kadioğlu, a.g.e. s. 13.

4.1.17. Troia

Troas bölgesinde yer alan Troia- Ilion Antik Kenti Çanakkale İlinin güneybatısında Hisarlık Mevkii'nde yer almaktadır. Troia'da 1870 yılında Scfhliemann, 1882 yılında W. Dörpfeld, 1932- 1938 yılları arasında C.W. Blegten, 1988- 2005 yılları arasında M. Korfmann kazı yapmış ve 2006 yılından itibaren E. Pernicka kazı yapmaktadır.¹⁸⁷ Troia hakkında 1982 yılında ünlü Avusturyalı tarihçi F.Schachermeyr'ın kitabı her şeyi çok berrak haliyle yazmıştır. Her şey yüzyıllar geçtikçe doğrudan art arta gelişme göstermektedir.¹⁸⁸ (Şekil. IV. XXIII.)

Şek. IV.XXIII.

Troia için esas soru Troia Savaşı olmuştur. Homeros'un İlios'da Pergamon kenti ile ilişkili bir alt şehir olduğu araştırmacılar tarafından düşünüldüğü yazmaktadır. Wilhelm Dörpfeld gibi Schliemann'da Truva savaşının başarılı geçtiğini dile getirmektedir. Ayrıca kent Alexandria- Troas kalıntıları ile bağlantı içinde olduğu açıklanmıştır. Troia topoğrafya açısından araştırıldığında ise, 3000 yıldan fazla yerleşim olan kırsal bir yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁹ Kentin ilk keşfi, Mark Lehrer ve David Turner'in yolculuğunda başlamıştır. Daha sonra Schliemann ve Calvert kent

¹⁸⁷ Öncü, a.g.e. s.85.

¹⁸⁸ Barthel Hrouda, (1986), *Noch Einmal Troia*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 199.

¹⁸⁹ Emele Martin, (2009), *Heinrich Schliemann und Troia: Neue und Alte mythen in den Deutschenmedien*, Eberhard Karls Universität Tübingen, 2009, s. 35.

üzerinde çalışmalara başladığı anlatılmaktadır.¹⁹⁰ Schliemann, Hisarlık üzerinde çalışmalara başlamış olup 1869 yılında Frank Calvert'te ona eşlik etmeye başlamıştır.¹⁹¹

Schliemann, 1871 yılında düzenli olarak Troia'da kazılara başlamıştır. Çeşitli katmanlardan oluşan yerleşme yerinde Hellenistik Dönem katmanları farklı şekilde düzenlenmiş olup göze çarpmaktadır. Kentin, Kral Priamos tarafından 200 yıl önce kurulduğundan bahsedilmektedir.¹⁹²

Kentte baktığımız zaman, MÖ. 3000- 2500 yılları arasında üst üste on kattan oluşan ilk yerleşme olup büyük bir alan kapsamaktadır. Kentin Ij katında, Troia'nın en gelişmiş evresinde kentin çapı yalnız 90m idi. Alman ve Amerikalı araştırmacıların belirlediği çeşitli verilerden yararlanılarak hazırlanan planımızda kalıntılar restore edilmiş durumlarıyla gösterilmektedir.

Troia I duvarı bugün çok iyi korunmuş bir durumdadır. İki kule ile savunulan kent kapısı 2.97m. enindeydi. Doğu kulesi, üzerini örten toprak temizledikten sonra, çok sağlam bir durum ortaya çıkmıştır. Bugün ayakta kalan yüksekliği 3,50m'dir. Kulenin tabanı oldukça büyük taşlardan yapılmıştır. Yukarıya doğru bunlar daha küçülüp darlaşarak, kerpiç tuğla izlenimi verirler. Amerikalı kazıcılar, dış yüzü (içeri doğru eğimli) sağlam olan bu duvarın üstünün, kerpiçten bir korkuluk ile çevrelendiğini bildirirler. Düşman saldırıları, uzun koridora benzeyen girişteki bu çıkıntılı kuleler sayesinde önlenebiliyordu. Amerikan heyeti sondajlar yaparak, duvarın 115m uzunlukta olduğunu kanıtlamışlardır.¹⁹³

Troia kentinde bizim için önem arz eden konumuzla alakalı bölüm Troia VI evresidir. Tezimizle ilgili özellikle bu dönemin araştırılması Hellenistik Dönem konut mimarisi hakkında bize bilgi veriyor olmasıdır.

Troia VI (MÖ. 1800- 1275): Sekiz yapı katından oluşan altıncı yerleşme başlıca üç ana evre gösterir. En parlak devir Troia VI- h evreleridir. Bu dönemde yapılan evler ve kent suru, yüksek bir zevk ve işçilik ürünüdür.

Helan ayakta dur sur incelendiğinde, onun birbirine beş kapı ile bağlayan, altı bölümden oluştuğu görülür. Amerikalı arkeologlar Dörpfeld'in daha önce yaptığı

¹⁹⁰ Martin, a.g.e. s. 37.

¹⁹¹ Martin, a.g.e. s. 38.

¹⁹² Martin, a.g.e. s. 39.

¹⁹³ Akurgal, a.g.e. s. 312.

gözlemlerden de yararlanarak, surun VI f-g evrelerinde, yani aşağı yukarı 1425- 1300 yılları arasında, geçmişte var olan başka bir kent duvarının yerine parça parça inşa edildiğini, ancak 5 numaralı bölümün olduğu gibi bırakılarak yenilenmediği saptanmıştır. Surun en iyi korunmuş ve en güzel görünümlü kısımlarından biri K3 -4 karelerindeki I. bölümdür. VI.g evresine giren ve görkemli bir kule olan bu bölümün uzunluğu 18m, genişliği 8m.dir. Yüksekliği Dörpfeld'in ölçümlerine göre 9m. idi. İlginç biçimi ve özellikle keskin köşesi ile göz alıcı bir eser olan kulenin ortasında bir sarnıç ve onun içinde 8m. derinlikte kayaya oyulmuş bir kuyu vardır. kuşatma günlerinde bu sudan yararlanılıyordu. Yüksek boyu ile VI g kulesi Akropol'e olduğu kadar tüm ovaya da hakimdi. Bu nedenle de söz konusu yapının gözetleme kulesi olduğu kesindir.

Surun 2 numaralı bölümünde eğimli güzel bir duvar işçiliği görülür; bu bölümün uzunluğu 41,5m.d,ir. Kalınlığı 4,5m. olup bugünkü yüksekliği 4m'yi geçmektedir. Ön yüzü, duvar boyunca dört dikey çıkıntı ile beş bölüm halinde profillendirilmiştir; dikey çıkıntıların derinlikleri 10-15cm. arasında değişmektedir. Ne yazık ki bu güzel duvarı, kalın ve yüksek bir Roma Roma duvarı büyük ölçüde kapatmaktadır. 2 numaralı duvar bölümünün kuzey ucu, bir numaralı bölümün 4m. kadar batısında, güney ucu da 3 numaralı bir duvar parçasının 5m. kadar doğusunda son bulmaktadır. Böylelikle her iki tarafta özgün birer sur kapısı oluşmaktadır. Özellikle VI S kapısı savunma açısından çok elverişlidir. 2m. genişliğinde ve 5m. u<uzunluğunda olan bu girişte kenti savunanlar, kapıyı zorlayanlara her iki duvarın üstünden karşı koymak olanağına sahiptirler.

90m. uzunluğunda ve 3 numaralı bölümün güney kısmı Roma Çağı bouleterionunu (B tiyatrosu) ve Schliemann'ın kuzey- güney açması ile kısmen tahrip edilmiştir. Buna karşın doğu bölümü çok iyi korunmuştur. Troia VI'nın en son evresinde eklenmiş olan VI h kulesi tarafından büyük ölçüde tahrip edilen sur, günümüzde etkileyici bir güzelliğe sahiptir. 3 numaralı bölüm de dikey çıkıntılarla profillendirilmiştir. 3 ve 4 numaralı bölümlerin birleştikleri yerde Troia VI' nın son evresinde kullanılan ana giriş kapısı yer alır. Dikkat edilirse Troia I'den başlayarak tüm devirlerde akropolün ana giriş kapısı güneyde idi. Burada VI i kulesi de VI h kulesi gibi Troia VI h evresinde, yani bu yerleşmenin en parlak döneminde inşa edilmiştir. Daha önceki dönemlerde de büyük giriş kapısı VI k kulesinin gözetimi altında idi.

Düzgün ve güzel işçiliğe sahip 4. Bölüm sur duvarının uzunluğu 121m 'dir ve burada on üç adet dikey çıkıntı yer alır. 4. Ve 5. Duvar bölümlerinin oluşturdukları VI U kapısı sonradan kapatılmıştır. 5. Duvar bölümünün, VI f-h evrelerinde, yenilenmeden olduğu gibi bırakıldığı söylenmiştir. Küçük taşlarla inşa edilmiş surun bu bölümü ayrı bir duvar tekniği göstermektedir. Ayrıca diğerlerine oranla yarı kalınlıktadır ve temelleri de ötekilerde olduğu gibi kaya üstüne oturmamaktadır. Surun 6. bölümünden günümüze sadece¹⁹⁴ alt kısımları kalmıştır. Üst kısımların taşları Hellenistik Dönem ve Roma Çağı'nda yapı malzemesi olarak kullanılmak üzere alınmıştır. Bugünkü kalıntılar incelendiğinde surun bu kesiminde özellikle güzel ve özenli bir şekilde inşa edilmiş olduğu anlaşılır.

Troia VI yerleşmesinin suru şüphesiz küçüktü. Ancak özgün planı, eğimli profili ve ortalama 10m.aralarla yinelenen dikey çıkıntıları ile Troia VI'nın kent duvarı Yakındoğu'da dahil olmak üzere çağının en ilginç ve güzel surlarından biridir.

Akropolün güney kapısından (VI T) giderek hafif yokuş yukarı çıkan ana cadde izlerininse, biraz yukarıda solda, akropolün bu devirde en büyük yapısı olan "Direkli Ev'e" ulaşılır. Hafif trapezoidal biçime sahip bu evin uzunluğu 26m. genişliği de 12m'dir; doğuda bir görüş bölümü, ortada büyük bir salonu, arkada da üç küçük odası vardır. duvarla birlikte çatıyı ve belki de ikinci katı taşıyan direklerden biri çok iyi korunmuş olup, bir diğerinin de yalnız küçük bir parçası ele geçmiştir. Yapının güney duvarı aynı zamanda da destek işlevini de gördüğü için ötekilerden daha kalındır. Yemek, orta odanın batısında pişirildiği için arkadaki üç odanın kiler olarak kullanıldığı olasıdır. Evin kapısı büyük odanın kuzey duvarında idi. Ev planı bir megaronu andırıyorsa da, girişin dar yüz yerine geniş yüzde bulunması b18 yapının megaron olmadığını ortaya koyar. Bu ev Troia VI f evresinde inşa edilmiştir. Direkli evin kuzeydoğusunda planı çok özgün olan 630 numaralı ev görülür. Bu evi günışığına çıkaran arkeologlar onun Troia VI b evresinde, yani yaklaşık MÖ. 1700 yıllarında inşa edildiğini saptamışlardır. Gerçekten öteki evlerden plan bakımından olduğu kadar, küçük taşlarla örülmüş ince duvarları ile de büyük ayrılık gösterirler. 20,90- 9,40m. ölçüsünde olan VI G evinin güney bölümü Schliemann'ın kuzeydoğu açmasıyla tahrip olmuştur; bununla beraber planı aşağı yukarı bellidir. Amerikalı arkeologlar yapının tabanının ve onun üstünde yer alan küçük bir taş kaide bulmuşlardır. Günümüzde

¹⁹⁴ Akurgal, a.g.e. s. 317.

Schliemann'ın açmasında görülen aynı büyüklükteki taş kaide de görünüşe göre buraya aitti. Böylece evin geniş çatısının iki ağaç sütunla taşındığı anlaşılmaktadır. Kapı büyük odanın güneyinde idi. Kapının hemen dışında hem de içinde basamakların bulunması gerektiriyordu; çünkü kapı sokak düzeyinden oldukça yüksek, odanın tabanı ise söveden epey aşağı idi. Megaron tipinde olan bu evin kapısı ilk önce herhalde batıya bakan yüzdeydi. Yapının olasılıkla Troia VII evresinde onarıldığı anlaşılıyordu. Nitekim Amerikalı arkeologlar evin VI g evresine, içindeki çok sayıda küpün de Troia VII evresine ait olduğunu saptamışlardır.

VI G'nin hemen kuzey bitişiğinde VI F evi bulunmaktadır. Duvarlarının yapısı diğer evlere göre değişti. Dört duvarın her biri ayrı kalınlıkta olup, güney cephesi Kyklop tarzı büyük taşlarla işlenmiştir. Trapezoidal planlı yapının doğu duvarı 15,87m., batı duvarı ise 14,70m. uzunluktadır. Dar yüzler 12,50m'dir. Evin doğu temel duvarı iki dikey çıkıntı ile üç bölüm halinde profillendirilmiş olup, anıtsal bir görünümündedir. Evin VI e evresinde inşa edildiği, VI g evresinde de yenilendiği saptanmıştır. Tek odadan oluşan evin içinde helan yerinde duran (in situ) on iki taş kaide bulunmuştur. Bunlar iki yanda beşer ve ortada iki tane olmak üzere düzenlenmiştir. 8m. genişliğindeki odayı örtmek için bu kadar çok sütuna gereksinim olmadığı bellidir; öteki yapılarda bu kadar sütuna rastlanmamaktadır. Bu nedenle ilk yapıda, ortadaki iki büyük kaide üzerindeki sütunların çatıyı taşıdığı ve VI g evresinde bir üst kat inşa edebilmek için yan sütunlara da gereksinim duyulmaktadır.¹⁹⁵

Amerikalı arkeologların belirttiği gibi güneydeki kapının bu evrede kapandığı ve hemen orada görünen büyük taş blokun yukarı kata çıkan tahta merdivene ait olduğu akla yaktın gelmektedir. Bu değişiklikten sonra eve, batı duvarında bulunan kapıdan giriliyordu. Güneybatı köşede bir ocak görülmektedir. Buradaki taşlarla gömülü bir küpün alt parçası, büyük bir olasılıkla bir çeşit mangal işlevi görüyordu.

Yukarıda ayrıntıları ile verilen yapının hemen kuzey bitişiğindeki VI E evi yer alır. Planı hafif trapezoidal olan yapının doğu duvarı 13,35m. batı duvarı 12,80m.'dir. dar kenar duvarları ortalama 10,10m. uzunluğundadır. Çok tahrip gören evin taban kısmı bile kaybolmuştur. Buna karşın yapının destek vazifesini gören doğu duvarı,

¹⁹⁵ Akurgal, a.g.e. s.318.

oldukça iyi korunmuştur ve Troia VI'da moda olan duvar işçiliğinin güzel bir örneğini sergiler.

VI C yapısı Schliemann'ın güneydoğu açması ile ortasından tahrip edilmiş olduğu halde, oldukça belirgin bir plan vermektedir. Dış ölçüleri 20,07 x 10,90m'dir. Ana odanın içten ölçüleri 15,50 x 8,40m'dir. Odanın kuzeybatı köşesinde bir taş kaide görülür. Buna dayanarak Dörpfeld ve arkasından Blegen, çatının, odanın ortasındaki üç sütun ile taşındığını kabul etmektedirler.

Troia VI yerleşmesindeki bugün ele geçen ev kalıntıları arasında en dikkat çeken VI M yapısıdır. (7- B-C-D kareleri). VI g evresinde inşa edilen binanın aynı zamanda destek ödevini de gören batı ve güney duvarları çok iyi korunmuştur. Sura paralel inşa edilmiş olan 27 m. uzunluğundaki güney duvarı, dört dikey çıkıntı ile beş bölüm halinde profillendirilmiştir. Yapı alımlı görünümü ile küçük bir kale gibi yükselmektedir. L şekilli yapının 5 x 13m. boyutlarındaki büyük odasında batı kenar boyunca sıralanmış altı adet erzak küpü yer alıyordu. Büyük odanın kuzeyinde bir bölüm mutfak olarak kullanılıyordu, batıdaki iki oda da kiler işlevi görüyordu.

VI A yapısı, 6 A-B kareleri yer alır. İlk kez büyük ölçüde Myken seramiği bu evde bulunmuştur. Boyutları 19,18 x 12,30m. olan yapının ön odası 4,25m. derinliğindedir. Büyük odanın iç kısmı 11,55 x 9,10m'dir. Tabanı korunmamış olduğu için taş kaidelerin bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Bununla birlikte 9,11m. genişliğinde alanı örtecek çatıyı taşımak için, ortada ahşap bir sütun sırasının yer aldığı kesindir. Söz konusu bina, Troia VI'nın normal megaron planı gösteren yapılardan biridir. Yanındaki VI B evinin yalnız ön odası korunmuştur. Planı yukarda anlatılan VI C evine benzer.

Troia VI'nın dikkate değer bir evi de, güney kapısının yanında yer alan ve "Antalı Ev" adını taşıyan yapıdır. Eve "Anta" adını veren taş, halen yerindedir. Evin kısmen ayakta kalan temellerini plan yardımı ile bulmak olasıdır. Üzerine gelen bouleterion (Btiyatrosu) tarafından büyük ölçüde tahrip gören bu yapının içinde, bol miktarda hayvan kemiklerine, ayrıca yangın izlerine rastlanılmış, buna karşın ev eşyası hiç bulunamamıştır. Bu nedenle bu odada tapındığı ve belirli bir tanrı ya da tanrılar için kurban yakıldığı kabul olunmaktadır. Savaşlara, uzun yolculuğa çıkarken ya da kente döndüğüne ana kapının yanındaki bu binada tapındığı uygun bir görüştür.

Nitekim kapının önünde VI i kulesinin güney duvarının dibinde yer alan menhir şeklindeki monolithler de Dörpfeld ile Blegen'in belirttikleri gibi tapınma ile ilişkilidir. Bu taşların sağlam temeler üzerinde bulunmaları, eskiden daha uzun oldukları ancak zamanla tahribe uğrayarak boylarından kaybettiklerini göstermektedir. VI A evinin kapısında da benzer bir taş bulunmuştur. Girit saraylarında tapınma yerlerinde bulunan güzel sütun ve direklerde Troia'da söz konusu taşların tapınmayla ilişkili olduğunu açıklar.

Anılan akropol evlerinden birçoğunun planı trapezoidaldir. Dörpfeld ile Blegen'in belirttiği gibi, dikkat edilirse bu türdeki evlerin yani VI M, direkli ev, VI F, VI E ve VI C'nin dar yüzleri kente, geniş yüzleri ise sura bakmaktadır. Böylece trapezoidal evler kuzeyden güneye doğru genişleyen ve yelpaze gibi açılan akropol planına uymaktadır. Bu da tepenin en ince detaylarına kadar planlandığını ve her evin olması gereken biçiminin bir uzman tarafından saptandığını gösterir. Troia VI kentinin bir başka özelliği de yapıların yer aldığı terasların birbiri üstüne ve iç içe daireler halinde yerleştirilmiştir.¹⁹⁶

Blegen'in ön sezisi ve keskin görüşü Troia VI' nın korkunç bir depremle ile son bulduğunu ortaya koymuştur. Kazı sırasında fotoğraflarla saptanan Troia VII a altında yer alan VI h evresindeki yıkıntıların gerçekten deprem sonucu oluştukları kolaylıkla anlaşılmaktadır. Halen G 9 ile J-K 6 karelerinde depremin sonuçlarını yerinde gözetmek olasıdır. (Şekil. IV.XIV.)

Şek. IV. XIV. Troia VI.Plan Örneği

¹⁹⁶ Akurgal, a.g.e. s. 319.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPI MALZEMELERİ

5.1.TUĞLA

İlk olarak tüm nesnelerin maddelerin bir araya gelmesiyle ile oluştuğu veya üretildiği ve bunların, doğanın eliyle sonsuz sayıda çeşitli nesneler arasında bölüştürüldüğü görülmektedir. Bu yüzden bunların çeşitliliğini ve uygulamalı yönleriyle anlatacağız.

Tuğladan başlayarak anlatmaya başlayacak olursak; tuğla kullanımında kumlu veya çakıllı kilden veya ince çakıldan yapılmamalıdır, çünkü öncelikle bu türden yapıldıkları zaman ağır olurlar; ikincisi duvarların içinde iken yağmurla ıslandıklarında, ufalanıp parçalanırlar ve içlerinde bulunan saman, malzemenin kabalığı nedeniyle dağılır.¹⁹⁷ Daha çok beyaz ve kalkerli ve kırmızı kilden yapılmalıdırlar. Bu malzemeler düzgündürler ve bu nedenle dayanıklı olup ağır değildirler ve kolaylıkla döşenirler.

Tuğlalar, düzgün koruyabilmeleri için baharda ve sonbaharda yapılmalıdırlar. Yazın yapılanlar, kızgın güneş dış yüzeylerini kurutup içlerini, nemli bıraktığından kusurlu olurlar. Kururken meydana gelen çekme, daha önce kurumuş olan kısımlarda çatlaklar oluşturarak tuğlaları zayıflatır. Tuğlalar, kullanılmalarından iki yıl önce yapılırsa en yararlı olur; çünkü az zamanda kurumazlar. Taze tam kurumamış tuğlalar bir duvarda kullanıldıklarında, duvar sıvısı sertleşerek kalıcı bir kitleye dönüşür. Buna karşın tuğlalar oturduktan sonra sıvı ile aynı yüksekliği tutturamazlar; çekerken oluşan hareket sıvıya yapışmalarını önlediğinden sıvıdan koparlar. Bu nedenle artık duvardan kopan sıva, çok ince olduğundan tutunamaz ve düşer; duvarların kendileri de bu oturmadan zarar görebilir.

Üç tür tuğla vardır. Birincisi, bizim halkımızın kullandığı ve Yunancada Lidya türü olarak bilinen bir buçuk ayak uzunluğunda ve bir ayak genişliğinde olandır. Diğer iki türde Yunan yapılarında kullanılır. Bu tuğlaların yanında yarım tuğlalar vardır. Bir duvarda bunlar kullanıldığında, duvar bir yüzüne tam diğer yüzüne yarım tuğla dizisi, her iki yüzde de düzgün bir çizgide olmak üzere döşenir. Duvarlar iki değişik sıranın karşılıklı döşenmesi ile bağlanırlar; tuğla dizilerindeki derzlerin üst üste gelmemesi, duvarlara dayanıklılığın yanında, her iki yüzü de estetik kazandırır. Anadolu'da Pitane'de tamamen kuruduktan sonra yüzen tuğlalar vardır. Yüzmelerinin nedeni, yapımlarında kullanılan kilin ponza taşına benzemesi olabilir. Hafif olmanın yanında,

¹⁹⁷ Vitruvius, a.g.e. s. 29.

havayla temas ettikten sonra su çekmezler. Bu yüzden hafif, gözenekli ve dokusu nem geçirmeyen bu tuğlaların, ağırlıkları ne olursa olsun doğasının yasaları uyarınca ponza taşı gibi suda yüzmeleri gerekir. Bu nedenle büyük yararları vardır. Hafif oldukları için kullanımları kolay olduğu gibi, yapıldıktan sonra kötü hava koşullarından etkilenmezler.¹⁹⁸

5.2. KUM

Önemli bir durum duvarcılıkta, içinde toz toprak bulunmaması ve harca karıştırılabilmesi için, kumun önemidir.

Ocak kumu türleri şunlardır; siyah, gri, kırmızı ve kahverengimsi kırmızı. İçlerinde en iyisi elle ovuşturulduğunda çıtırdıyandır; içinde çok fazla toprak bulunan ise yeterince keskin olmayacaktır. Yine beyaz bir giysi üzerine biraz kum serpip silkeleyiniz, eğer giysi kirlenmez ve üzerine zerrecikler yapışmazsa, kum uygundur. Eğer kumun kazabileceği ocaklar yoksa kumu dere yataklarından, çakıldan hatta deniz kenarından eleyerek çıkarmalıyız. Ancak bu türün şu kusurları vardır; yavaş kuru duvar, tonoz taşıyamaz. Bundan başka, deniz kumunun kullanıldığı duvarlar sıvandıkları zaman oluşan tozlu tozlar yüzeyi bozar.

Ocak kumunun kullanıldığı duvarlar ise; çabuk kururlar. Sıva tabakaları kalıcı olur ve tonozları taşıyabilirler. Kum ocaklarından elde edilen taze kum bu durumdadır. Çünkü çıkarıldıktan sonra uzun süre kullanılmadan açıkta kaldığında, güneş ay ve kırağıdan etkilenecek dağılır ve topraklaşır. Bu yüzden duvarda kullanıldığında molozları bağlayıcı gücü yoktur, bu nedenle çöker ve duvarların kaldıramadığı yük yıkılır. Beton yapılarıdaki üstünlüğüne rağmen, taze ocak kumu türüyle karıştırıldığı zaman, sıva karışımının kuvveti nedeniyle kururken çatlayacaktır. Fakat inceliği nedeniyle her yerde kullanılması uygun olmayan dere kumu, cilalayıcı aletlerle iyice işledikten sonra sıvada kusursuz bir durum oluşmaktadır.

5.3. KİREÇ

Kum ve kaynaklarını inceledikten sonra, kirece gelince, yumuşak veya sert fakat beyaz bir taştan elde etmeye dikkat etmeliyiz. Sık dokulu, ağır bir taş türünden

¹⁹⁸ Vitruvius, a.g.e. s.30.

yapılan kireç yapısal ögelerde, gözenekli taştan yapılan ise sıvada iyi olacaktır. Kireci söndürdükten sonra, harcınızı ocak kumu kullanılıyorsa üç ölçü kuma bir ölçü kireç, dere veya deniz kumu içinse iki ölçü kuma bir ölçü kireç oranında karıştırınız. Bu oranlar karışımın niteliğine uygundur. Bundan başka dere veya deniz kumu kullanılırken bire üç ölçüsünde dövülerek elenmiş, fırınlanmış tuğla katılırsa harç daha iyi olacaktır.¹⁹⁹

Kirecin su veya kumla karıştırıldığında sağlam bir yapıya kavuşmasının nedeni şöyle görülüyor; kayalarda tüm cinsler gibi dört maddeden oluşuyor. Bunlardan hava oranı fazla olanlar yumuşak, suyu fazla olanlar ise nem nedeniyle sağlam olurlar. Toprağı fazla olan sert, ateş oranı fazlaysa gevrekler. Bu yüzden kireçtaşı söndürülemeden, yalnızca dövülerek ufak zerrecikler haline getirilir ve kumla karıştırılarak öyle kullanılırsa kitle katılaşmaz ve tutmaz. Fakat, taş önce ocağa atılırsa yüksek ısıнын etkisiyle önceki katı özelliğini kaybeder ve gücünün yanarak tükenmesiyle gözenekleri açılır. Böylelikle nemi ve havası uçan taşın içerisinde yalnızca az bir ısı kaldığından taş bir durumda suya batırılırsa, su ateşten etkilenmeden açık gözeneklere nem dolar; sonra taş ısınmaya başlar ve en sonunda soğuması tamamlandığında, ısı kirecin kitlesinden dışarı atılır.

Sonuç olarak, ocaktan çıkarılan kireçtaşı ağırlığı, içeriye atıldığı zamanki kadar olamaz. Hacmi değişmemekle birlikte buharlaşan su nedeni ile ağırlığının üçte birini kaybettiği görülür. Bu yüzden gözenekleri açılarak dokusu ağırlaşır, kumla kolaylıkla karışır; böylelikle kurdukça iki malzeme sağlam bir yapıya ulaşır.

5.4. POZZOLANA

Doğal etkenler nedeniyle şaşırtıcı sonuçlar veren bir toz türü daha vardır. Baiiae yakınlarında ve Vesuvius Dağı'nın eteklerindeki kentlerin çevresinde bulunur. Bu madde, kireç ve molozla karıştırıldığı zaman, yalnızca çeşitli yapıların dayanıklılığını artırmakla kalmaz, denizde iskelelerin ayaklarında kullanıldığında suyun altında sertleşir. Bunun nedeninin, bu yöredeki dağların yamaçlarında bulunan toprağın sıcak olması ve sıcak su kaynaklarının çokluğunun olduğu görülür.

¹⁹⁹ Vitruvius, a.g.e. s. 31.

Vesuvius Dağı'nın altından yükselen ve taştan sıcak dalgaların civarındaki arazinin üzerine ateş kustuğu söylenir. Bu yüzden "süngertaşı" veya "Pompeii ponzası" olarak bilinen taş bugünkü görünümü, başka bir taş türünün yanması sonucunda oluşmuş olabilir.

5.5. TAŞ

Kireç ve kumdan, türleri ve üstün özellikleriyle birlikte söz edilmiştir. Bundan sonra, yapılarda kullanılan kesme taşla molozların elde edildiği taş ocaklarının gözden geçirilmesi geliyor. Ocaktaki taşların farklı ve birbirine benzemeyen özelliklerinin bulunduğu görülmektedir. Bazıları, kentin yakınlarında Grotta Rossa, Palla ve Fidenae ocaklarında ve Alba tepelerinde bulunan ocaklardaki gibi yumuşak, diğerleri ise, Tivoli, Amiternum veya Soracte Dağı'nda olduğu gibi orta ağırlıktadır. Diğerleri de lav ocaklarındaki gibi olurlar. Çeşitli başka türlerde vardır.

Bütün bu yumuşak tüflerin yararı, ocaktan çıkarıldıktan hemen sonra kolaylıkla işlenebilirler. Koruma altında iyi dayanırlar; fakat açıkta, ayaz ve kırağından etkilenerek ufalıp dağılırlar. Deniz kenarında, tuzdan çözülerek erirler; ısıya da dayanmazlar. Buna karşın traverten ve aynı sınıftan taş türleri üzerlerine yerleştirilen ağır yükten veya hava koşullarından gelecek zarara karşı dayanıklıdırlar. Ancak ateşe dayanıklı olmayıp anında çatlayarak ufak parçalara bölünürler. Bunun nedeni doğal yapılarında çok az nem ve toprak ögesi ve su maddelerinin eksikliğinin yanında, ısının etkisiyle içlerindeki hava da kaybolur ve ateşin, en iç noktalarına işleyerek yarıkların boşlukların doldurulmasıyla kor haline gelerek ateşin kendi zerrelere kadar şiddetli bir biçimde yanmaya başlarlar.

Tarquiniu'nin topraklarında, taşı peperino renginde olan ve Anician adı verilen birçok ocak vardır. Başlıca atölyeler, Bolsena gölünün etrafında ve Statonia eylatindedir. Bu taşın sayısız iyi özellikleri vardır. ne kırağı mevsiminden, ne de ateşten etkilenmez. Dayanıklılığını uzun yıllar koruyabilir çünkü doğal yapısından çok az hava ve ateş, orta derecede nem ve bol miktarda toprak ögesi bulunur. Bu yüzden dokusu sık ve dayanıklı olduğundan hava koşullarından veya ateşin gücünden zarar görmez. Bunun en iyi örneği, Ferento kentinin yakınlarında bu ocakların taşından yapılmış anıtlarda görülebilir. Aralarında olağanüstü güzelliklerde yapılmış büyük heykeller, daha ufak boyda imgeler ve incelikle yontulmuş çiçeklerle akantos yaprakları vardır. Eski

olmalarına rağmen bunlar, henüz bitirilmiş gibi yeni durmaktadır. Tunçla çalışanlar da döküm kalıplarını bu ocaktan taşlarından yaparlar ve dökmeceilikte çok yararını görürler. Eğer bu ocaklar, Roma'nın yakınlarında olmuş olsalardı, bütün binalarımız belki de bu atölyenin ürünleri ile yapılacaktı.

Ancak, Grotta Rossa, Palla ve kente en yakın olan diğer ocakların ürünlerinden yararlanmak zorunda olduğumuzdan, işimizin kusursuz olmasını istiyorsak şu yolu izlemeliyiz: taş, ocaktan inşaatın başlamasından iki yıl önce, kışın değil, yazın alınmalı ve açıkta bırakılmalıdır. İki yıl açıkta kalmaktan zarar görenler temellerde kullanılmalıdır. Geriye kalan zarar görmemiş olanlar ise doğanın sınavından geçtiklerinden, yapıların toprak üstündeki bölümlerinde kullanırlar. Bu önlem sadece kesme taş için değil, duvarda kullanılacak molozlar içimde alınmalıdır.²⁰⁰

²⁰⁰ Vitruvius, a.g.e. s. 35.

ALTINCI BÖLÜM

MİMARİ PLANLAR

6.1. EVLER

Hellen evi büyüleyici ama düş kırıklığına da uğraticı bir konudur. Ancak Olynthos, 5. Yüzyılın sonları ve 4. Yüzyıl için daha sonraki döneme, başlıca da Hellenistik Çağ malzemesine eklenecek güvenilir bir takım önemli arkeolojik kanıt sağlamıştır. Günümüze gelen gelişkin birçok örneği günümüze de ortaya çıkarılmışsa da Hellen evini eksiksiz ve yöntemi açıklama olanağı henüz çok azdır, örneğin, eğer varsa, hangisinin asıl tip hangisinin yerel çeşitlemeler olduğunu saptamak olanaksızdır. Gene de genelde tümüne ilişkin kimi özellikler vardır. Her ne olursa olsun, çözümlenememiş sorunlar şehir yapısında ev mimarlığının yerini pek yakından etkilemez. Klasik Çağ'ın Hellen evleri, en azından dış görünüşleriyle oldukça gösterişsizdi. Şehrin yapısal güzelliğine katkıda bulunmaları pek umulmazdı; oturulan mahallerin tasarımı pek iddialı değildi. Minos ve Miken Çağlarında yöneticilerin konutları, en önemli öğeleri kapsayarak, mimarların elde ettikleri en büyük başarı olmuştu. Hellen şehirlerinde bu büyük evlerin ya da sarayların işlevleri bölünmüş, bir takım siyasal ve dinsel yapılar arasında dağılmış ve ev mimarlığı anıtsal niteliğinden hemen hemen yoksun kalmıştı. Kralın evinin bazı açılardan doğrudan doğruya yerini alan prytaneion bile çoğunlukla oldukça basitti. Daha sonraki çağlarda da bu yapılarla ev mimarlığı arasındaki ayırım görülebilir.²⁰¹

Tek tek evlerin ya da daha çok ev gruplarının, yolların ve terasların tasarımları kimi ken en güzel çağdaş örneklerle eş düzeydedir. 5. Yüzyılda Hellenler mimarlık açısından ellerinden gelenin en iyisini tapınaklarla kamusal alanlarda uygulayarak özel konutların gösterişsizliğine razı oldular. Hellenistik çağa özgü en güzel evler yetkinden çok, zarif olsa da gerçekten özenle yapılmış görkemli yapılar için Roma Çağına kadar beklememiz gerekmektedir.

Günümüz planlayıcısı, şehrin oturulan bölgelerine özen göstererek hoş, sağlıklı ve yaşamaya elverişli yerler haline gelmesini kendine başlıca ilke edinir. Oysa Hellen, şehirlerinin tasarımında evler ikinci derecede öğelerdir. Geleneksel kutsallığın ya da uygunluğun saptandığı yerleri agora, kutsal alanlar, tiyatro gymnasionlar vb. yerlerdi. Geriye kalan yerleri de evler doldururdu. Yerin cömertçe ayrılması, yani geniş tasarım uygulanması görülür.

²⁰¹ Wycherley, a.g.e. s. 140.

6.1.1.Avlu

Avlu bölümünü incelediğimiz zaman, konut mimarisinde görülen o ki, konutların planlarında herhangi bir kriter yoktu. Genellikle kronolojik kriterlere ve duvarların yapımlarına göre tip ve ayrımları yapılmaktadır. Bu duvar yapımları kıvrımlara göre ayrılmaktadır ve Klasik Dönemin öncesinde çeşitli tiplere ayrılmıştır.²⁰²

Duvar kıvrımlarına göre tipler;

- a) yuvarlak planlı konutlar
- b) oval planlı konutlar
- c) yarı oval planlı konutlar
- d) bir kenarı apsisli konutlar.

Açık avlu sistemi Erken Dönemde Yunan konut sisteminde görülmeye başlanmıştır. Knossos, gibi yerleşme bölgelerinde açık avlu sistemi görülmüş odalar avlunun çevresinde oluşturulmuştur. Burada merkez avludur.²⁰³

Klasik Dönemden itibaren açık avlu sistemi görülmektedir. Priene’de özellikle konutların ön kısımlarında öncelikle avlular yer almaktadır. MÖ. 5.yüzyıldan itibaren Aristokrat sınıfların konutlarında da avlu sistemi görülmektedir. Hellenistik Dönemde evlerin ön kısmında yer alan avlu sistemi özellikle konutlara geçiş için önem arz etmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu avlular sütunlarla çevrelenmiştir. Zamanla zengin halkın evlerinde bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır.²⁰⁴

Avlu sistemi Yunan evlerinde temel öğelerden birisidir. Eve giriş çıkışı sağlamakla birlikte evin birbirine geçişini sağlayan önemli bir yapıdır. Avluda çeşitli işlerde yapılmaktadır. Yemeklerin pişirilmesi, temizlik işleri veya hayvanların bakımı burada yapılmaktaydı.²⁰⁵ Aile kült törenlerini de bu alanda sürdürüyordu. Evler çocuklar için ayrı bir oda olmadığından, avluda oyun oynuyorlardı, aile bireyleri ile konuklar

²⁰² David Moore Robinson, (1938), *Excavations at Olynthus, Baltimore*, The Jonh Hopkins Press, s. 85-86.

²⁰³Jenny Graham, (1966), *Origins and Interrelations of The Greek House and The Roman House*, Phoenix, 20, s. 4.

²⁰⁴ Hoepfner, a.g.e. s. 240- 270.

²⁰⁵ Maureen Carroll, Maryrose, (1989), *Der Antike Griechische Garten, Wohnen in der Klassischen Polis*, Kunstverlag, Münih, s. 19.

peristyli avlunun sütunlu galerisinde gezinip hava alıyorlardı.²⁰⁶ Olynthos ve Priene evlerinde taş döşeli avlulara rastlanmıştır.²⁰⁷

Avlularda su ihtiyacını karşılamak için sarnıç ve çeşmeler yer almaktadır. ayrıca çatı oluğundan akan sular pythoslarda toplanmaktaydı.²⁰⁸

6.1.2. Pastas

Pastas kelime anlamı olarak Hellenistik dönemde iki farklı anlam taşımaktadır. İlk olarak “Passein” den türetilen “kadına ait özel oda” anlamını taşımaktadır. İkinci anlamı ise, “Parastas” kelimesinin kısaltmasıyla oluşan “açık hol” anlamındadır.²⁰⁹

Klasik Dönem kolonilerin ilk evresinde pastas görülmemektedir. Pastaslı konutlar M.Ö 5 yüzyıl ortalarında karakteristik plan şemasına kavuşmuştur. Bu evrede geometrik dönem kutsal yapılarıyla benzerlik gösterdiği izlenmiş ve iki üç mekanın (üçlü mekan) açılabilirdiği pastasın bir avluya bağlanması genel bir kural sayılmıştır.

Öne yerleştirilmiş avlunun başka odalarla çevrilmesi ilk olarak M.Ö. 420 yıllarında Attika’da ve Olynthos’ta gerçekleşmiştir. Pastas evinin düzenli şehir adaları içinde yer alışı en erken Olynthos’ta görülmektedir. On evlik dikdörtgen bloklar halinde düzenlenen kentte evler kabaca kare planlıdır. Eşit büyüklükteki kuzey ve güney bölümlere ayrılmıştır. Kuzey bölüm genelde konutun genişliği kadar olan ince uzun pastas ve ona açılan bir sıra odadan oluşmuştur. Güney bölüm ise ortasında genelde kaldırım taşı döşeli avlu ve her iki yanında ki odalardan oluşmaktadır. Evlerin pozisyonu, arkasını kuzeye, ön yüzünü güneye dönerek kış güneşini alacak şekilde tasarlanmıştır. Ana yemek odasıyla andron içerde yer alan hafifçe yüksek bir platform ve mozaik döşemeli tabanıyla diğer odalardan ayrılırdı. Olynthos’ta kadınlara ait bölümde bezemeli bir donanım yoktu. Konutların birçoğu, biri geniş ikisi küçük üç odadan bağlantılı bir grup oluşturmuştur. Geniş oda, konutun günlük yaşamının merkezi konumundaydı ve ortasında bir ocak bulunmaktadır. Bu odaya açılan, odalardan biri banyo işlevi görmektedir. Diğer oda ise ilk önceleri baca olarak nitelendirilirken, daha sonra mutfak olduğu anlaşılmıştır. Yatak odaları, bazı evlerde,

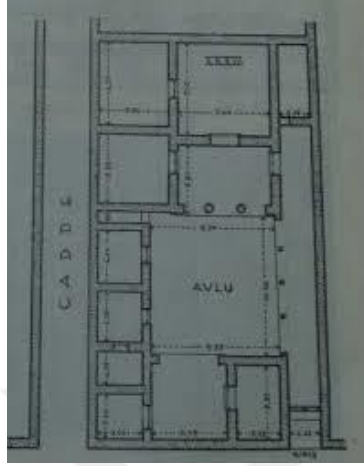
²⁰⁶ Arnold Pelletier, (1982), *L’urbanisme Romain Sous Empire*, Picard, Paris, s. 143.

²⁰⁷ Robinson, a.g.e. s. 321- 325.

²⁰⁸ Robinson, a.g.e. s. 307.

²⁰⁹ Robinson, a.g.e. s. 161.

varlığı avludan yükselen merdiven kalıntılarıyla kanıtlanan ikinci katta yani evin kuzeyindedir. Olynthos'ta ki bu evlerin planlarında belirli bir bütünlük vardır. Fakat iç düzenleme geniş ölçüde değişiktir.²¹⁰ (Şekil. VI.I.)

Şek. VI.I. Pastas Yapı Örneği

6.1.3. Prostas

Terim olarak prostas: esas mekânın önünde yer alan ön galeridir.²¹¹ Prostas, Vitruvius tarafından da ana girişin karşısında yer alan anta olarak tarif edilir.²¹² Prostas, genel olarak pastasa benzer. Pastas gibi işlevsel ve plan bakımından benzemektedir. Ancak aralarında ev planları bakımından farklılık vardır. Pastas tipte evler kare planlı iken, prostas planlı evler dikdörtgen planlıdır.²¹³ Uzun dikdörtgen plana sahip olduğu belirlenen prostas tipi konutta ise oikos, ön galeri, andron ve avlu birimlerinden oluşmaktadır.²¹⁴

MÖ. 5. ve 4. yüzyıllar boyunca en çok tercih edilen ev modeli Prostaslı evlerdir. Dikdörtgen planlı evlerin, konut ve işlik bölümleri geniş bir avlu aracılığı ile birbirinden ayrılmışlardır. Oldukça kullanışlı bir model olan prostaslı evlerin kullanım

²¹⁰ Esirgemez, a.g.e. s. 77.

²¹¹ Allien Gladis, Pastas, K.P. Cilt 4, 1972, s. 543.

²¹² Graham, a.g.e. s. 5.

²¹³ Carl Krause, (1977), "Grundformen des Griechischen Pastas Houses", *American Journal of Archaeology*, Vol. 92, 1977, s. 164- 179.

²¹⁴ Graham, a.g.e. s. 3.

birimlerinin, evlerinin içindeki konumları net çizgilerle belirlenmiş, birbirinden uzak kentlerdeki örneklerde bile şablon değişmeden kullanılmıştır.

Prostas konutun kökeni belki de, Myken döneminden geometrik döneme kadar devam eden, “megaron” planlı konutlarla ilişkili olabilmektedir. Ancak megarondan Klasik Dönemde prostas ve Hellenistik Dönemde ise peristyl tarzı plana geçiş Anadolu’ya özgüdür.²¹⁵ Prostas tipi konutun başlangıcında yer alan geometrik dönem megaronu erken dönemdeki düzenlenmiş, kent planı içerisinde yer almaktadır.²¹⁶

Yunan ev mimarisi, Vitruvius’un tarif ettiği ideal prostaslı ev planını bulana kadar birçok aşamadan geçmiştir.

Bir görüşe göre, prostaslı ev tipinin kökeni, MÖ. 3. Binin başlarındaki Troia I ve II tabakalarındaki megoranlara kadar inmektedir. Troia I ve II’deki megoranlarda, ana oda ve öndeki salon oldukça derindir. Troia VI’da ise megoran fazla değişikliğe uğramamış sadece ön salonun derinliği azalmıştır. Troia I ve II’deki oldukça derin ön salon, Troia VI’da daralarak, prostaslı evlerden tanıdığımız oikos ve prostasa dönüşmüştür. Ancak megaronların avlularının olmayışı, Yunan evlerinin içe dönük yapısının daha oluşmadığını göstermektedir.²¹⁷

Megoranlardan, çok odalı avlulu ev tipine geçişi gösteren en güzel örnek Smyrna’da karşımıza çıkmaktadır. MÖ. 640-620 yıllarına tarihlenen, Smyrna’daki “Çifte Megaron” evi, birbirine bitişik iki megarondan oluşmaktadır. Smyrna’daki çifte megaron hem çok sayıda oda bulundurması hem de güneyinde bulunan avluya benzer bir alana açılmasıyla prostaslı evlere öncülük ettiği düşünülmektedir.²¹⁸

Prostaslı evin protipine MÖ. 6. Yüzyılın ilk yarısında ulaşılmıştır. Smyrna’nın oriantalizan yerleşiminin ikinci yapı katında yer alan, MÖ. 6. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenen iki ev, mekânlar ve mekânların konumları açısından birbirlerine benzemektedir. Dikdörtgen formlu iki ev, iki sokak tarafından sınırlandırılmıştır. Evlerin içinde, avlunun kuzeyinde büyük bir oda ve depolar yer almakta, evin güneyinde ise daha önemsiz sayılabilecek odalar bulunmaktadır. Her iki evde, sınırları

²¹⁵ Hoepfner, a.g.e. s. 268.

²¹⁶ Drerup, a.g.e. s.15.

²¹⁷ Özbay, a.g.e. 2006, s. 437.

²¹⁸ Özbay, a.g.e. 2006, s. 438.

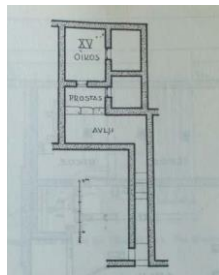
belirlenmiş bir planı uygulamasalar bile birbirlerini tekrar etmeleri ve mekanların konumları açısından prostaslı evleri andırmaktadır.²¹⁹

Klasik dönem boyunca hem Yunanistan'da hem de Batı Anadolu kentlerinde tercih edilmiş ve birçok kentte kullanılmıştır. Batı Anadolu'da bilinen en büyük prostaslı evler inşa edilmiştir. Evler, 13,45/13,65m. x 25.10m. (340 metrekare) ölçülerine sahiptir. İnsulalarda uzun kenarda üç, kısa kenarda 2 ev bulunmaktadır ve bu evler 2x3 düzeninde dizilmişlerdir.²²⁰

Hippodomik planlı kentlerde, düzenin ve eşitliliğin simgesi olan, standart planlı prostaslı evler, yerleşimin kuruluş evresinde plana sadık kalınarak bitirilmeye çalışılmış olmasına rağmen birçok evin bu dönemde tamamlanmamış olması vatandaşların ekonomik gücünün yetersizliğine bağlanmalıdır. Yerleşimde fiziksel bir eşitlik olmasına rağmen, bu eşitlik ilkesi insanların ekonomik durumlarına hiçbir zaman yansımamıştır.²²¹

Batı Anadolu'daki ızgara planlı Priene kentinin evleri, yerleşimcileri tarafından kısa bir sürede orijinal prostaslı planlarından oldukça farklı yapılar haline dönüşmüşlerdir.²²²

MÖ. 6. yüzyılın sonuna kadar, ev tiplerinin gelişimini kesintisiz olarak takip etmek mümkün olmuştur. Ancak ev tiplerinin gelişimi MÖ.5. yüzyılda kesintiye uğramıştır. MÖ. 499- 494 yılındaki İonia ihtilali sonrasında, Perslerin baskıları, Batı Anadolu'daki kentleri sekteye uğratmış ve MÖ. 5. yüzyıla ait bir ev tipi belirlenebilmesini engellemiştir.²²³ (Şekil. VI.II.)

Şek. VI.II. Prostas Yapı Örneği

²¹⁹ Özbay, a.g.e. 2006, s. 439.

²²⁰ Özbay, a.g.e. 2006, s. 433.

²²¹ Özbay, a.g.e. 2006, s. 434.

²²² Özbay, a.g.e. 2006, s. 435.

²²³ Özbay, a.g.e. 2006, s. 440.

SONUÇ

Anadolu, eski çağlardan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yaparak çeşitli kültürlerin merkezi konumuna gelmiştir. Kültürlere ait yerleşmelerde çeşitli formlarda konutlar inşa edilmiş, bu konutlar gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Anadolu'nun iklim ve bitki örtüsü, topoğrafya yapısı bunun üzerinde etkili olmakla birlikte, ticaretin gelişimi ile etkileşim artmış, yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Kentlerin oluşumu ile sokak sistemi düzenlenmiş, kentlerin çevresinde koruma amaçlı surlar inşa edilmiş, yanı sıra alışverişin ve ticaretin yoğun olarak işlediği agoralar meydana gelmiştir.

İlk olarak kent nedir sorusunu sorduğumuzda Hout Thalman Valbelle şu şekilde cevaplamıştır. “Karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine has özellikleri olan bir yerleşim sistemidir.” demiştir. Paleolitik Dönemde insanlar mağaralarda yerleşmenin ilk adımı atarken zamanla büyük ihtişamlı kentler kurulmuştur. En başta şehrin yapısı, düzenli ve düzensiz formlarda inşa edilmiştir. Düzensiz planlı şehirler insanların toplu yaşama isteği, düşmana karşı ortak hareket etme düşüncesi ve doğal kaynakları birlikte kullanma zorunluluğundan meydana gelmiştir. Araziye göre dağılış şekilleri belirlenmiş, yapılar iç içe veya kümeler halinde inşa edilmiştir. Düzenli planlı şehirler köylerin zamanla büyümesi ile meydana gelip insanların düzenli planlı yerleşimlere geçmesi fikren gelişmesi ile oluşmuştur.

Araştırmamızda önemli yer tutan ve temel oluşturan, Izgara planlı yapılar Eski doğu medeniyetlerinde ilk olarak ortaya çıkmıştır. Tarihi dönemler boyunca çeşitli medeniyetlerde farklı amaçlarda kullanılmaya devam edilmiştir. Esasen bu plan, Hippodamos öncesi ızgara plan, Hippodamos Dönemi ızgara plan ve Hipoodamos sonrası ızgara plan şeklinde ayırmak mümkündür. Bu planın uygulanmasındaki amaç, ortak kullanılan kentsel mekânları belli düzen içerisinde belirli yerlerde toplayarak yerleşimi bölmektir. Kamu alanları genel kullanım alanları kapsamı içerisinde oldukları için büyük ve düz araziler genellikle bu amaçla kullanılmıştır, diğer yerleşim yerleri bu alanların çevresinde toplanmıştır. Kent birbirine eşit parsellerle bölündüğünden dolayı, sokak sistemi dik açılı eşit aralıkta ve aynı boyutta oluşturulmuştur. Konutlarda büyüklük açısından farklılık gösterip, ana caddeler ara caddelerden daha büyük

durumdadır. Çizelge 1’de yer alan tabloda ızgara plan kullanımının amaçları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

İlk ızgara planın uygulandığı Mısır ve İndus Vadisinde, şehrin planlanıp planlanmadığına dair kesin bilgiler yoktur, fakat bilinen o ki Mısır Uygarlığında yönetimin kurduğu şehirler, din merkezli organik olarak şekillenirken, yine aynı otorite imar faaliyetlerinin de kolay kontrol edilebilir korunaklı şehirlerde uygulamıştır. Görünen o ki Mısır Uygarlığı, dik açılı ve planlı yerleşimi kontrolü daha kolay sağlamak, düzenlilik ve ayrıca askeri üs için kullanmıştır. Çağdaşı İndus Uygarlığında ise, başkentte ızgara plan uygulanmış fakat konu hakkında yeterli bilğimiz mevcut değildir. Burada önemli olan konu bizim için ızgara planın Hippodamosla birlikte kullanıp kullanılmadığıdır. Fakat görülen o ki ızgara plan Hippodamos’dan öncede kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu’da bu planın güzel örnekleri, Priene, Miletos Knidos gibi kentlerde göze çarpmaktadır. Kullanım amacı muhtemelen, kolay uygulanabilir ve güvenli bir sistem oluşturma olasılığıdır.

Konut mimarisini yerleşim yerleri açısından incelediğimizde ise, genel olarak ızgara planın kullanıldığı, özellikle engebeli arazilerde dahi bu yöntem kullanıyordu. Buna örnek Priene gösterilebilmektedir. Dönemin binaları işlevlerine göre görsel zenginlik içerisinde oluşturulmuştur. Kamu yapılarını kentin merkezine konumlandırıp görsel peyzajla desteklemek, tekdüzelikten kurtarmak gelişkin ızgara planın bir örneğiydi. Genel olarak baktığımızda sade düz olmakla birlikte zamanla yapılarda görsellik ön plana çıkmıştır. Merkezi yapılar halkın kolay ulaşımını sağlamak için merkezde konumlandırılmış evlerde bu göre yerleştirilmiştir. Plan için önem arz eden arazinin yapısı idi. Eğer arazi düz ve sadeyse konutlarda düz, arazi eğimli ise konutlarda inişli çıkışlı hareketli bir planda yapılıyordu. Yine düz arazilerde setleme yapılması gerekmektedir.

Izgara planlı yapılarda sokak sistemi de araziye göre ya aşağı yukarı aynı dar ölçüde ya da geniş cadde dar sokak esasına göre planlanıyordu. Ege’de ise sokaklar 5. yüzyıldan itibaren dar ve aşağı yukarı aynı genişlikte yapılmaya başlanmıştı. Eşit planda sokaklar yapılmaya başlanmıştır.

Batı Anadolu Bölgesinde yer alan Hellenistik dönem konut mimarisinde, görülen arazi yapısına bağlı olarak yerleşimlerin yön değiştirdiği görülmektedir.

Teraslama yönteminin Aigai ve Pergamon'da kullanılmıştır. Taş işçiliğinin güzel bir örneği Alabanda kentinde görülmüştür. Diğer kentlerde yine agora yapıları bilinmektedir. Herakleia kenti yine Hippodamos tarzına göre planlamış olduğunu görmekteyiz. Sokaklar, caddeler yine bir önceki çalıştığımız bölgelere benzer şekilde yapılmış, belirli plana göre kuzey güney ya da batıdan doğuya doğru yöneltilmiş eksen düzeninde ve simetrik plana sahip agora yapısı görülür.

Ayrıca Heraklia kentine baktığımız zaman, meclis binası Miletin bouleterionu örnek alınarak yapılmıştır. Milete duvarların üst bölümleri yarım sütunla bezeli ve Dor düzenlidir. Kaunos'da ise templum in antis yapısı, Heraklia'ya benzer yalnız buradaki tapınak yapısında prostylos tetrastylos önü dört sütunlu Korinth düzendedir. 6- 9 sütunlu peripteros görülür.

Knidos, Hippodamos tarzı Anadolu kentlerinden biridir. Teraslama yöntemi görülür. Lagina'da yine Korinth düzen görülmektedir. Magnesia kentinde ızgara planlı cadde ve sokaklar yapılmış iken, Milete'de geometrik düzene sahip Hellenistik Dönem kent planı uygulandığı bilinmektedir.

Peristly evler bizim için önemlidir. Özellikle Pergamon ve Priene'de bu tarzda yapılan evler görülmektedir. Pergamon'da bu tarzda 2 büyük ev varken, Priene'de doğu- batı yönünde yedi tane düz, kuzey- güney yönünde dik ve merdivenli on beş sokak bulunmaktadır. Burada farklı olarak mimari yapılar türlü yüzeylere dağıtılmıştır. Priene'de evler küçük taşlardan yapılmıştır. Etrafında çeşitli büyüklükte adalar yer almaktadır.

Heraklia kentine baktığımızda ise, zaman meclis binası Miletin bouleterionu örnek alınarak yapılmıştır. Milete duvarların üst bölümleri yarım sütunla bezeli ve Dor düzenlidir. Kaunos'da ise templum in antis yapısı, Heraklia'ya benzer yalnız buradaki tapınak yapısında prostylos tetrastylos önü dört sütunlu Korinth düzendedir. 6- 9 sütunlu peripteros görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABBASOĞLU, Haluk, (1999), **Anadolu'da Antik Çağda Konut**, Tarihte Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, İstanbul.
- AKALIN, Ayşegül, (1997), “Troia Bölgesi Antik Şehirlerinde Tarihi Coğrafya Çalışmaları”, **Türkiye Coğrafyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi**, s.6.
- AKARCA, Aşkıdıl, (1972), **Şehir ve Savunması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKŞİT, İlhan, (1980), **Batı Anadolu Uygarlığı**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul.
- AKTÜRE, Sevgi, (1997), **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKURGAL, Ekrem, (1988), **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- ALTENHÖFEN, Erich, (1974), **Die Theterhalle von Milet**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ARMAĞAN, Vahit, (1950), **Gediz Halkevi Dergisi**, Gediz Basımevi, Manisa.
- ATILLA, İ. Akan, (2013), **Pergamon& Troia**, Güney Kartpostal ve Turistik Yayıncılık, İzmir.
- AVCI, Zeynep, (1992), **Marmaris ve Karia Uygarlığının İki Ünlü Kenti Knidos ve Kaunos**, Dünya Yayınevi, İstanbul.
- AYGEL, Cemal, (1958), **Üç Antik Şehir**, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir.
- BAYRAKTAR, Vehbi, (1993), **Pergamon**, Turist Yayınları, İstanbul.
- BEAN, George, (1997), **Eski Çağda Ege Bölgesi**, Arion Yayınevi, İstanbul.
- BİLGİN, Mualla, (1994), **İcoc, (İstanbul Chamber of Commerce)**, İstanbul.
- BİNGÖL, Orhan, (2005), **Menderes Magnesiası “Theatron”**, Homer Kitabevi, İstanbul.
- BOYSAL, Yusuf, (1979), **VII. Türk Tarih Kongresi**, (I. Cilt) Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

- BRUNS, Christine, (2015), **Knidos, A Guide To The Ancient Site**, Aktüel Arkeoloji Yayınları, İstanbul.
- CARROLL, Maureen, Maryrose, (1989), **Der Antike Griechische Garten**, Wohnen in der Klassischen Polis, Kunstverlag, Münih.
- CONSTANTINOS, Doxiadis, (1972), **The Method for Study of The Ancient Greek Settlements**, Nvna Press, Atina.
- CONZE, Alexander, (1980), **Die ergebnisse der ausgrabungen zu Pergamon**, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin.
- COURTİLS, Jacques, (2000), **Xsanthos ve Letoon’a Yeni Bakışlar, “Lykia’daki Fransız Arkeoloji Kazıları”**, İstanbul Fransız Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul.
- COURTİLS, Jacques, (2007), **Ksanthos ve Letoon Rehberi**, Ege Yayınları, İstanbul.
- DEUBNER, Otfried, (1938), **Pergamon Asklepion**, Sanat Tarihi Yayınları, Berlin.
- DEVAMBEZ, Pierre, (1962), **Bas- Relief de Teos**, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris.
- DRERUP, Heinrich, (1967), **Prostashaus und Pastashaus, Zur Typologie des Griechischen**, Marburger Winckelmann.
- EMELE, Martin, (2009), **Heinrich Schliemann und Troia: neue und Alte mythen in den Deutschenmedien**, Eberhard Karls Universität Tübingen.
- ERTÜRK, Şibe, (2006), “İlk Çağ Kentlerinde Grid Planlamanın Toplumsal, Düşünsel ve Ekonomik Yönlerinin Değerlendirilmesi İçin Bir Çalışma Örneği”, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ESİRGEMEZ, Ergun Çağman, (2009), “Batı Anadolu Yunan Konut Mimarisi ve Sosyo Kültürel Açından Değerlendirilmesi”, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- GALLİON, Artur, (1993), **The Urban Pattern City Planning and Design**, Van Nostrand, New York.

- GRAHAM, Jenny, (1966), **Origins and Interrelations of the Greek House and The Roman House**, Phoenix, 20.
- GÜR, Yeşim Ulaş, (2014), “Alabanda Batı Nekropolü’ndeki Lahitler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın.
- GÜRÇAY, Hikmet, (1966), “Sardes”, **Ön Asya Mecmuası**, Cilt 2, s.13.
- HAUPTMAAN, Harald, (1979), **Kalkolitik Çağ’dan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe’de Yerleşimin Gelişimi**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- HECHT, Konrad, (1975?), **Wasserwirtschaftliche Angalendes Antiken Pergamon**, Leichtweiss Institut für Wasserbau der Technischen Universität.
- HOEPFNER, Wolfram ve SCHWANDNER Ludwig Ernest, (1994), **Haus und Stadt im Klassischen Griechenland**, Deutscher Kunstverlag, München.
- HOEPFNER, Wolfram, (1996), **Klasik Dönemde Konut ve Toplum; Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- HOEPFNER, Wolfram, (1996), **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşim**, İstanbul.
- HOLLAND, Harvey Lonnie, (1944), **Colophon**, Hesperia Vol 13.
- HROUDA, Barthel, (1986), **Noch einmal Troia**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- IŞIK, Adem, (2015), “Troia Kenti’nin Önemi ve Bölgenin Tarihi Coğrafyasına Dair”, **Yeni Türkiye Dergisi**, s. 65.
- KADIOĞLU, Musa, (2012), **Teos Seferihisar/ Sığacık**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Kahraman, (1996), “İklim ve Coğrafya Etmenlerinin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü”, **Çağlar Boyunca Anadolu Yerleşim ve Konut Sempozyumu**. S. 259.
- KLEİNER, Gerhard, (1968), **Die Ruinen von Milet**, Walter de Gruyter, Berlin.

- KOLB, Frank, (1996), “Antik Çağın Büyük Anadolu Yerleşimlerinde Konutun Rolü, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşim”, **Habitat I**. İstanbul.
- KRAUSE, Carl, “Grundformen des Griechischen Pastas Houses”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 92.
- LAWRENCE, Walter Arnold, (1967), **Greek Archilecture**, London.
- MALLWITZ, Alfred ve Wolfgang, SCHIERING, (1968), **Der Alte Athena_ Tempel, von Milet**, İstanbul.
- MANSEL, Arif, Müfid, (1988), **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MOUSTAKA, Alike, (2004), **Klazomenia, Teos ve Abdera: Metropoleis ve Koloni, Ephorate Prehistoic Klasik Antik Çağlar**, Selanik.
- NAUMANN, Rudolf, (1975), **Eski Anadolu Mimarlığı**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- OWENS, Edwin, J. (2000), **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul.
- ÖZBAY, Fikret, (2006), “Klazomenai’deki MÖ. 4. Yüzyıl Yerleşimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- ÖZBAY, Fikret, **Selecia AD Calycadnum**, s. 11.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, (2002), “İlk Adımlar; Paleolitik Çağ”, **Arkeoatlas** Sayı 1, İstanbul.
- ÖZER, SAY, Yasemen, (2010), **Mimarlık, (Kaunos Arkeolojik Parkı; İlkeler ve Uygulamalar)**, Mimarlık Odası Yayın Komitesi, İstanbul, S. 354.
- PEKMAN, Adnan, (1970), “Yazılı Kaynaklara Göre Pergamon, (Bergama), Şehrin Kurucusu ve Kuruluşu Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, s. 124. İstanbul.
- PELLETIER, Arnold, (1982), **L’urbanisme Romain Sous Empire**, Picard, Paris.

- PİRSON, Felix ve ANDREAS Scholl, (2014), **Pergamon: Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent= Pergamon: a Hellenistic Capital In Anatolia**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- RADT, Wolfgang, (1973?), **Pergamon Führer**, Apa Ofset Basımevi, İstanbul. çev. Somay Onurkan.
- RADT, Wolfgang, (1986), “Bergama 1985 Kampanyası Ön Raporu”, **VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt 2.
- RADT, Wolfgang, (1989), **Pergamon Archölogischen Führer**, Apa Ofset Basımevi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- ROBERT, Louis, (1964), **Nouvelles inscriptions de Sardes**, Librairie d’Amerique et d’Obrient Adrien Maissonneuve, Paris.
- ROBERTSON, Donald Struan, (1943), **Greek and Roman Architecture**, Cambridge Univerty Press, Cambridge and New York.
- ROBİNSON, David Moore, (1938), **Excavations at Olynthus, Baltimore**, The Jonh Hopkins Press
- SCHEDÉ, Martin, **Die Ruinen Von Priene**, Walter de Gruyter, Berlin.
- SEVİNÇ, Nurten, (2012), **Troia**, A Turizm Yayıncılık, İstanbul.
- SÖĞÜT, Bilal, (2012), **Stronekeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı, From Stratonikeia to Lagina, “Festschrift Honour of Ahmet Adil Tırpan”** Ege Yayınları, İstanbul.
- STRABON, (1993), **Antik Anadolu Coğrafyası**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Mustafa, (2002), **Anadolulu Bir Mimar, ‘Hermogenes’**, Ege Yayınları, İstanbul.
- TAN, Erdoğan, (1966), “Troia (Truva)”, **Ön Asya Mecmuası**. Cilt 1, s.11.
- TEKİN, Oğuz, (2007), **Eski Anadolu ve Trakya**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOMLİNSON, Richard Allan, **Greek and Roman Architecture**, Bristol Classiscal Press, London.

- TOMLINSON, Richard, (2003), **Yunan Mimarlığı**, Homer Kitabevi, İstanbul.
- TUZCUOĞLU, Selçuk, (2013), **Troy Assos Pergamon**, Duru Basım Yayın, İstanbul.
- TÜRKANTOZ, Kayahan, (2011), “Miletos’tan İstanbul’a Liman Kentlerinde Mimari Kimliğin Oluşumu”, **Tasarım+ Kuram Dergisi**, Özel Sayı 2.
- USMAN, Mükerrerem, (1985), **Antik Devir Küçük Asya Evleri**, Güven Yayınevi, İstanbul.
- VITRIVIVS, (2005), **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WAGNER, Günther, (2003), **Troia ve Troad: Bilimsel Yaklaşımlar**, Kemer Ayağı Yayınları, Heidelberg.
- WYCHERLEY, R.E, (1993), **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- YAZICI, Erdal, (2001), **Priene, Milet Didymes**, Rehber Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- YENER, Emin, (2000), **11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, ‘Alabanda Antik Kenti Kazı Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları’**, Anıtlar Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Denizli.
- YOR, Federico, (1982), **Scientific Research and Social goals: Towards a new Development Model**, Oxford- Pergamon Press.

DİZİN

-A-

Antik Çağ, v, 20, 24, 26, 59, 97, 100,
102
Avlu, ix, 62, 64, 65, 87

-B-

Batı Anadolu, vi, v, 1, 2, 4, 5, 6, 8, 12,
14, 15, 16, 17, 20, 23, 24, 29, 30, 47,
50, 65, 71, 90, 91, 93, 97, 98

-Ç-

Çatı, 66

-D-

Dor, 41, 51, 55, 67, 94

-E-

Ev, xi, 66, 69, 75, 77

-G-

Gelişkin Izgara Plan, xi

-H-

Hellenistik, vi, v, 1, 2, 16, 25, 34, 36,
38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 52,
53, 55, 58, 59, 60, 62, 65, 67, 72, 73,
75, 86, 87, 88, 89, 93, 94, 101
Hippodamos, v, vi, 2, 20, 21, 22, 29, 30,
32, 35, 39, 43, 55, 57, 61, 92, 93, 94

-I-

Izgara Plan, viii, xi, 32

-İ-

İon, 41, 55, 71

-K-

Konut, vi, v, xi, 1, 2, 4, 8, 11, 12, 13,
20, 21, 23, 26, 34, 59, 93, 97, 98, 99,
100
Kum, 81

-M-

Mimari, v, 33, 35, 102

-P-

Pastas, ix, xii, 88, 89, 100
Peristly, 94
Plan, v, vi, xi, xii, 2, 30, 34, 35, 93
Prostas, ix, xii, 63, 89

-S-

Sokak, 15, 23, 33

-T-

Taş, 47, 52, 94

